

Bij Truyts aan tafel

Een onderzoek naar het meubilair en het leven in de pastorie van Schriek aan het eind van de 19de eeuw.

Deel 1: onderzoeksrapport

10 april 2022

Opdrachtgever: Openluchtmuseum Bokrijk

JAKOB ULENS
FREELANCE HISTORICUS,
FOTOGRAAF & AUTEUR

0485 50 22 23
www.jakobulens.com
jakobulens@gmail.com

VERTELT VERHALEN IN WOORD EN BEELD.
DOET GESCHIEDENIS UIT DE DOEKEN.

THE BEATLES

Inhoud

Inleiding.....	5
1. De jonge jaren	8
1.1. Een jongen wordt priester.....	8
1.1.1. Van bescheiden komaf	8
1.1.2. Het arme Vlaamse platteland.....	9
1.1.3. De Kerk in het jonge Belgenland	10
1.1.4. Boerenzonen op de preekstoel	11
1.1.5. Meer bisschoppelijk gezag, minder rompslomp	12
1.2. Thuis in 't Stad	12
1.2.1. Klinkt het niet, dan botst het maar?	12
1.2.2. Truyts, een alleenwonende onderpastoor	13
2. Terug naar de heimat	14
2.1. Gearriveerd en gefêteerd?	14
2.2. Dorp en land in een stroomversnelling in het laatste kwart van de 19 ^{de} eeuw.....	15
3. Meubilair en indeling van een pastorie.....	18
3.1. Persoonlijk bezit	18
3.1.1. Truyts op koopjesjacht?	19
3.1.2. Graven naar sporen van persoonlijk bezit.....	19
3.1.3. Stond de inboedel van Truyts ook in de pastorie?.....	20
3.2. Burgerlijke wooncultuur en meubilair in de 19 ^{de} eeuw	21
3.2.1. Burgerinterieurs in de fotografie en de schilderkunst	21
3.2.2. Koopkracht en massaproductie.....	22
3.2.3. Intiem, informeel en veel	23
3.2.4. Stijlpluralisme	24
3.2.5. Theorie en praktijk	24
3.2.6. Gearriveerde pastoors.....	25
3.2.7. Maar hoe zagen de meubelstukken eruit?.....	25
3.2.8. Religie in de pastorie	25
3.3. Veranderingen in de indeling van de pastorie van Schriek	26
3.4. Zalen en salons	27
3.5 De functie van de tafel	28
3.6. De spreek- en studeerkamer	29
4. Gedetailleerde analyse van de boedelverkoop van Truyts	29

4.1. Lonen, catalogi en boereninterieurs	30
4.2. Meubels en objecten. Soort per soort	31
4.2.1. Decoratieve objecten	31
4.2.2. Verlichting	32
4.2.3. Verwarming	32
4.2.4. Stoffen aankleding	33
4.2.5. Zitmeubilair	33
4.2.6. Tafels en stoelen	34
4.2.7. Slaapkamer	35
4.2.8. Kasten	35
4.2.9. Harmonium.....	36
4.2.10. Meubilair van de kerkfabriek	36
4.2.11. Bureau of secretaire?	37
5. De pastorie als katholiek gemeentehuis	37
5.1. Een breed takenpakket	37
5.2. Goede herder	38
5.3. Voorop in de Schoolstrijd	39
5.4. De sacramenten	41
5.5. De mis	42
5.6. Een rijk verenigingsleven.....	43
5.7. Sociaal engagement op een nieuwe leest	45
5.8. Politieke bemoeiing.....	46
5.9. Onderwijs en catechese	46
5.10. Controle van bovenaf	46
5.11. Pastoorskransjes.....	47
5.12. Eropuit	48
5.13. Truys aan de schrijftafel	48
5.13.1. De priester-historicus	48
5.13.2. De priester-administrateur en briefschrijver	49
5.13.3. Boekenkast	49
6. Eetcultuur	50
6.1. Weinig bronnen.....	50
6.2. De burgerlijke keuken	50
6.3. Dineren als statussymbool	52
6.4. Een goed geëquipeerde keuken	53
6.5. Wijn in overvloed	54

6.6. Lekkers uit de tuin	55
6.7. Inrichting van de tuin	56
7. Thuis in de pastorie van Schriek	57
8. De pastoorsmeid: discreet en onmisbaar, in de coulissen van het kerkinstituut	59
8.1. Statuut en bronnen	59
8.2. Een tragische jeugd voor Maria Theresia Goossens?	60
8.3. Huishoudelijke taken	61
8.4. De relatie met de pastoor	61
8.5. Jong en (voor altijd?) ongehuwd	62
8.6. De pastoorsmeid: een kwaai kwezel?	63
8.7. Aan- en afwezig in het dorp	64
8.8. Testament	64
9. Truyts over de pastorie	65
9.1. Een nieuwe pastorie voor Schriek	66
9.2. (g)een pastorie volgens norbertijnse bouwtrant	67
9.3. Symmetrie, evenwicht en soberheid	67
9.4. Andere tijden, andere meesters, andere smaken	69
9.5. Renovaties en verfraaiingen	70
9.6. Een historisch verslag op een werf?	70
10. Van het tijdige naar het eeuwige	71
10.1. Een volkstoeloop voor herinneringsobjecten?	72
11. Bijlagen	74
11.1. De inboedel van Evariste Truyts	74
11.2. De inboedel van Carolus Vermylen	77
11.3. De inboedel van August Smulders	79
11.4. De inboedel van Guilielmus Hendrickx	84
12. Literatuur	86
13. Bronnen	92

Inleiding

Dinsdag 22 februari 1910, vroeg in de ochtend. Notaris Ernest Brems uit Booischot vertrok samen met twee assistenten naar Schriek. Vanaf negen uur zouden ze daar de openbare verkoop van de inboedel van Evariste Truyts in goede banen leiden.¹ Truyts was bijna dertig jaar pastoor van Schriek geweest. Hij overleed in januari 1910 en werd 76 jaar.² In zijn testament had Evariste Truyts zijn jongere broer Bernard als enige erfgenaam aangeduid.³ Die besloot om de inboedel openbaar te laten verkopen.⁴

De verkoop gebeurde per opbod. 250 loten gingen onder de hamer. De notarisakte vermeldt vele tientallen kopers. Er was dan ook voor elk wat wils. Van een soepterrine tot een canapé, van een kruiwagen tot een *petroolstoof*, van een reeks gordijnen tot een nachttafel, en nog zoveel meer.

Dit onderzoeksrapport begint niet toevallig met een verwijzing naar de openbare verkoop van de inboedel van pastoor Truyts. Het Openluchtmuseum Bokrijk steekt de pastorie van Schriek in een nieuw museaal kleedje. Een historische inrichting wordt gecombineerd met modern vormgegeven *community-ruimtes*. Deze historische studie vormt het startpunt van dit proces.

De historische herinrichting zal de toestand aan het eind van de 19de eeuw evoceren. Evariste Truyts was dan al twintig jaar pastoor in Schriek. Hij beleefde hoogdagen van de Katholieke Kerk. Ze stond niet alleen midden in het dorp, maar ook midden in ieders leven, van wieg tot graf. De keuze voor het einde van de 19de eeuw werd ook ingegeven door het feit dat de aartsbisschop in 1898 zijn pastoors opdroeg om een historisch verslag van hun parochie op te maken. Truyts stak hier heel wat tijd in en verwees in zijn verslag ook naar de huidige stand van het dorp en naar sporen van de vroegere interieurafwerking in de pastorie.

Bokrijk vroeg een studie die enerzijds het meubilair en de inrichting van een pastorie zou belichten en anderzijds de functie van de (eet)tafel binnen de pastorie zou verduidelijken.

De verkoopakte van de inboedel van Truyts vormt de belangrijkste bron om een antwoord te bieden op de eerste onderzoeksvraag. De boedelverkoop van Truyts toont aan dat hij in een vol interieur woonde met een rijkelijke hoeveelheid meubels en interieurobjecten. De verkoopakte vermeldt onder meer tien tafels maar ook zetels en canapés. Tapijten, (rol)gordijnen, schouwmeubelen, spreien, kandelaars, prenten en andere decoratieve elementen droegen bij aan een gezellige drukte. Hiermee voldeed de huisraad van Truyts aan de kenmerken van het burgerlijke interieur aan het eind van de 19de eeuw.

Om de tweede onderzoeksvraag - *wat was de functie van de (eet)tafel binnen de pastorie?* - te beantwoorden, hanteren we een bredere blik. Tafels waren heel courante meubelstukken in de burgerlijke interieurs aan het eind van de 19de eeuw, net als nu. Hun aanwezigheid en gebruik waren ook toen al zo evident dat ze nauwelijks sporen nalieten in archiefstukken en literatuur. Ook wij vermelden in onze dagelijkse communicatie nauwelijks dat veel van onze activiteiten aan een tafel doorgaan. In een vergaderverslag wordt nooit vermeld dat die aan een tafel plaatsvond. Wanneer we mailen zeggen we niet dat we aan een bureau zitten. Als we het over een lekkere maaltijd hebben,

---

¹ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Booischot, Minuten 19836, akte n° 479, 22/02/1910.

² ODIS, fiche Evariste Truyts. [Link](#), geraadpleegd op 26/01/2022.

³ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190, 1910, akte n° 108.

⁴ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Booischot, Minuten 19836, akte n° 479, 22/02/1910.

laten we buiten beschouwing dat we die aan een tafel nuttigden. Dat was eind 19de eeuw niet anders.

Een onderzoek naar het gebruik van de tafel in een pastorie is dus per definitie een veel breder onderzoek naar het dagelijks leven in een pastorie. Zowel grote maatschappelijke en economische evoluties als het (religieuze) dorpsleven en alledaagse gebeurtenissen bepaalden wat er aan een tafel werd gegeten, wat er werd besproken, welke boeken er werden gelezen en welke brieven er werden geschreven.

Truyts was niet de enige bewoner van de pastorie. Hij deelde het huis met een onderpastoor én met Maria Theresia Goossens, de trouwe huishoudster die 38 jaar aan zijn zijde stond. Ook voor haar leven en haar rol binnen de pastorie en het dorp hebben we heel wat aandacht.

Een belangrijke kanttekening bij dit onderzoek is het gebrek aan persoonlijke bronnen van Tuyts. We hebben een duidelijk beeld van zijn inboedel, zijn afkomst en de huizen die hij bewoonde voor hij naar Schriek verhuisde. Aan de hand van ledenlijst van religieuze verenigingen die hij opstelde, weten we dat hij een ijverige administrateur was. Hij was geïnteresseerd in de geschiedenis van zijn parochie. Waarschijnlijk nam hij zijn maatschappelijke taken van harte. Administratieve bronnen wijzen er bijvoorbeeld op dat hij voorop ging in de Schoolstrijd.

En hoewel Tuyts ons met minzame blik aankijkt vanop zijn doodsprentje, weten we niet wie hij echt was (Afbeelding 1). Hij liet geen persoonlijk archief na. Ook het kerkarchief van Schriek bewaart geen brieven die een tipje van de sluier zouden kunnen lichten. Een pastoor stond midden in het dorp, maar bleef ergens toch een buitenstaander in de gemeenschap. Dat is ook in dit rapport het geval. Het beeld dat we van Tuyts ophangen is noodgedwongen een algemeen beeld van een pastoor, aangevuld met beperkte persoonlijke details die hier en daar opduiken.

Toch kozen we er voor om dit onderzoeksrapport volgens het leven van Evariste Tuyts te structureren. Het helpt om dichterbij hem te komen. Daarnaast biedt deze structuur een prettige houvast om geregeld de maatschappelijke, religieuze en economische omstandigheden te duiden. We bevriezen geregeld de tijd om ons te verdiepen in verschillende thema's.

In hoofdstuk 1 belichten we de jonge jaren van Tuyts en zien we hoe hij in Heist-op-den-Berg opgroeide in een familie van ambachtslui. Daarna volgen we Tuyts naar Antwerpen waar hij onderpastoor van de Sint-Augustinusparochie was. Eind 1878 werd Tuyts aangesteld tot pastoor van Schriek. Hij was dan 45. Maria Theresia Goossens was ondertussen zes jaar in dienst en volgde hem naar Schriek.

De verhuis van Tuyts is een goed moment om de tijd te bevriezen. In hoofdstuk drie gaan we dieper in op de burgerlijke wooncultuur en op de inrichting van pastorieën. Daarna bespreken we de inboedel van Tuyts in detail.

In hoofdstuk vijf wijden we ons aan het dagelijks leven in de pastorie. We bespreken de verschillende rollen en taken die een pastoor op zich nam en proberen zo goed als mogelijk te reconstrueren welke ervan Tuyts aan een tafel in de pastorie vervulde.

Gelukkig dient een tafel niet alleen om aan te schrijven en te vergaderen. In hoofdstuk 6 roeren we mee in de potten en bekijken we wie aanschoof aan de tafel van de pastorie. Waarschijnlijk kwam heel wat lekkers uit de pastorietuin, dus die komt ook aan bod in dit hoofdstuk. Hoofdstuk 8 is een kort hoofdstuk over de bewonersgeschiedenis van de pastorie. Vervolgens hebben we uitgebreid aandacht voor de discrete maar onmisbare huishoudster Maria Theresia Goossens.

In hoofdstuk 9 gaan we dieper in op de interieurgeschiedenis van de pastorie. Leidraad in dit hoofdstuk is het historisch verslag dat Truyts in opdracht van de bisschop opmaakte en waarin hij een aantal details over de inrichting van de pastorie meegaf.

In hoofdstuk 10 nemen we afscheid van Evariste Truyts. We doen dit samen met tientallen Schriekenaren die op zijn boedelverkoop aanwezig waren en er een materiële herinnering aan hun dorpsherder op de kop tikten.

1. De jonge jaren

1.1. Een jongen wordt priester

1.1.1. Van bescheiden komaf

Heist-op-den-Berg, 13 september 1833. In een huis aan de straat 'Landeken', die opklom naar het Kerkplein, kreeg een pasgeboren jongen de naam Evaristus Ludovicus Truyts. Hij was de eerste zoon van schoenmaker Petrus Josephus Truyts en Maria Theresia Jennis. Zij waren dan 25 en 21.⁵ Onder het dak waar Evaristus werd geboren, woonden ook zijn grootouders langs vaderkant: kleermaker Petrus Truyts en Anna Maria Daems.⁶ Zij waren 79 en 69 wanneer Evaristus werd geboren.⁷

Als directe burenen van het gezin noteren we een bakker, een slachter, een handwerker en een dagloner. Verderop woonden nog twee Jan Franciscus *Truytsen* en hun gezinnen in aanpalende huizen. Waarschijnlijk waren zij vader en zoon. De ene was winkelier, de andere herbergier.⁸

Evaristus zou uiteindelijk acht jongere broers en zussen krijgen: Maria Bernardina (1835), Eduardus (1838), Therothea (1842), Bernardus (1845), Josephus Franciscus (1848), Ursula (1850), Maria Josepha (1852) en Eugenius Josephus (1855).⁹ Bernardus zou het pad van zijn oudere broer Evariste volgen. Na zijn opleiding aan het grootseminarie werd hij leraar en (onder)pastoor. Aan het eind van zijn carrière werd hij de eerste secretaris, penningmeester en proost van de *Landsbond der Christelijke Mutualiteiten*, vandaag eenvoudigerweg de *CM*.

Truyts kwam dus uit een familie van ambachtslui en kleine middenstanders. Vermoedelijk was zijn familie niet per se arm, maar niets wijst er op dat ze rijk waren. Volgens Truyts zijn erfenaangifte bedroeg zijn vermogen aan het eind van zijn leven zo'n 5.900 frank. Het grootste deel ervan kwam voort uit zijn inboedel. Truyts had geen geld op een spaarboekje en bezat geen obligaties. 5.900 frank was misschien geen peulschil, maar het pastoorschap maakte van Truyts ook geen rijk man. Ter referentie: gewone pastoors hadden in die periode een jaarwedde tussen 1.000 en 1.400 frank, onderpastoors tussen 800 en 1.000 frank.¹⁰ Daar kwamen een aantal extra inkomsten bovenop, maar ook allerlei kosten. Een inspecteur van de stedelijke politie verdiende rond 1910 jaarlijks 1.400 frank, een hulponderwijzer 1.000 frank.¹¹ Truyts vermogen bedroeg met andere woorden een zestal

---

⁵ Algemeen Rijksarchief, register van geboorten, huwelijken, overlijdens van Heist-op-den-Berg, 1833. De geboortedata van vader en moeder zijn respectievelijk 12/11/1807 en 25/07/1812. [Link](#), geraadpleegd op 03/02/2022.

⁶ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Heist-op-den-Berg 1831-1847, wijk 1A, huisnummer 102.

⁷ Petrus Truyts (° 29 maart 1754, Heist-op-den-Berg, † 12 december 1840, Sint-Joost-ten-Node, 86 jaar oud). Anna Maria Daems (° 1764, † 8 november 1841, Heist-op-den-Berg, 77 jaar oud).

⁸ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Heist-op-den-Berg 1831-1847, wijk 1A, huisnummer 105 en 106.

⁹ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Heist-op-den-Berg 1867-1880, wijk 1A, huisnummer 102.

¹⁰ -, jaarwedden der geestelijkheid, *De Kempeneer*, 05/05/1900, 5. [Link](#), geraadpleegd op 16/02/2022.

-, In "de Kroon", *De Kempeneer*, 27/03/1909. [Link](#), geraadpleegd op 16/02/2022.

¹¹ -, Stad Turnhout. Gemeentebewaarschool, *De Kempenaar*, 25/09/1909, 1.

gemiddelde jaarlonen. Pastoors die wel uit gegoede families kwamen, lieten een tien- of twintigvoud van het vermogen van Truyts na.¹²

Ondanks haar bescheiden komaf was de familie Truyts toch gelieerd aan een adellijke familie. Petronilla Truyts, een tante van Evariste, was naar Brussel verhuisd en trouwde er met Bernard du Bus de Gisignies. Hij was volksvertegenwoordiger en senator en verwierf vooral bekendheid als natuurwetenschapper, ornitholoog en paleontoloog. Hij werd hij de eerste directeur van het Koninklijk Museum voor Natuurwetenschappen.¹³ Bernard du Bus de Gisignies en Petronilla Truyts huwden in 1845. De jongere broer van Evariste die in dat jaar werd geboren kreeg de naam... Bernard. Overigens verzette de vader van Bernard du Bus de Gisignies zich tegen het huwelijk omdat Petronilla Truyts van gewone komaf was. Hij was niet aanwezig op de huwelijksplechtigheid.¹⁴ Het is mogelijk dat deze connectie Evariste en Bernard een financieel duwtje gaf om hun opleiding tot pastoor te voltooien.

De band tussen de families zou in een volgende generatie versterkt worden. Christian Du Bus de Gisignies, een zoon van Bernard en Petronilla, trouwde met zijn nicht Ursula Truyts (1850-1930), de jongere zus van Evariste en Bernard Truyts.¹⁵

1.1.2. Het arme Vlaamse platteland

Het jonge België had een aantal belangrijke industriële centra maar op het Vlaamse platteland was daar niets van te merken. Veel gezinnen haalden hun inkomsten uit landbouwactiviteiten en uit huisnijverheid. Vooral spinnen en weven vormden een noodzakelijke bijverdienste.¹⁶ De inkomsten uit beide activiteiten stonden in de eerste decennia van het jonge België onder druk.

Het grondbezit in Vlaanderen was verbrokkeld en veel landbouwers hadden weinig eigen grond. Conservatieve adellijke grootgrondbezitters behielden hun machtspositie in het nieuwe staatsbestel en creëerden een wettelijk kader dat hun inkomsten uit het grondbezit deed stijgen.¹⁷ De honderdduizenden kleine boeren zagen de pachtprizen stijgen. Ook de huislennijverheid kreeg het zwaar te verduren door de concurrentie van mechanisch geproduceerd textiel uit binnen- en buitenland.¹⁸ Het ineenstuiken van de thuisindustrie zette vanaf de jaren 1840 een verpaupering in. Landbouwcrites maakten het alleen maar erger. Midden jaren 1840 werden zowel rogge- als aardappeloogsten zwaar getroffen door ziekten en schimmels. Het sterftcijfer op het Vlaamse platteland liep geweldig op en de hongerdood werd een veel voorkomend verschijnsel.¹⁹ We weten niet of het gezin van Evariste Truyts hard werd getroffen, maar we kunnen veronderstellen dat ook eenvoudige ambachtslui deelden in de malaise.

---

¹² RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190, 1910, akte n° 108.

¹³ BESTOR, *Du Bus de Gisignies, Bernard-Amé-Léonard vicomte (1808-1874)*, geraadpleegd op 07/03/2022.

¹⁴ DE PRINS, B., *Léonard du Bus de Gisignies*, 1. [Link](#), geraadpleegd op 07/03/2022.

¹⁵ ARA, T 130, familiearchief de Renesse-Breidbach, 80, Abbé Bernard Truyts.

¹⁶ WITTE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, L., DENECKERE, R., *Nieuwe geschiedenis van België*, 169.

¹⁷ WITTE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, L., DENECKERE, R., *Nieuwe geschiedenis van België*, 169.

¹⁸ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 91.

¹⁹ WITTE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, L., DENECKERE, R., *Nieuwe geschiedenis van België*, 170.

1.1.3. De Kerk in het jonge Belgenland

In de halve eeuw voor het ontstaan van België probeerden opeenvolgende machtshebbers de positie van de Kerk te verzwakken. Vooral in de beginperiode van het Franse bewind (1794-1815) had de Kerk het zwaar te verduren. De situatie werd gedeeltelijk hersteld door het Concordaat dat Napoleon in 1801 met de paus sloot, maar het speelveld van de Kerk was nog steeds een stuk kleiner dan tijdens het ancien régime.

In het jonge België kreeg de Kerk de kans om haar maatschappelijke positie opnieuw te versterken. De grondwet schreef vrijheid van godsdienst, onderwijs en vereniging in. Het waren liberale principes, maar ze dienden vooral om de Kerk de kans te geven zich zonder staatscontrole te ontplooien. Veel leden van het Nationaal Congres dat de grondwet opstelde, waren overtuigde katholieken die goede banden onderhielden met de bisschoppen.²⁰

Ook de internationale toestand speelde in het voordeel van de Kerk. Het voortbestaan van het jonge België was tot 1839 niet verzekerd. Politieke tegenstanders verenigden zich in unionistische regeringen. Alle strekkingen rekenden op de Kerk om rust en orde onder de bevolking te garanderen.²¹

De Kerk had dus vrij spel om haar invloed op alle niveaus van het openbaar leven te vestigen.²² Vooral haar dominantie en controle op het onderwijs waren belangrijke troeven in het consolideren van haar morele macht.²³ Ook de katholieke armensteun ging al snel die van staatswege overvleugelen. De Kerk kreeg ook alle vrijheid om haar priesteropleiding uit te bouwen en massaal te rekruteren.²⁴ In het Aartsbisdom Mechelen waren er aan de vooravond van de Belgische Revolutie circa 2.500 religieuze mannen en vrouwen, in 1866 zo'n 6.300.²⁵

Dit alles kon natuurlijk enkel gebeuren omdat het overgrote deel van de bevolking nog steeds zeer katholiek was. Enkel in de steden was er een kleine minderheid van niet-kerkelijke burgers, meestal intellectuelen en hogere burgerij.²⁶ Op het Vlaamse platteland was het aantal parochianen dat de paasplicht niet vervulde, verwaarloosbaar.²⁷

Historici spreken van een *katholiek reveil*, een heropleving van de religiositeit in het nieuwe België.²⁸ De geloofsbeleving was tegelijkertijd individueel en collectief. Vrome devotie ging hand in hand met publieke geloofsmanifestaties, zoals processies en bedevaarten. Veel gelovigen koesterden een bijna emotionele gehechtheid aan heilige plaatsen, relieken en symbolen. Het geloof moest hart en ziel diep beroeren, een sentiment waar ook veel priester-dichters uiting aan gaven.²⁹

De ledenaantallen van broederschappen, congregaties en kloosters gingen de hoogte in. In naaikransjes borduurden vrouwen liturgische gewaden. Er was een overvloed aan moreel-religieuze en educatieve traktaten en aan devotieprentjes. Huisdevotie uitte zich in kruisbeelden en in religieuze prenten en in goed onderhouden rituelen en veelvuldig bidden. Ook de volksmissies waren kenmerkend voor het katholieke reveil. Groepen missionarissen van jezuïeten en redemptoristen

---

²⁰ WITTE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, L., DENECKERE, R., *Nieuwe geschiedenis van België*, 180.

²¹ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 146.

²² DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 147.

²³ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 147.

²⁴ CLOET, M., *Het bisdom Gent*, 381.

²⁵ VIAENE, V., 'De ontplooiing van een vrije kerk', 56.

²⁶ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 147.

²⁷ De Paasplicht in de verplichting ter communie te gaan tijdens de paasperiode.

²⁸ DE MAEYER, J., 'De schatkamers van KADOC', 49.

²⁹ DE MAEYER, J., 'Guido Gezelle (1830-1899), priester-dichter van het Katholiek Reveil', 306.

streken voor een aantal dagen of weken in een parochie neer. Het dorp bracht zichzelf in een religieuze extase. Tijdens de vieringen hielden de geoefende missionarissen vurige preken die werden afgewisseld met rustigere meditaties. Nadien namen ze de biecht af, waarvoor de gelovigen in lange rijen stonden aan te schuiven.³⁰ De grote religiositeit gaf de Kerk natuurlijk een enorme morele macht.³¹

1.1.4. Boerenzonen op de preekstoel

In oktober 1855 begon Truyts aan zijn priesteropleiding aan het grootseminarie van Mechelen.³² Hij was tweeëntwintig. Hij was zeker niet de enige *grootseminarist* van bescheiden komaf. In 1830 waren in het bisdom Gent dertig procent van de grootseminaristen boerenzonen, terwijl de rest uit de middenklasse en de kleine burgerij afkomstig was.³³ Tussen 1842 en 1876 was 20 % van de grootseminaristen in Gent zonder vermogen, 32 % met enig maar onvoldoende vermogen, 33 % met voldoende vermogen en 15 % gefortuneerd. Ook in het Mechelse grootseminarie waren zonen van ambachtslui en boerenjongens zeer goed vertegenwoordigd.³⁴ De erfenisaangiftes van enkele pastoors uit de Kempen aan het eind van de 19de eeuw tonen dat ze een breed scala aan vermogens bezaten.³⁵

Het priesterambt in het jonge België was toegankelijker geworden dan in het ancien régime. Tijdens het ancien régime had een priester recht op verschillende inkomsten, zoals de tiendrechten. Vanaf de Franse bestuursperiode (1794-1815) was de pastoor een ambtenaar met een staatsloon, dat hij aanvulde met inkomsten uit de erendiensten. Voor de hogere klasse was het priesterschap financieel minder interessant geworden.³⁶ Daarom moest de Kerk wel breder rekruteren. Voor een zoon van een ambachtsman of een boerenjongen was de functie van pastoor wél een grote maatschappelijke sprong voorwaarts. Hij zou later de tafel delen met de burgermeester en andere notabelen van het dorp. Zijn morele gezag zou buiten kijf staan en hij zou een van de mooiste en grootste huizen in het dorp bewonen.³⁷ Het was vaak de wens van ouders dat een van hun zonen pastoor zou worden.³⁸

De Kerk leidde potentiële priesters al van jongs af richting grootseminarie. De schifting begon in de lagere school. Onderwijzers en pastoors speurden onder de toekomstige plechtige communicanten naar jongens met een *aanleg* voor een roeping. Wanneer ze uitblonken in geloofsijver en voldoende begaafd leken, werden ze aangemoedigd om de oude humaniora te volgen aan een kleinseminarie of aan een bisschoppelijk college.³⁹ In dit traject leerden ze niet alleen Latijn en Grieks, maar kregen ze ook een duidelijk beeld van een mogelijke toekomstige loopbaan als pastoor of geestelijke.⁴⁰ Voor

---

³⁰ VIAENE, V., 'De ontplooiing van een vrije kerk', 46.

³¹ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 147.

³² ODIS, fiche Evariste Truyts. [Link](#), geraadpleegd op 26/01/2022.

³³ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 19.

³⁴ VIAENE, V., 'De ontplooiing van een vrije kerk', 56.

³⁵ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Herentals en zijn rechtsvoorgangers, Erfenisaangiften 1818-1899:

- register 308, n° 492, erfenisaangifte Guilielmus Hendrickx, 05/04/1885.

- register 311, n° 110, erfenisaangifte Ludovicus Smits, 11/02/1888.

- register 313, n° 71, erfenisaangifte Carolus Tielemans, 07/05/1890.

- register 317, n° 214, erfenisaangifte Ludovicus De Peuter, 26/03/1894.

- register 319, n° 95, erfenisaangifte Josephus Smulders, 27/02/1896.

³⁶ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 20.

³⁷ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 20.

³⁸ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 22.

³⁹ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 16.

⁴⁰ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 27.

het Sint-Jozef-Klein-Seminarie van Sint-Niklaas zijn intredcijfers uit de periode 1919-1939 berekend: 28 % van de laatstejaars werd priester, 9 % trad in een klooster in.⁴¹

1.1.5. Meer bisschoppelijk gezag, minder rompslomp

De bisschoppen in het jonge België hadden meer gezag over hun pastoors dan hun voorgangers uit het ancien régime. Tijdens het ancien régime werd een kandidaat-priester vaak voorgedragen door de instelling die de patronaatsrechten over een parochie bezat. Dat kon een klooster, een kapittel of zelfs een wereldlijke machtsdrager zijn. Tijdens de Franse periode (1794-1815) gingen het benoemingsrecht en de inkomsten verbonden aan het patronaatsrecht op de schop. De beslissingsmacht over de aanstelling van pastoors kwam in het nieuwe België volledig bij de bisschoppen liggen. Een theologisch examen bestond nog wel maar de bisschoppen waren niet aan de uitslag gebonden om parochies toe te wijzen.⁴²

We mogen veronderstellen dat de bisschoppen vooral rationele keuzes maakten, maar ze gebruikten hun benoemingsrecht ook als machtsmiddel. Een pastoor die zich niet schikte naar de richtlijnen van hogerop kon zwaar benadeeld worden door hem over te plaatsen of door hem uit te sluiten van een promotie naar een vacante parochie.⁴³

Ook het financieel-juridische statuut van pastoors was sinds de Franse periode gewijzigd. Parochies en kloosters waren hun inkomsten en bezittingen grotendeels kwijtgespeeld, maar de pastoors werden nu wel door de staat betaald. De overheid ging ook andere materiële lasten, zoals het bouwen en onderhouden van kerken en pastorieën op zich nemen. Dit kader werd in het jonge België verder uitgebouwd. Hoewel de Kerk misschien minder materiële middelen had, had ze wel de handen vrij om zich volledig te concentreren op de versterking van haar maatschappelijke positie.⁴⁴

1.2. Thuis in 't Stad

Truyts werd in januari 1859, na zijn opleiding aan het grootseminarie van Mechelen, aangesteld tot onderpastoor van de Sint-Augustinusparochie in Antwerpen. Hij was 25. Hij zou die functie bijna twintig jaar uitoefenen en was 45 wanneer hij in december 1878 tot pastoor van Schriek werd benoemd. De Sint-Augustinusparochie in Antwerpen werd in 1803 opgericht. De thuisbasis was de barokke kerk van het voormalige Augustijnenklooster in de Kammenstraat. Vandaag is muziekcentrum Amuz hier gevestigd. Het was gebruikelijk dat afgestuurde seminaristen eerst *de stiel* leerden als onderpastoor en later promotie tot pastoor maakten.

1.2.1. Klinkt het niet, dan botst het maar?

De rechten van een onderpastoor ten opzichte van zijn pastoor werden nergens omschreven, zijn plichten wel. Centraal stond gehoorzaamheid. De pastoor was de absolute overste ten overstaan van de onderpastoor, net zoals de bisschop dat ten overstaan van de pastoor was.⁴⁵ De onderpastoor had ruwweg dezelfde taken als de pastoor. Die laatste bepaalde welke taken de onderpastoor moest uitvoeren. Was de ene pastoor een behulpzame en geduldige leermeester, dan liet een andere zijn onderpastoor misschien aan zijn lot over. Soms stonden onderpastoors door hun jonge leeftijd dichter bij de parochianen en waren ze meer betrokken bij onderwijs en catechese.

---

⁴¹ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 106.

⁴² ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 123.

⁴³ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 130.

⁴⁴ DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 181.

⁴⁵ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 118.

Het hoeft niet te verbazen dat de relatie tussen pastoor en onderpastoor al eens vertroebelde. Hun samenwonen werd van bovenaf opgelegd en aan mogelijke wrijvingsvlakken was er geen gebrek.⁴⁶ Er kon heibel ontstaan op financieel vlak, over de verdeling van de inkomsten uit onder meer begrafenissen en jaargetijden.⁴⁷ Ook het leeftijdsverschil kon voor strubbelingen zorgen. Een pastoor was vaak een gevestigd man, soms met standvastige ideeën over hoe de parochie te bestieren. De onderpastoor was vaak een stuk jonger en kon eigen inzichten niet altijd in de praktijk brengen.⁴⁸

Het samenwonen van pastoor en onderpastoor werkte onderling toezicht en misschien ook argwaan in de hand. De kerkelijke overheid had *ogen en oren* op het terrein die een inkijk boden in het parochielevens in geval van problemen of klachten. De kerkelijke overheid zag hier voordelen in, maar stelde zich ook pragmatisch op.⁴⁹ Een studie over het bisdom Gent wees uit dat het aantal onderpastoors dat apart woonde sterk steeg in de tweede helft van de 19de eeuw. Tussen 1870 en 1880 ging het van een derde naar de helft.⁵⁰ Een teken aan de wand van een groeiende individualisering naast het besef dat het opgelegde samenwonen soms meer kwaad dan goed deed?

1.2.2. Truyts, een alleenwonende onderpastoor

De bevolkingsregisters van de stad Antwerpen tonen aan dat Truyts nooit heeft samengewoond met de pastoor van de Sint-Augustinusparochie. Truyts vond zijn eerste Antwerpse stek aan het Vleminckveld 55. Wanneer Truyts er arriveerde, werd het pand al bewoond door Antonia en Maria Coenen.⁵¹ Vermoedelijk waren het zussen. Misschien zorgden de twee vrouwen voor de *kost* van Truyts. Het was volstrekt normaal dat een (onder)pastoor niet zelf instond voor zijn huishouden, zodat hij zich kon concentreren op zijn religieuze taken. Ongetwijfeld hielden beide partijen de nodige morele en fysieke afstand in acht. We mogen deze vorm van samenwonen absoluut niet vergelijken met een hedendaags samenhuizen.

Antonia Coenen overleed in 1866, Maria in 1870.⁵² In februari 1872 kwam Maria Theresia Goossens (°01/01/1847) Truyts vervoegen. Mogelijks was er in de tussentijd een niet-inwonende dienstmeid. Maria Theresia Goossens zou Truyts' trouwe dienstmeid blijven tot aan zijn dood in 1910. Meer over haar verderop in dit rapport.

Vanaf augustus 1874 betrokken ook Jan Bernardus Nagels en zijn gezin het huis op het Vleminckveld. Misschien was dit voor Truyts het signaal om op zoek te gaan naar een nieuwe woonst. Vier maanden later, in januari 1875, verhuisden Truyts en Maria Theresia naar de Everdijstraat 36 (Afbeelding 2). In dit huis was enkele maanden eerder rentenier Joannes Van de Ven op vierentachtigjarige leeftijd overleden. Evariste en Maria Theresia zouden hier vier jaar wonen tot ze begin januari 1879 naar Schriek trokken.⁵³

Wanneer een jonge onderpastoor bij een pastoor in een pastorie introk, moest hij zich van meubilering niet teveel aantrekken. Het grootste deel van het huis was al ingericht door de inwonende pastoor. Het bezit van een jonge onderpastoor beperkte zich vaak tot meubilering voor

---

⁴⁶ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 118.

⁴⁷ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 118.

⁴⁸ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 120.

⁴⁹ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 118.

⁵⁰ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 118.

⁵¹ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1856-1866, wijk 4, Vleminckxveld 7-59, huis n° 55.

⁵² Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1856-1866, wijk 4, Vleminckxveld 7-59, huis n° 55.

⁵³ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1866-1880, wijk 3, Everdijstraat pare nummers, huis n° 36.

zijn kamer en persoonlijke voorwerpen, snuisterijen en boeken. Misschien legde hij de eerste fundamenten van wat later een omvangrijke wijncollectie zou worden.

Voor Truyts lag het dus anders. Hij had als onderpastoor al een volledig huis ingericht. In de Antwerpse binnenstad had hij genoeg mogelijkheden om meubilair te verwerven. Er was een groot aanbod aan winkels en vermoedelijk was de prijs er ook wat lager. Boedelverkoop vonden er dagelijks plaats. De Vrijdagmarkt, waar elke vrijdag meubels werden verkocht, lag op een boogscheut van zijn parochie. Misschien kreeg Truyts ook de kans om meubilair te verwerven van de overleden bewoners van de panden die hij bewoonde.

2. Terug naar de heimat

2.1. Gearriveerd en gefêteerd?

Op 12 december 1878 overleed Carolus Vermynen, pastoor van Schriek. Zeven dagen later werd Truyts aangesteld als zijn opvolger.⁵⁴ Truyts was 45 wanneer hij in Schriek aan het tweede deel van zijn carrière begon. Hij was gearriveerd. Letterlijk, want hij keerde terug naar zijn geboortestreek. Figuurlijk, want de onderpastoor werd eindelijk pastoor. Voor deze taak werd hij sinds zijn intrede in het grootseminarie klaargestoomd.

De meeste pastoors bleven trouw aan de parochie waar ze werden aangesteld. Een trouwe parochieherder was wat de kerkelijke overheid en de parochianen verkozen. Al kon een carrière hogerop in de kerkelijke hiërarchie of een conflict met de parochianen tot een overplaatsing leiden. We mogen veronderstellen dat Truyts ervan uit ging dat hij wel even parochieherder van Schriek zou blijven. Zo is het alleszins gelopen.

Truyts' aanstelling was misschien wel een mokerslag voor Adrianus Ruts. Die was dan al dertien jaar onderpastoor in Schriek en hij vertrok twee maanden na de aanstelling van Truyts.⁵⁵ Zou het kunnen dat hij teleurgesteld was omwille van een misgelopen promotie en een overplaatsing vroeg?

We vonden geen informatie terug over de ontvangst van Truyts in Schriek, maar het was gebruikelijk dat een nieuwe pastoor met het nodige ceremonieel en feestgedruis werd ontvangen. Cyriel Buysse begon zijn roman *'Het Ezelken'* met een beschrijving van de blijde intrede van pastoor Vervaecke in zijn nieuwe parochie. De klokken luidden, vlaggen en wimpels sierden straten en huizen. De hele parochie kwam op straat en de leden van de kerkfabriek en de gemeenteraad wachtten de pastoor op aan de gemeentegrens. In de mooiste koets van het dorp werd hij naar de kerk gebracht. De koets werd vooraf gegaan door een stoet van ruiters en door leden van broederschappen. De fanfare was natuurlijk ook present. Meisjes in hun mooiste witte jurken strooiden bloemblaadjes. Eenmaal bij de kerk gekomen ontving de nieuwe pastoor de sleutels en volgde de canonieke installatie door de deken. De kerk zat bomvol en de nieuwe pastoor gaf zijn eerste preek. Vaak kreeg hij een welkomstgeschenk vanwege de parochianen.⁵⁶

---

⁵⁴ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Lier en zijn rechtsvoorgangers (F459), Erfenisaangiften 1818-1894, register 467, n° 13, 23 juli 1879.

⁵⁵ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, burgerlijke stand, 67, Bevolkingsregister Schriek, 1867-1880, wijk 2, huis n° 45.

⁵⁶ ART, J., 'Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken', pdf-pagina 3.

2.2. Dorp en land in een stroomversnelling in het laatste kwart van de 19de eeuw

In 1903 schreef een van de Schriekse schoolmeesters – hij vermeldde zijn naam niet – een werkstuk getiteld *‘Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis.’*⁵⁷ Deze bron mag niet verward worden met het historisch verslag dat Truyts enkele jaren eerder schreef op aanvraag van de bisschop. De anonieme schoolmeester geeft ons een goed beeld van een dorp dat meeding in de vaart der volkeren.

‘Enkele vreemdelingen bestempelen ons dorp met de naam van Lomp Schriek. Die naam verdiende het in vroegere eeuwen, doch nochtans is dit gezegde op onze gemeente niet meer toepasselijk. Immers, gedurende de vooruitstrevende 19de eeuw zijn haar inwoners geenszins achter gebleven op de weg des vooruitgangs. Moest er een Schriekenaar, die over veertig jaar [veertig jaar geleden] het tijdelijke met het eeuwige verwisseld heeft, uit zijn graf opstaan, hij zou zich in zijn geboortedorp weinig of niet herkennen. De kleine lage huisjes die toen de kom der gemeente vormden, zijn thans vervangen door sierlijke woningen die allen in steen zijn gebouwd en die getuigen van de welstand van haar inwoners.’

Wanneer Truyts in Schriek arriveerde, bestond België bijna vijftig jaar. Het land had in die halve eeuw al enorme veranderingen ondergaan en dat ritme zou tijdens Truyts' ambtsperiode in Schriek (1878-1908), alleen maar versnellen, zowel op economisch, agrarisch als maatschappelijk vlak.

Op globaal industrieel vlak ging het België voor de wind. In de jaren 1870 had de Tweede Industriële Revolutie zich op gang getrokken. Revolutionaire uitvindingen volgden elkaar op. Staal, elektriciteit, de ontploffingsmotor, de stoomturbine, telegrafie en telefonie: het waren technologieën die het aanschijn van de wereld zouden veranderen. België, met zijn 5,5 miljoen inwoners, was in 1880 na Groot-Brittannië de tweede industriële macht op deze aardbol.⁵⁸

De Belgische bevolking groeide van 3,8 miljoen in 1830 tot 6,6 miljoen in 1900. Vanaf de jaren 1870 waren er geen grote epidemieën meer. Belgen huwden meer en jonger.⁵⁹ Ook de bevolking van Schriek groeide. In 1830 waren er 1514 Schriekenaars. Wanneer Truyts er aankwam, waren er zowat 1880 inwoners. Daarna versnelde de bevolkingstoename. In 1900 waren er al 2272 Schriekenaars en in 1907 2617.⁶⁰

De economie van Schriek was aan het eind van de 19de eeuw uiteraard nog gericht op landbouw, maar het dorp kon duidelijk profiteren van een aantal grote agrarische evoluties. De jaren 1870 vormden een scharnierperiode in de West-Europese voedingssituatie. Net aan het einde van die periode verhuisde Truyts naar Schriek. Voor de jaren 1870 leefden veel mensen op de rand van honger en hadden ze minstens een keer in hun leven te maken met snel stijgende prijzen, tekorten, ziekte, honger en sterftepieken. Erna werd de voedingssituatie van de gemiddelde West-Europeaan geleidelijk beter. De jaren 1870 waren doorslaggevend voor de genese van onze huidige eet- en levenswijze.⁶¹ Een belangrijke factor was de massale invoer van buitenlands graan.⁶² Het accent van de Vlaamse landbouw verschoof meer naar veeteelt en tuinbouw, hoewel de akkerbouw aanvankelijk prominent aanwezig bleef.⁶³ Er waren tal van mechanische verbeteringen die ook de

---

⁵⁷ -, *Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis*, zonder pagina. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

⁵⁸ DE NECKERE, R., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 178.

⁵⁹ DE NECKERE, R., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 80.

⁶⁰ -, *Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis*, zonder pagina. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022

⁶¹ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 3.

⁶² SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 11.

⁶³ KENNISBANK CENTRUM AGRARISCHE GESCHIEDENIS., *In de greep van de vooruitgang (1880-1950)*. [Link](#), geraadpleegd op 01/03/2022.

kleine boeren ten goede kwamen. Van betere ploegen tot een handmatig te bedienen *ontromer* om thuis sneller boter te produceren. Ook wetenschappelijk onderzoek, voorlichting en onderwijs deden de productiviteit toenemen. De sector zelf onderkende het belang van samenwerking, wat resulteerde in een explosie aan coöperaties, syndicaten en gilden.⁶⁴ De uitbouw van een fijnmazig buurttramnetwerk vanaf 1885 zorgde voor een verdere ontsluiting van het platteland. Klassiek is het beeld van de boer of boerin die, geladen met koopwaar, de 'boerentram' nam naar de wekelijkse markt in de nabijgelegen centrumplaats.⁶⁵

Ook Schriek werd steeds beter geconnecteerd. Nieuwe lokale steenwegen verbonden Schriek met bestaande steenwegen en spoorwegen die naar Mechelen, Antwerpen, Lier en Leuven leidden.⁶⁶ In 1886 werd de buurtspoorlijn Mechelen – Heist-op-den-Berg aangelegd. Die lijn passeerde enkele kilometers ten noorden van Schriek langs Putte en Beerzel. Vanaf 1903 deed een tramlijn het centrum van Schriek aan. Het traject Lier – Schriek werd vanaf 1903 uitgebaat, drie jaar later werd de tramlijn naar Werchter doorgetrokken.⁶⁷ De globale cijfers van het Belgische spoorwegennetwerk zijn indrukwekkend. Wanneer Truyts werd geboren, moest de eerste trein op het Europese vasteland nog rijden. In 1900 lag er in België 4.600 kilometer spoorlijn.⁶⁸ Het buurtspoorwegennetwerk groeide van 85 kilometer in 1875 naar 1.840 kilometer in 1900.⁶⁹ De fiets was aanvankelijk recreatief speelgoed voor de burgerij maar werd snel het individuele transportmiddel van de gewone man.⁷⁰

In het historisch verslag dat Truyts in opdracht van de bisschop opmaakte, schreef hij dat de bevolking van Schriek zich in het bijzonder toelegde op landbouw. Hij vermeldde de teelt van tarwe, rogge, gerst, boekweit, klover, vlas, aardappelen, bieten en rapen. Wat Truyts niet vermeldde, was het toenemend belang van de vleesproductie. Schriekenaren konden zich hierop steeds meer toeleggen en zo extra inkomsten genereren. De anonieme Schriekse schoolmeester van werkstuk '*Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis*' uit 1903 bezorgde ons unieke informatie over de landbouweconomie van Schriek. Hij schreef dat het kweken van varkens en vooral van kippen op grote schaal werd uitgeoefend.

In 1895 was dokter Florent Vermeylen de eerste Schriekenaar met een broedmachine die het uitbroeden van eieren versnelde. Om meer dan een houten kast die met petroleum of kolen werd warm gehouden, ging het niet maar deze vernieuwing moet toch een grote impact hebben gehad. Vermeylen kreeg al snel navolging en in 1903 waren er al een vijftigtal broedmachines in Schriek. Volgens het verslag van de schoolmeester verhuisden de kippen voor hun laatste levensweken naar de omgeving van Merchtem waar ze tot *volkome vetmaking* werden gevoederd. Daarna werden ze op markten aangeboden en verdwenen in de potten en pannen van inwoners uit Brussel en andere grote steden.⁷¹ De kippen werden verkocht op een markt die voor de Sint-Jan-Baptistkerk werd gehouden (Afbeelding 3). Elke woensdagvoormiddag vond er in Schriek ook een varkensmarkt plaats, al had die niet meteen de allure van een markt omdat de verkoop van de dieren in de herbergen

---

⁶⁴ KENNISBANK CENTRUM AGRARISCHE GESCHIEDENIS., *In de greep van de vooruitgang (1880-1950)*. [Link](#), geraadpleegd op 01/03/2022.

⁶⁵ KENNISBANK CENTRUM AGRARISCHE GESCHIEDENIS., *In de greep van de vooruitgang (1880-1950)*. [Link](#), geraadpleegd op 01/03/2022.

⁶⁶ -, *Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, zonder pagina*. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

⁶⁷ DE BELSER, J., *Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van de gemeente Schriek*, zonder pagina.

⁶⁸ DE NECKERE, R., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, 103.

⁶⁹ WIITE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel I, 1839-1905*, 461.

⁷⁰ WIITE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel I, 1839-1905*, 465.

⁷¹ -, *Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, zonder pagina*. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

doorging. De auteur van het historisch verslag liet zich verzekeren dat er wekelijks ruim 200 *dezer viervoeters* van eigenaar wisselden.⁷²

De auteur vermeldde ook twee brouwerijen die op stoomkracht werkten. Zeker brouwerij Vermylen was in het eerste decennium van de 20ste eeuw uitgegroeid tot een semi-industriële en aanzienlijk grote brouwerij (Afbeelding 4). Ook de boterproductie was belangrijk. Circa 1900 werd de boter niet langer verhandeld op een wekelijkse markt maar gingen de boeren hun waar aanbieden bij een van de twee boterhandelaars: *'van maandag tot woensdagnamiddag is het hier een aanhoudend gaan en keren van mannen en vrouwen van Schriek en omliggende dorpen en gehuchten met welgevulde boterkorven aan de arm of op het hoofd.'* Het ging om zo'n vijfhonderd kilogram boter per week.⁷³

De gestegen vlees- en zuivelproductie moet zeker hebben bijgedragen aan de welvaart van veel Schriekenaren en liet hen ook toe om zelf een rijker dieet te volgen. In het laatste decennium van de 19de eeuw kwam er ook in bescheiden woningen meer boter, vlees, kaas, en zelfs suiker, koffie en chocolade op tafel.⁷⁴ Onderzoek naar de situatie onder de beter betaalde arbeiders wees uit dat de totale calorie-inname niet toenam, maar dat de samenstelling van het dieet wel een stuk kwalitatiever werd. In 1850 kwam nauwelijks 3 % van hun calorieopname voort uit vlees en boter. In 1891 bedroeg het aandeel vlees, boter, eieren en melk al 23 % van de totale calorie-inname, in 1910 zelfs 32 %.⁷⁵

De agrarische en economische evoluties toonden zich ook in het aanbod van en in kruidenierszaken. Een doordeweekse kruidenierswinkel voor 1870 was een zaak met kisten, zakken en kratten waaruit de winkelier merkloze eetwaren nam en afwoog. Het aantal voorverpakte producten, zoals bijvoorbeeld dure ingeblikte zalm, was erg beperkt. Zelfs suiker en likeur werden in bulk verkocht.⁷⁶ Door de industrialisering van de voedingsindustrie veranderde dit patroon vanaf de jaren 1870 ingrijpend. Ambachtelijke producenten gingen op grotere schaal produceren, sommigen ervan groeiden uit tot grote voedselproducenten.⁷⁷ Met hen ontstonden merknamen. In 1894 was 32 % van de voedingswaren al van een merk.⁷⁸ Het aanbod aan *merkproducten* drong ook door tot in lokale kruidenierszaken op het platteland. Nieuwe voedingsmiddelen als margarine, bereide sauzen, ingeblikt vlees en vis, koffie, chocolade en koekjes waren steeds makkelijker te verkrijgen.⁷⁹ Ook de opkomst van winkelketens valt in deze periode te situeren. Eind 19de eeuw hadden winkelketens als *Delhaize Le Lion* al honderden *bijhuizen* doorheen het land, in de steden en in grotere dorpen.

Toch was het niet al goud wat blonk. Hoewel het welvaartspeil steeg, was armoede voor veel mensen nog steeds de bittere realiteit. In zijn bekende werk *'Arm Vlaanderen'*, dat journalist August De Winne oorspronkelijk als een reeks artikelen voor de krant *Le Peuple* schreef, beschreef hij het zo: *'overall rijke huizen van pastoors en fabrikanten, prachtige kloosters, uitgestrekte fabrieken, mooie kastelen, grote parken, talrijke magnifieke kerken tegenover kleine armoedige vuile arbeidershuisjes.'*⁸⁰ Ook sommige inwoners van Schriek konden maar moeilijk het hoofd boven water houden. Getuige daarvan zijn de giften die Schriekenaren ontvingen van het Sint-Vincentius a Paulo-

---

⁷² -, Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, zonder pagina. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

⁷³ -, Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, zonder pagina. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

⁷⁴ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 11.

⁷⁵ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 101.

⁷⁶ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 45.

⁷⁷ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 46.

⁷⁸ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 46.

⁷⁹ SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, 11.

⁸⁰ WIITE, E., NANDRIN, J.P., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel I, 1839-1905*, 463.

genootschap. Deze liefdadigheidsinstelling functioneerde onder de vleugels van de parochie. Rijke parochianen gaven een bijdrage en verdeelden giften onder de armen.

Ook op maatschappelijk en politiek vlak bewoog er veel tijdens Truyts' ambtsperiode in Schriek. De Kerk moest zich aanpassen aan nieuwe maatschappelijke krachten. In de jaren 1870 groeiden de tegenstellingen tussen katholieken en liberalen steeds verder uit, wat leidde tot de *Schoolstrijd*. Truyts was nog maar net in Schriek aangekomen en moest al voorop gaan in deze strijd. Vanaf de jaren 1880 moest de Kerk door de opkomst van het socialisme en de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht (1893) haar maatschappelijke positie herzien en een antwoord bieden op de roep van het volk voor meer sociale rechtvaardigheid, hogere lonen en betere leefomstandigheden.

In 1891 verscheen de encycliek *Rerum Novarum*, waarmee paus Leo XIII de lijnen van de nieuwe sociale leer van de Katholieke Kerk uitzette. De encycliek bevatte kritiek op het ongebreidelde kapitalisme maar nog meer op het opkomende socialisme. Het heil van de maatschappij lag niet in de klassenstrijd, wel in onderlinge samenwerking. Corporatisme tussen arbeid en kapitaal en liefdadigheid vormden voor de Kerk de instrumenten om armoede tegen te gaan.⁸¹ In haar maatschappelijke discours idealiseerde de Kerk het platteland omdat de sociale verhoudingen daar nog 'juist' en harmonieus waren.⁸² Onder de kerktorens ontstonden katholieke boeren- en vrouwengilden, aan- en verkoopgenootschappen, verzekeringsmaatschappijen, spaarkassen, vakverenigingen en jeugdorganisaties. De pastoors moesten dit netwerk van sociale organisaties mee uitbouwen en speelden zo een belangrijke rol in de verzuiling van de maatschappij.⁸³ Later zouden deze lokale verenigingen opgaan in overkoepelende lokale of nationale organisaties.

3. Meubilair en indeling van een pastorie

3.1. Persoonlijk bezit

Nadat een pastoor een eigen parochie kreeg toegewezen, bleef hij die vaak trouw tot aan het eind van zijn carrière. Waarschijnlijk ging ook Truyts ervan uit dat hij lange tijd pastoor van Schriek zou blijven en richtte hij zijn pastorie in als een thuis. We zijn dus op een goed moment in het leven van Truyts aanbeland om de meubilering van zijn pastorie uitgebreid te bespreken.

De inboedel van een pastorie was grotendeels eigendom van de inwonende pastoor. Kerkfabriek noch gemeente hadden de verplichting om hierin te voorzien. Al verwierven de meeste kerkfabrieken, vaak via schenkingen, een aantal meubelstukken die dienst deden in de pastorie. Het ging vaak om de grote tafel en de bijhorende stoelen in de *zaal*, net als een aantal kasten.

Wanneer een pastoor vertrok, nam die zijn inboedel meestal mee. Bij een overlijden kwamen erfgenamen zijn inboedel weghalen of lieten ze die openbaar verkopen. Een nieuwe pastoor had dus vaak een bijna-lege pastorie in te richten, tenzij hij de kans kreeg om een deel van de inboedel van zijn voorganger over te kopen.

---

⁸¹ NATH, G. *Brood willen we hebben*, 25.

⁸² NATH, G. *Brood willen we hebben*, 27.

⁸³ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 115.

3.1.1. Truyts op koopjesjacht?

De erfgenamen van pastoor Vermeylen, Truyts' voorganger, lieten het grootste deel van zijn inboedel openbaar verkopen.⁸⁴ Dit gebeurde op 28 december 1878. Truyts was erbij en greep dus de kans om meubels en voorwerpen te verwerven die al netjes op hun plaats stonden in de pastorie. Hij spendeerde zo'n 276 frank op de openbare verkoop. Dat bedrag vertegenwoordigde een kwart van de totale opbrengst van 1118,4 frank.⁸⁵

Om die bedragen te kunnen plaatsen, geven we enkele jaarwedden uit die periode mee als referentie. Een pastoor verdiende tussen 850 en 1.200 frank, afhankelijk van zijn anciënniteit. Een dokter aan het *Krankzinnigengesticht* van Geel verdiende 2.500 frank per jaar. Een hulponderwijzeres 1.000 frank.⁸⁶ Het uurloon voor een Brusselse metsers bedroeg in 1880 0,33 frank, dat van zijn helper 0,28 frank.⁸⁷

Het duurste lot dat Truyts kocht was een set stoelen waar hij 79 frank voor betaalde. Om hoeveel stoelen het ging, weten we niet. Truyts kocht ook een matras voor vijftig frank, traditioneel een prijzig stuk bij boedelverkoop. Het was handig als je geen nieuwe gordijnen moest hangen, dus kocht Truyts ook *stoors*, rolgordijnen voor 16 frank. Te oordelen naar de plaats van de stoors in de verkoopakte, ging het om gordijnen in de slaapkamers. Voor 24 frank kocht hij een '*horlogie met kas*', mogelijks een staande klok. Verder kocht hij een kachel voor 16 frank en een aantal praktische voorwerpen. Voor zijn huishoudster Maria Theresia kocht hij enkele potten en een *marmite*, een grote ketel voor soep of bouillon. Tuingerief had Truyts in Antwerpen niet nodig gehad, dus kocht hij zich alvast een *beginnerssetje* bij elkaar, bestaande uit *hofgerief*, een kapmes, *schuppen*, een ladder, een kuip, boonstaken, mest en gekloven hout.⁸⁸ Overigens werden niet alle bezittingen van Vermeylen openbaar verkocht. Wijn, beddengoed en zilverwerk ter waarde van 970 frank verdeelden de erfgenamen onder elkaar.⁸⁹

3.1.2. Graven naar sporen van persoonlijk bezit

In de literatuur doken verschillende boedelinventarissen van pastoors uit het ancien régime op. Zulke documenten bevinden zich meestal in de archieven van kerkfabrieken of van kloosterordes die het patronaatsrecht over een parochie bezaten. Boedelinventarissen belandden in deze archieven omdat er een innige financiële band bestond tussen de parochie, de pastoor en de instelling die de patronaatsrechten bezat.

In de 19de eeuw was de situatie volledig anders. De financiële band tussen pastoor en de kerkelijke overheid was doorgeknipt. De pastoor was financieel gezien een ambtenaar met een staatswedde. Daarom liet het persoonlijke meubilair van pastoors nauwelijks sporen na in parochiale archieven.

---

⁸⁴ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-op-den-Berg, Minuten 1878, akte n° 158, 28/12/1878.

⁸⁵ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1866-1880, wijk 3, Everdijstraat pare nummers, huis n° 36.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Schriek II, 1867-1880, Dorpsplaats 45.

⁸⁶ -, 'Jaarwedden der Geestelijkheid', *Nieuwsblad van Geel*, 10/2/1900. [Link](#), geraadpleegd op 17/02/2022. -, 'Hulponderwijzeres', *Nieuws- en Advertentieblad van Herenthals*, 14/09/1878, 1. [Link](#), geraadpleegd op 17/02/2022.

⁸⁷ SCHOLLIERS, P., 'Loonontwikkeling, conjunctuur en arbeidsverhoudingen in het bouwvak in Brussel en Parijs, 1855 – 1940', 5.

⁸⁸ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-op-den-Berg, Minuten 1878, akte n° 158, 28/12/1878.

⁸⁹ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-op-den-Berg, Minuten 1878, akte n° 158, 28/12/1878.

Dat is waarschijnlijk ook de reden waarom de meubilering van pastorieën in de 19de eeuw nog niet was onderzocht. Dat bleek uit de literatuur en uit bevraging van experts.⁹⁰

Gelukkig kwamen we erfenaangiftes en boedelverkopen op het spoor. Het bleken erg waardevolle bronnen om het meubilair in pastorieën te reconstrueren. Deze bronnenreeksen zijn ook erg interessant om de vermogens van pastoors in kaart te brengen. Ze helpen zelfs om een beeld van de uitvaart van een pastoor te schetsen.

Maar wat zijn erfenaangiftes? Erfgenamen waren (en zijn) verplicht om na een overlijden een erfenaangifte te doen. Deze aangifte vormde een inventaris van alle bezittingen die een persoon naliet en vermeldde ook hoe het nalatenschap werd verdeeld. De aangifte vermeldde niet alleen onroerend goed maar ook de waarde van huisraad, juwelen, obligaties en aandelen. Ook openstaande schulden kregen een plaatsje in de erfenaangifte. Op basis van de erfenaangifte berekende een ambtenaar de successierechten die de erfgenamen op het nalatenschap moesten betalen.⁹¹ Deze principes waren al ingesteld onder het Franse bestuur (1794-1815) en de Belgische staat nam deze (en zowat alle andere administratieve) principes over.

Een erfenaangifte vermeldt de totale waarde van de huisraad maar geeft niets prijs over de samenstelling ervan. Enkel wanneer erfgenamen de inboedel openbaar lieten verkopen en niet onder elkaar verdeelden, komen we meer te weten over de samenstelling ervan. Een notaris bracht de inboedel onder de hamer. Het is dus in de notarisarchieven dat verkoopakten zijn terug te vinden.

Gelukkig voor dit onderzoek bleek dat erfgenamen de inboedel van een overleden pastoor vaak lieten verkopen. De verkoopakten geven veel informatie maar enige omzichtigheid blijft altijd geboden. Erfenaangiften draaiden om het innen van een belasting. Hoe kleiner een nalatenschap, hoe minder belastingen de erfgenamen moesten betalen. Het was niet moeilijk om een deel van het meubilair niet aan te geven of buiten de openbare verkoop te houden. Of dit ook gebeurde bij Truyts en andere pastoors weten we natuurlijk niet. De grote hoeveelheid huisraad van Truyts doet vermoeden dat de inboedel wél netjes werd geregistreerd.

3.1.3. Stond de inboedel van Truyts ook in de pastorie?

De openbare verkoop van de inboedel van Truyts vond niet plaats in de pastorie, wel in een herenhuis wat verderop in Schriek. Truyts ging op 10 augustus 1908 op pensioen en moest de pastorie overlaten aan zijn opvolger, pastoor Van Hoof.⁹² Waarschijnlijk was zijn pensionering niet toevallig in augustus gepland. Net dan kwam er op de *Heystsebaan* een herenhuis vrij dat Truyts meteen kon huren en betrekken.⁹³ Truyts overleed op 9 januari 1910, op 76-jarige leeftijd. Hij zou dus maar anderhalf jaar in zijn nieuwe woonst verblijven.

Heeft de inboedel van Truyts zoals beschreven in de verkoopakte ook in de pastorie gestaan? Hoogst waarschijnlijk wel. In de eerste plaats omdat het meubilair in de pastorie grotendeels zijn bezit was. Bovendien was het erg onwaarschijnlijk dat een 74-jarige man nog de moeite zou doen om na zijn pensionering te investeren in nieuw meubilair. Uit de erfenaangifte weten we dat Truyts in zijn twee laatste levensjaren erg ziek was. Misschien wist hij ook wel dat het niet heel lang zou duren voor hij het tijdige voor het eeuwige zou ruilen.

---

⁹⁰ We contacteerden onder meer Marc Mees (expert religieus erfgoed provincie Antwerpen), Dimitri Stevens (Parcum), Yordi Sollie (archivaris Bisdom Antwerpen) en Gerrit Vanden Bosch (archivaris Aartsbisdom Antwerpen).

⁹¹ DE REU, P., *Erfenaangifte*. [Link](#), geraadpleegd op 24/02/2022.

⁹² Odis-fiche Evariste Truyts. [Link](#), geraadpleegd op 26/01/2022.

⁹³ STROOBANTS, T., *Schriekse nostalgie*, 191.

3.2. Burgerlijke wooncultuur en meubilair in de 19de eeuw

De boedelverkoop van Truys en van andere pastoors bewijzen ontegensprekelijk dat ze in volle interieurs woonden met een rijkelijke hoeveelheid meubels en interieurobjecten. Tapijten, (rol)gordijnen, schouwmeubelen, spreien, kandelaars, prenten en andere decoratieve elementen droegen bij aan een gezellige drukte. De huisraad van Truys en die van andere pastoors voldeden zo aan de kenmerken van het burgerlijke interieur, zoals het in de tweede helft van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw courant was.⁹⁴ Kloosterlijke soberheid was alvast op het vlak van meubilering niet aan pastoors besteed. Voor we de inboedel van Truys in detail analyseren, werpen we een algemene blik op de burgerlijke wooncultuur. Er is aandacht voor visuele bronnen, voor de economische en maatschappelijke randvoorwaarden en uiteraard voor de kenmerken van de burgerlijke wooncultuur.

3.2.1. Burgerinterieurs in de fotografie en de schilderkunst

Foto's van burgerlijke interieurs gemaakt rond circa 1900 zijn relatief zeldzaam. Voor portretten gingen de meeste mensen langs bij een fotograaf. Burgers die zelf fotografeerden, deden dat meestal buitenshuis. Binnenshuis fotograferen was minder evident omwille van de beperkte lichtgevoeligheid van glasnegatieven. Bovendien was het eigen interieur niet per se een onderwerp dat amateurfotografen de moeite vonden om in beeld te brengen. En dan moeten die weinige foto's ook nog de tand des tijds doorstaan én in een publiek toegankelijk archief terecht komen voordat wij ze kunnen zien. Het aantal foto's is dus beperkt. Interieurfoto's van pastorieën rond 1900 vonden we in Vlaamse collecties niet terug.

De stedelijke archieven van Brugge en Antwerpen bewaren enkele foto's van privé-interieurs uit het begin van de 20ste eeuw (Afbeelding 5, 6, 7, 8). We moeten er rekening mee houden dat deze foto's uit rijkere burgerlijke milieus stammen. Over de grens bewaart de beeldbank van het stadsarchief van Rotterdam twee interessante collecties. Een ervan omvat een reeks interieurfoto's van het huis 'Welgelegen' in Rotterdam (Afbeelding 9, 10). De foto's werden circa 1905 gemaakt door de vrouw des huizes, Sara Lydia Van Hoboken. Zij stamde uit een familie van reders en kooplieden en was getrouwd met ene Carel Frederik Stahl.⁹⁵

Nog veel opmerkelijk is de fotocollectie van Louise Laboyrie. Zij was de huishoudster bij pastoor Verschuere in de Bosjeskerk te Rotterdam. Haar collectie omvat meer dan 200 foto's. De meeste ervan stuurde ze als postkaart naar Antoinette van Poppel, collega-huishoudster op de pastorie te Ginneken bij Breda.⁹⁶ De collectie omvat een aantal portretten in burgerlijke interieurs. Op sommige ervan is een pastoor te zien, wat doet vermoeden dat die alvast in de pastorie werden gemaakt. Van andere foto's is niet meteen duidelijk of ze in de pastorie dan wel in een ander burgerlijk interieur werden gemaakt (Afbeelding 11, 12). De collectie bevat ook een aantal foto's van de pastoor in de pastorietuin.

Opvallend is hoe uniform de burgerlijke wooncultuur was in verschillende West-Europese landen. Er waren natuurlijk lokale accenten, zichtbaar in de uitwerking van de meubelstukken, maar los daarvan valt vooral de uniformiteit op. Dezelfde types van de meubelstukken komen terug. Dezelfde neostijlen zijn populair. Heel burgerlijk West-Europa wordt overspoeld met een overvloed aan

---

⁹⁴ Ook in de tweede helft van de 20ste eeuw leefden pastoor in een burgerlijk interieur. Interieurfoto's van pastorieën uit de periode 1945-1970 uit de collectie van het KIK toonden dat aan. Ook een bevraging bij experts als Marc Mees (Inventarisatie Religieus Erfgoed provincie Antwerpen), Dimitri Stevens (Parcum) wezen hierop. Een inkijk in de pastorie van Nijlen die als een tijdscapsule beschouwd kon worden, bevestigde dit beeld.

⁹⁵ Stadsarchief Rotterdam, beeldbank, collectie Stahl-Van Hoboken. [Link](#), geraadpleegd op 02/04/2022.

⁹⁶ Stadsarchief Rotterdam, beeldbank, collectie Louise Laboyrie. [Link](#), geraadpleegd op 02/04/2022.

bijzettafeltjes, decoratieve objecten, tafelkleden, tapijten en gordijnen. Op de schouwen staan dezelfde types van driedelige schouwmeubelen en aan de muren hangen lijsten met foto's en prenten. Al die kenmerken van het burgerinterieur zien we ook in een fotoreeks van de bekende Franse fotograaf Eugène Atget (1857-1927). Hij schonk veel aandacht aan het gewone Parijse leven en werd zo een chroniqueur van zijn tijd. Hij maakte omstreeks 1910 een reeks foto's van Parijse burgerinterieurs. Hij fotografeerde niet alleen interieurs van rijke Parijzenaren maar ook die van de *petite bourgeoisie*. Deze reeks maakt duidelijk dat een volgestouwd burgerinterieur ook voor mensen met een gemiddeld inkomen bereikbaar was (Afbeelding 13, 14).⁹⁷

Naast de fotografie geeft ook de schilderkunst een inkijk in het burgerinterieur. In België gaven onder meer de Antwerpse schilders Henri de Braekeleer (Afbeelding 15, 16) en Willem Linnig de jonge een inkijk. Ook James Ensor schonk ons met het schilderij '*het burgersalon*' uit 1881 een impressionistische inkijk in het salon van zijn ouderlijk huis (Afbeelding 17).

Ook een aantal recentere foto's van interieurs van pastorieën uit de jaren 1940, gemaakt in opdracht van het Koninklijke Instituut voor het Kunstpatrimonium, bevestigen dat de inrichting van pastorieën ook toen voldeed aan de kenmerken van de burgerlijke wooncultuur (Afbeelding 18, 19).⁹⁸

3.2.2. Koopkracht en massaproductie

De kenmerken van het burgerlijke interieur aan het eind van de 19de zijn niet los te denken van de enorme economische vooruitgang die Europa tijdens die eeuw doormaakte. Aan de aanbodzijde deden nieuwe technologieën, efficiënter transport, bevolkingsgroei en arbeidsverdeling de productie groeien. Gereedschap werd beter en goedkoper. Planken werden steeds vaker in stoomzagerijen geproduceerd en werden niet langer met de hand gezaagd. De lintzagen werden preciezer, nieuwe messen konden het fijner almaar dunner snijden. Ook standaardisatie en doorgedreven arbeidsconcentratie en -verdeling maakten de meubelproductie efficiënter. Meubels werden niet alleen op bestelling gemaakt maar waren nu als massaproduct te koop.⁹⁹ Een voorbeeld: de firma Cambier uit Ath was een van de grootste Belgische producenten. In 1878 maakten 300 arbeiders er wekelijks 1500 stoelen en ander goedkoop meubilair, voornamelijk voor de export bestemd.¹⁰⁰

Ook de groei van Mechelen als meubelstad was exemplarisch. Tussen 1858 en 1894 groeide het aantal ateliers voor luxemeubilair van 13 naar 28. Het aantal ateliers voor houtsnijwerk steeg van 4 naar 25. Het aantal schrijnwerkateliers, waar de meubels in elkaar werden gezet, steeg van 29 naar 76. Het aantal stoelenfabriekjes groeide van 34 naar 60.¹⁰¹ De opkomst van mechanische reproductieprocédés en de ontwikkeling van zandgietwerk maakten sculpturen en beelden tot goedkope massaproducten.¹⁰² Niet voor niets is de schoorsteengarnituur – een klok en twee kandelaars – het decoratieve cliché van de 19de eeuw.

Aan de vraagzijde werd een groter deel van de bevolking kapitaalkrchtig genoeg om zich meer huisraad aan te schaffen.¹⁰³ Er ontwikkelde zich stilaan een massamarkt voor consumptiegoederen, ook voor huisraad.¹⁰⁴ Halverwege de 19de eeuw zagen de eerste grootwarenhuizen in Parijs het licht:

---

⁹⁷ Gallica, collectie Eugène Atget. [Link](#), geraadpleegd op 02/04/2022.

⁹⁸ Zie foto's en bijhorend overzicht in de meegeleverde digitale map *beeldresearch/databank KIK*

⁹⁹ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 179. Verwijzing naar *Emulation 1887*, zonder meer info.

¹⁰⁰ DEVISSCHER, H., *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, 34

¹⁰¹ DEVISSCHER, H., *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, 44.

¹⁰² VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 182.

¹⁰³ DEVISSCHER, H., *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, 85.

¹⁰⁴ DEVISSCHER, H., *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, 10.

dé nieuwe pleisterplaatsen waar vraag en aanbod elkaar vonden. In Brussel kopieerde de Fransman François Vaxelaire het Parijse concept en opende de eerste Belgische *Bon Marché*. De grootwarenhuizen boden een breed gamma aan producten, waaronder meubilair, snuisterijen, stoffen en kledij. De klant kon door de winkel lopen, producten bekijken en vastnemen en was niet verplicht tot aankoop. Vaste en geëfficheerde prijzen verhoogden de transparantie. Bestellingen per post en levering aan huis of in het dichtstbijzijnde station maakten het de consument steeds makkelijker.¹⁰⁵

De verspreiding van massaproducten liep natuurlijk niet alleen via de nieuwbakken warenhuizen. Nieuwe en goedkope producten vinden altijd hun weg naar de klanten, vroeger en nu. In het dichtbevolkte Vlaanderen, dat kon buigen op een dicht trein-, tram- en wegennet, bereikten de producten al snel de markten en winkels in kleine dorpen en steden.

3.2.3. Intiem, informeel en veel

Historici schrijven dat burgerlijke wooncultuur van de 19de eeuw draaide om een toegenomen streven naar intimiteit en informaliteit in het interieur. Ze verbood de leegte en was in de ban van een decoratieve koorts.¹⁰⁶ De intimiteit uitte zich in een overdaad aan kussens, plaids, tapijten en zware tafelkleden.¹⁰⁷ Verschillende gordijnen schermden de ramen af. Tegen de inkijk waren er vitrages, om licht tegen te houden *stores*, en voor de sier nog onder- en overgordijnen.¹⁰⁸ Ook de opkomst van het “gecapitonnerde zitmeubel”, droeg bij aan dit gevoel van intimiteit en comfort.¹⁰⁹

De schikking werd informeler. Het meubilair maakte zich *los* van de wanden.¹¹⁰ Pleisterplaatsen voor meubilair waren rond de haard of stoof, of dicht bij de ramen. Schoorsteengarnituren, vazen en vele andere objecten en snuisterijen onderstreepten de informele sfeer, net als kaders met foto's, schilderijen of prenten. Pronktafeltjes in vele soorten en maten werden beladen met boeken en snuisterijen.¹¹¹ Ook de natuur werd in huis gehaald. Denk aan een bloemstuk onder een glazen stolp, een vogelkooi en behang met florale motieven. Levende planten werden gehouden in potten in vele vormen en maten, die op hun beurt werden geëtaleerd op allerlei presentatiemeubeltjes.¹¹²

De groeiende middenklasse etaleerde haar toegenomen koopkracht graag via de hoeveelheid spullen die ze bezat. Zowel voor een telg van een oud adellijk geslacht als voor een nieuw gearriveerde burger, was het de accumulatie van goederen die telde.¹¹³ De Frans-Belgische architect Guillery merkte in 1854 in het *Journal de l'Architecture* al op dat elk *‘elk huishouden vandaag de dag meubels en gebruiksvoorwerpen bezit waarvan mensen uit een vergelijkbare klasse vroeger niet zouden weten waarvoor ze dienen.*¹¹⁴ Al dat streven naar intimiteit en informaliteit was in zekere zin ook formeel. De burgerij volgde conventies en gebruiken om te tonen dat ze erbij hoorden.

---

¹⁰⁵ -, *Ancien grand magasin "Au Bon Marché"*. [Link](#), geraadpleegd op 26/01/2022.

¹⁰⁶ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 187.

¹⁰⁷ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 12.

¹⁰⁸ MONTIJN, I., *Leven op stand*, 73.

¹⁰⁹ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 184.

¹¹⁰ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 347.

¹¹¹ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 348.

¹¹² ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 354.

¹¹³ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 11.

¹¹⁴ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 179.

Adviesliteratuur en tijdschriften zetten de lijnen uit. Soms letterlijk, want het kon precisiewerk zijn om te meubels informeel te schikken zoals de literatuur het formeel voorschreef.

3.2.4. Stijlpluralisme

1887. In het Belgische tijdschrift *L'Emulation*, beschreef auteur J. De Waele hoe een denkbeeldig (?) koppel het over de huiselijke inrichting had: *Mijnheer wil een fumoir in Vlaamse stijl, maar mevrouw vindt de Franse stijl veel eleganter. [...] Dan wil mevrouw op haar beurt een klein Moors salon. Mijnheer, die praktischer is ingesteld, vraagt haar alleen niet te Moors te doen, daar hij de stijl later wel eens zou willen veranderen.* Deze inkijk in de inrichtingsplannen van een fictief koppel is een boutade maar vat een aantal aspecten van de 19de-eeuwse wooncultuur en meubelkunst samen.

In de eerste plaats verwijst dit fragment naar de grote fascinatie voor vormgeving uit het verleden. Zeker in de tweede helft van de 19de eeuw haalden meubelmakers inspiratie uit alle belangrijke stijlperiodes van het voorgaande halve millennium.¹¹⁵ Van de gotiek naar de renaissance, van de barok naar de opeenvolgende Lodewijkstijlen: het kwam allemaal aan bod.¹¹⁶ Soms werden oude stijlen letterlijk nagevolgd, in andere gevallen ging het om een interpretatie.¹¹⁷ De Belgische meubelkunst van de laatste decennia van 19de eeuw wordt vaak vereenzelvigd met de zogenaamde *Mechelse kasten*, de zware eiken stukken in een stijl die vooral op de renaissance was geïnspireerd. Maar het aanbod was veel breder. Catalogi tonen dat meubelstukken in andere neostijlen evenzeer courant waren.

In de tweede plaats toont het gesprek dat elementen in verschillende stijlen probleemloos naast elkaar konden staan. Stijleenheid was nauwelijks een zorg.¹¹⁸ Ook *exotische* meubelstukken en snuisterijen pasten perfect tussen de meubels in Europese neostijlen.

In de derde plaats wijst het fragment erop dat in burgerlijke gezinnen zowel man als vrouw hun inbreng hadden bij de interieurinrichting. Dit terwijl enkele decennia eerder de inrichting van het woonhuis in burgerlijke middens als het domein van de vrouw werd beschouwd.¹¹⁹ Deze thematiek is natuurlijk niet van toepassing op het meubilair van pastoors.

3.2.5. Theorie en praktijk

In de praktijk was het stijlpluralisme in de interieurs niet altijd even bedacht als in het fragment hierboven uit het tijdschrift *L'Emulation*. Vaak valt er aan een modetrend eenvoudigweg niet te ontkomen. Bovendien was het stijlpluralisme vaak ook het gevolg van een inboedel die traag en organisch groeide. Er kwamen nieuwe meubelstukken bij naarmate er geld werd gespaard, omdat er zich een buitenkansje aandiende of omdat een erfenis werd verdeeld. Zo'n inboedel was per definitie veelzijdig in stijl.

---

¹¹⁵ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 355.

¹¹⁶ DEVISSCHER, H., *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, 85.

¹¹⁷ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 405.

¹¹⁸ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 11.

¹¹⁹ VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, 180.

3.2.6. Gearriveerde pastoors

Eerder beschreven we dat veel pastoors in de 19de eeuw van bescheiden komaf waren. Hun pastoorschap betekende een flinke maatschappelijke sprong voorwaarts. Menig pastoor wilde dit ongetwijfeld uitdrukken in zijn huisraad. Ook van hogerhand was er geen bezwaar tegen. De kerkelijke overheid verwachtte dat de parochieherders zich waardig en deftig toonden. Ze gingen immers tot de elite van het dorp behoren. En daar hoorde een burgerlijke levenstrant en dito behuizing bij.¹²⁰

3.2.7. Maar hoe zagen de meubelstukken eruit?

De boedelverkoppen van Truyts en van andere pastoors tonen aan dat hun interieurs voldeden aan de kenmerken van de burgerlijke wooncultuur. Daar hoorde een veelheid aan stijlen bij. Maar of die ene kast nu in neorenaissancestijl en de canapé in Lodewijk XV-stijl was? Daar hebben we meestal het raden naar. De verkoopaktes van de inboedels geven geen informatie over het uitzicht, de stijl en de ouderdom van het meubilair.

Informatie over het uitzicht van het meubilair vonden we wel terug in de verkoopcatalogus van het meubilair van pastoor Charles Beliën van Ruisbroek. Deze bemiddelde pastoor overleed in 1896. De catalogus werd in de weken voor de verkoop verspreid om zoveel mogelijk gegadigden te lokken. Zelfs de vertrekuren van treinen uit Antwerpen en Brussel werden in de catalogus vermeld.¹²¹

De catalogus somt meubelstukken in verschillende stijlen op. Beliën bezat een aantal eikenhouten kasten in de stijl van het *'herlevingstijdvak'*, de renaissance. De catalogus vermeldt de gebruikelijke decoratieve elementen van zulke kasten, waaronder kariatiden, leeuwensnuiten en gebeeldhouwde panelen en kroonlijsten. Hij bezat ook een kast in Lodewijk XVI-stijl, met bovenaan twee glazen deuren en onderaan twee paneeldeuren. Beliën bezat ook een bed dat bestond uit een recente beddenbak waartegen een 17de-eeuwse *bedkrooning* was gemonteerd. Er was een eiken *uitrekkende* tafel met bolpoten, een aantal stoelen in *de stijl van Rubens* en een klein eikenhouten tafeltje in Lodewijk XV-stijl. Exotisme toonde zich in Japanse en Chinese serviezen en allerlei flesjes en vazen. In de afdeling objecten en snuisterijen werden onder meer volgende stuks te koop aangeboden: een paar *keipistolen*, koperen tabaksdozen, een albasten beeld van Onze-Lieve-Vrouw uit de 15de eeuw, kruisbeelden *in schildpad* met palmhouten Christussen, drie haardplaten en een muntenverzameling. Daarnaast bezat Beliën meer dan tien schilderijen, daterend uit de 15de tot 19de eeuw. Ook de catalogus van de inboedel van pastoor Mertens uit Tervuren, die in 1892 overleed, lijst een grote hoeveelheid objecten en snuisterijen op. Mertens zijn meubelstukken zijn volgens de catalogus allemaal in gotische en renaissancestijl. Die voorkeur had misschien iets te maken met de persoonlijke interesse van Mertens. Volgens de catalogus was hij niet alleen pastoor maar ook *archeoloog*.

3.2.8. Religie in de pastorie

De religiositeit in de pastorie kwam vooral tot uiting in een aantal kleinere objecten. Waarschijnlijk was er in elke kamer wel een kruisbeeld te vinden. Van een eenvoudig kruisje, bevestigd aan een muur tot een beeld onder een stolp op een uitgewerkt voetstuk. Een of meerdere wijwatervaatjes waren waarschijnlijk ook aanwezig, net als een beeld van Jezus Christus of Maria. Religieuze prenten waren er in overvloed. Ze beeldden Bijbelse taferelen uit, toonden afbeeldingen van heiligen, of portretten van paus en bisschop. Religieuze objecten waren in alle prijs categorieën beschikbaar. Deze religieuze attributen waren niet alleen in een pastorie te vinden maar in elk katholiek

---

¹²⁰ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 104.

¹²¹ DE WACHTER, P., *Openbare veiling der verzameling oudheden, nagelaten door wijlen den eerwaarden heer Charles Beliën*, 4-7.

huishouden. Wat steevast wel in een pastorie stond maar minder bij gezinnen, was een bidstoel. Verder toonde de religiositeit van mijnheer pastoor zich vooral in zijn boekenkast, al ontbraken daar evenmin wereldlijke werken.

3.3. Veranderingen in de indeling van de pastorie van Schriek

In het Kerkarchief van Schriek worden de 18de-eeuwse bouwplannen van de pastorie bewaard (Afbeelding 20). Het originele grondplan toont een gebruikelijk *programma* voor een pastorie. Rechts van de centrale gang bevonden zich de *antichambre* (1) en de grote kamer (2). Links ervan waren de keuken (3), de eetkamer (4), een kleine slaapkamer (5) en een kelderkamer (6).

De *grote kamer* (1) was het belangrijkste vertrek. Een courantere benaming voor dit vertrek is *de zaal*. De *antichambre* (2) was een wachtkamer die waarschijnlijk ook als spreekkamer dienst deed. De eetkamer (4) was bestemd voor dagelijks gebruik en bevond zich naast de keuken (3). De slaapkamer op de gelijkvloerse verdieping was waarschijnlijk die van de huishoudster (5). Het is niet zeker of de huishoudster van Truyts hier nog sliep. Mogelijks kreeg de huishoudster eerder al een slaapkamer op de eerste verdieping toegewezen. De kelderkamer (6) kreeg haar naam omdat ze zich iets hoger bevond, boven een half ondergrondse kelder. De functie ervan is niet duidelijk. Misschien ging het om een studeervertrek, een bibliotheek of salon.

Ergens in de bouwgeschiedenis van de pastorie onderging het linkerdeel een aanzienlijke aanpassing. De kleine gelijkvloerse slaapkamer en een deel van de oorspronkelijke eetkamer moesten plaats ruimen voor een nieuwe dwarse gang die leidde naar een bijgebouw aan de linkerkant van de pastorie. Het opmetingsplan voor afbraak geeft deze situatie weer (Afbeelding 21). Op zeker moment verhuisde ook de keuken naar het bijgebouw. Vertrek (2), voordien eetkamer, ging dienstdoen als spreekkamer en dat bleef zo tot de pastorie werd gesloopt.¹²² Wat de functies van vertrekken (3) en (4) waren, is niet duidelijk. Waarschijnlijk deed één van de twee vertrekken dienst als eetkamer, een andere misschien als studievertrek of bibliotheek. Het is niet duidelijk of deze aanpassingen al onder Truyts gebeurden.

Volgens hetzelfde opmetingsplan voor afbraak was de tussenmuur die de *grote kamer* en de *antichambre* scheidde, ondertussen verwijderd, waardoor het gedeelte rechts van de centrale gang één groot vertrek vormde. Voormalig misdienaar René Lambrechts herinnerde zich dat dit gedeelte in de jaren 1950 wél nog uit twee vertrekken bestond, met elkaar verbonden via een dubbele deur. Bij de heropbouw van de pastorie in Bokrijk in de jaren 1970 koos men ervoor om de vertrekken aan de linkerkant toch enigszins anders te schikken (Afbeelding 22). De centrale gang werd verbreed, de trap werd opgeschoven en daardoor werd ook de naastliggende *kelderkamer* kleiner. Ook de circulatie tussen de vertrekken aan de rechterkant werd gewijzigd.

Het archief van het departement Onroerend Erfgoed bewaart een grote collectie bouwplannen van pastorieën die rond 1900 werden opgetrokken.¹²³ Er was variatie qua stijl, grondplan en indeling maar de pastorieën werden allemaal bedacht volgens eenzelfde *programma*, dat tegemoet kwam aan de noden van het dagelijks leven in een pastorie circa 1900. Daarbij was de *zaal* steevast het grootste vertrek. Het tweede grootste vertrek was meestal de eetkamer. De spreekkamer was altijd een klein vertrek. De toegang hiertoe bevond zich steeds dicht bij de voordeur. Soms was er een aparte 'bibliotheek' of studeerkamer, soms vormde de spreek- en studeerkamer één vertrek (Afbeelding 23, Afbeelding 24).

---

¹²² Telefonisch gesprek Jozef Brabants, 07/03/2022.

¹²³ De plannen worden bewaard door de archiefdienst van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Een deel ervan werd gedigitaliseerd maar ze zijn nog niet online beschikbaar.

3.4. Zalen en salons

De *zaal* was de belangrijkste representatieve ruimte in pastorieën. In het 18de-eeuwse bouwplan van de pastorie van Schriek werd dit vertrek de *grote kamer* genoemd. In andere documenten wordt ook de courante benaming *zaal* gehanteerd. Een grote tafel was de blikvanger in de *zalen* van pastorieën. Vaak ging het om een uitschuifbare *coulissetafel*. Dit was de plaats waar een pastoor zijn belangrijkste gasten ontving voor vergaderingen of diners. Naast de tafel en de nodige stoelen bevonden zich hier ook een aantal kasten en decoratieve objecten. Een scherp beeld van een inrichting van een *zaal* in een pastorie lezen we in de inventaris van het meubilair van pastoor Smulders uit Wechelderzande. Voordat zijn inboedel in 1896 werd verkocht, maakte de notaris een rondgang door de pastorie en lijstte per vertrek op welke meubelstukken en interieurvoorwerpen hij er aantrof.¹²⁴

Volgende meubelstukken stonden in de *zaal* van pastoor Smulders:

- Coulissentafel met tapijt
- Twaalf stoelen en zetel
- Fauteuil
- Twee commodes met marmeren platen
- Op de twee commodes koffieserviezen
- Op de schouw een beeld met twee bloempotten en vazen
- Vier printen tegen de muur
- Crucifix en schilderij
- Een secretaire
- Op deze secretaire een tafelservies
- Drie venstergordijnen met stores¹²⁵ en galerijen
- Vloertapijt
- Vierkante tafel

Deze lijst wijst eerder op een formele inrichting van een vergaderzaal, waar een grote tafel de blikvanger was. Kasten en een secretaire dienden om papieren en spullen op te bergen. De eetserviezen stonden klaar om een tafel te dekken voor een diner. De religieuze inbreng was beperkt tot een kruisbeeld, misschien beeldde ook het aanwezige schilderij een religieus tafereel uit. Bij een zetel en fauteuil moeten we niet meteen aan een bankstel denken, eerder aan *eenzitters* met armleningen, al dan niet met stoffen bekleding.

Schriekenaar René Lambrechts was in de jaren 1950 misdienaar en kwam enkele keren in de grote kamer van de pastorie van Schriek. Hij herinnert zich een soortgelijke opstelling zoals beschreven in de inventaris van Smulders. Centraal in het vertrek stond de grote tafel met de nodige stoelen. Tegen de muren stonden enkele kasten. René Lambrechts herinnert zich dat hier ook een brandkast stond, waarin het Heilig Oliesel werd bewaard.

Ook de bestaande inrichting van de zaal van de pastorie van Boom doet sterk denken aan de inrichting van de zaal van pastoor Smulders uit 1896. (Afbeelding 25, afbeelding 26, afbeelding 27). We moeten er wel rekening mee houden dat deze inrichting een ietwat museale opstelling is met

---

¹²⁴ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, 23/03/1896.

¹²⁵ Rolgordijnen.

pronkstukken uit de parochiale collectie. De pastorie van Boom is niet langer bewoond en parochiale vergaderingen gaan in een ander lokaal aan een moderne tafel door.

Al deze eerder formele opstellingen komen niet tegemoet aan de kenmerkende informaliteit en de intimiteit van de salons uit het burgerlijke interieur. De verkoopakte van de inboedel van Truyts maakt nochtans duidelijk dat hij wél voldoende meubilair bezat om een burgerlijk salon in te richten. Mogelijk was de *zaal* van Truyts informeler ingericht, maar waarschijnlijk sloot de inrichting van één of meerdere andere vertrekken aan bij die van burgerlijke salons. We weten niet welk vertrek van de pastorie van Schriek ten tijde van Truyts als een soort van salon kon dienen. Mogelijks was de *antichambre*, het vertrek dat aansloot op de *zaal*. Zo zou de informele ontmoetingsruimte handig aansluiten op de formele ontmoetingsruimte.

Hoe zag een salon er aan het eind van de 19de eeuw uit? De salons waren de vertrekken met canapés, fauteuils, fantasiestoelen en -tafeltjes.¹²⁶ Stoelen stonden er niet meer langs de muren maar in zitjes waar het gesprek in een informelere setting plaatsvond. Het salondecor bestond uit spiegels en schouwmeubelen, prenten en schilderijen. Misschien was er een bijzettafeltje voor de canapé of een pronkstukje tegen de muur.¹²⁷ Gordijnen en stoffen bekleding verhoogden de intieme en informele sfeer. Het salon diende als een informele ontmoetingsruimte, al stond de gehele inrichting ervan ook in dienst van representatie en status.¹²⁸ De verkoopakte van de inboedel van Truyts toont dat hij genoeg van dit soort meubilair en decoratieve objecten in huis had om minstens één vertrek als een rijk salon aan te kleden.

In burgerlijke interieurs was er vaak een duidelijk verschil tussen het salon en de huiskamer. De huiskamer was een intiemer vertrek waar de bewoners onder elkaar vertoefden en had niet de representatieve functie van een salon.¹²⁹ De vraag is natuurlijk of die functies ook in een pastorie van elkaar waren gescheiden. De pastoor had natuurlijk geen gezin om gescheiden te houden van zijn professionele ontmoetingen.

3.5 De functie van de tafel

De tafel speelde een belangrijke rol in de 19de-eeuwse burgerlijke wooncultuur. Het centrum van huiselijke familiale leven werd gevormd door de tafel, die vaak multifunctioneel in gebruik was.¹³⁰ Dit uitte zich ook in de vormgeving van de tafel. Heel wat tafels konden via tussenbladen vergroot worden. Nog in de tweede helft van de 19de ontstond er een welhaast ongebreidelde variatie aan tafels.¹³¹ Ze bestonden in verschillende soorten en maten en dienden om aan te schrijven, om aan te naaien, om aan te spelen, of gewoon om voorwerpen op te etaleren. De verkoopakte van de inboedel van Truyts vermeldt niet minder dan 10 tafels. Waarschijnlijk waren sommige hiervan kleine bijzet- of fantasietafeltjes. Of Truyts de grote tafel in de zaal ook multifunctioneel gebruikte? Bewijs ervan hebben we niet maar het lijkt plausibel dat ook hij deze tafel voor meerdere doelen gebruikte.

---

¹²⁶ MONTIJN, I., *Leven op stand 1890-1940*, 73.

¹²⁷ DEN HOLLANDER, I., *Het geromantiseerde binnenhuis*, 98.

¹²⁸ DEN HOLLANDER, I., *Het geromantiseerde binnenhuis*, 99.

¹²⁹ MONTIJN, I., *Leven op stand*, 77.

¹³⁰ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 354.

¹³¹ ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, 354.

3.6. De spreek- en studeerkamer

De spreekkamer van een pastorie was doorgaans sober ingericht. Dat was ook in Schriek het geval, zo bevestigen getuigen die in de jaren 1950 en 1960 in de pastorie kwamen.¹³² Veel meer dan een tafel en enkele stoelen waren er niet te vinden. Ook in Cyriel Buysse's 'Het Ezelken', oogt de spreekkamer erg sober: '*vier naakte, witgekalkte muren met een ronde tafel en vier stoelen, en een modern Christusbeeld in plaats van spiegel op den schoorsteenriggel*'. Ook uit de inventaris van pastoor Smulders uit Wechelderzande blijkt de kale inrichting van de spreekkamer. Meer dan een tafel met tafelkleed, vier stoelen, een bloempot, een tapijt en aan de muur een kruisbeeld en twee prenten, was er niet te vinden.

Een spreekkamer van de pastoor diende dus niet om indruk te maken op de parochianen. Ze diende eerder om een zekere afstand te bewaren en onderscheid te creëren. Gewone parochianen kwamen voor één of ander kwestie niet verder dan de spreekkamer. Zaal en salon waren voorbehouden voor een select publiek. Aangezien parochianen in de pastorie kwamen om afspraken te maken en erediensten te betalen, kunnen we veronderstellen dat hier ook meubelstukken stonden om de administratie te bewaren.

In een studeerkamer waren een schrijftafel, een armstoel en een boekenkast te vinden. Typische onderdelen van de studeerkamer waren ook rookgerei en wapens als decoratieve objecten.¹³³ In de inventaris van pastoor Smulders werd één van de vertrekken als slaapkamer op de gelijkvloerse verdieping benoemd. Behalve dat er ook een bed stond, wijzen de meeste andere meubelstukken erop dat dit vertrek ook als studeerkamer had dienstgedaan. De inventaris vermeldde een secretaire, een zetel, twee stoelen en een tafeltje, een bidstoel, een commode met lessenaar nog een kastje met schrijflessenaar en een bibliotheek – hier te begrijpen als een boekenkast.¹³⁴

4. Gedetailleerde analyse van de boedelverkoop van Truyts

In dit onderdeel worden de meubelstukken en interieurobjecten uit de inboedel van Truyts volgens verschillende categorieën besproken. Enkel de voorwerpen uit de keuken komen hier niet aan bod. Die worden verderop besproken in onderdeel 6.2. *De burgerlijke keuken*. De openbare verkoop van de inboedel van Truyts vond plaats op 9 januari 1910 en bracht 3.686 frank op.¹³⁵ Truyts' totale vermogen bedroeg 5.905 frank. 62 % van zijn vermogen kwam dus voort uit zijn inboedel. Zijn voorraad wijn was 400 frank waard en hij had 205 frank contant geld op voorraad. Truyts had geen spaarboekje of obligaties, wel een perceel hoiland ter waarde van 1.600 frank.

De verkoop gebeurde per opbod. 250 loten passeerden de revue. De notarisklerk schreef de voorwerpen en meubelstukken neer in de volgorde van verkoop. Sommige opeenvolgende loten vormen duidelijk een reeks voorwerpen uit een bepaald vertrek. In andere gevallen is het niet duidelijk waar een meubelstuk of voorwerp zich bevond. Sommige meubelstukken, waaronder tafels

---

¹³² Telefonisch gesprek Jozef Brabants, 07/03/2022 en niet-opgenomen gesprek met René Lambrechts in de huidige pastorie van Schriek, 16/01/2022.

¹³³ DEN HOLLANDER, I., *Het geromantiseerde binnenhuis*, 101.

¹³⁴ Een lessenaar moet in deze context als een boekenstandaard begrepen worden, zoals er ook stond op de koffer in de zaal van de pastorie van Boom op foto 10.

¹³⁵ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Boischot, Minuten 19836, akte n° 479, 22/02/1910.

en tapijten, werden waarschijnlijk uit verschillende vertrekken samenbracht en achtereenvolgens verkocht.

De verkoopakte van de inboedel van Truyts geeft jammer genoeg niet alle details prijs. We weten alleen wie de kopers waren en wat ze betaalden voor een stuk. Er is geen informatie over het uitzicht, de stijl en de ouderdom van het meubilair. De meest gedetailleerde omschrijving in de akte is waarschijnlijk die van een “eiken kast”. Of dat nu een 18de-eeuwse kast of recent aangekocht *Mechels meubel* ging? Daar hebben we het raden naar.

4.1. Lonen, catalogi en boereninterieurs

We kunnen de bedragen die de meubelstukken van Truyts opbrachten, vergelijken met een aantal referentiewaarden.

Lonen uit de onderzoeksperiode vormen een eerste nuttig referentiepunt. Gewone pastoors hadden rond 1910 een jaarwedde tussen 1.000 en 1.400 frank, onderpatoors tussen 800 en 1.000 frank.¹³⁶ Daar kwamen een aantal extra inkomsten uit misvieringen, begrafenissen en huwelijken bovenop.¹³⁷ In de jaren 1898 en 1899 ontving Truyts hiervoor ongeveer 340 frank van de Kerkfabriek.¹³⁸ Enkele andere lonen voor een bredere blik: een inspecteur van de stedelijke politie kreeg rond 1910 jaarlijks 1.400 frank, een hulponderwijzer 1.000 frank.¹³⁹ Een metser in Brussel verdiende in 1910 0,5 frank per uur, zijn helper 0,35 frank.

De opbrengst van Truyts' huisraad kwam overeen met iets minder dan vier jaarlonen van een schoolmeester. Maar een schoolmeester – en ook Truyts - deden er natuurlijk veel langer dan vier jaar over om een huisraad voor dat bedrag bij elkaar te sparen. In de onderzoeksperiode ging een veel groter aandeel van het inkomen naar voeding en kledij. Bij de arbeidersklasse ging in 1891 61,3 % van het inkomen naar voeding, 14,4 % naar kleding. In 1921 ging het nog steeds om respectievelijk 45,3 % en 15,8 %.¹⁴⁰ Het aandeel voor huisvesting bedroeg in 1891 en 1921 respectievelijk 9,6 en 9,3 % van het totale budget. Sparen (voor meubilair) was voor veel gewone mensen geen optie.

Ook de prijzen van meubelstukken uit catalogi vormen een interessant referentiepunt. Deze prijzen geven natuurlijk enkel een idee over de financiële grootteorde van de meubelstukken van Truyts. Corresponderende prijzen tussen meubelstukken van Truyts en die in catalogi zeggen niets over het mogelijke uitzicht van het meubelstuk van Truyts.

Een derde referentiepunt is de inboedel van landbouwer Felix Van Bel. Deze inboedel werd enkele weken voor die van Truyts door notaris Brems onder de hamer gebracht. Zijn meubels en huishoudelijke voorwerpen brachten ongeveer 285 frank op. Dertien keer minder dan de inboedel van Truyts.¹⁴¹ Opvallend is dat Van Bel ook voor dit bedrag een aanzienlijke hoeveelheid meubels en gebruiksvoorwerpen bezat. De meeste stukken waren gewoon veel goedkoper dan die van Truyts. Dat is des te opvallender omdat Felix Van Bel rijker was dan Truyts. Naast zijn huiselijke inboedel werden ook acht koeien, een stier, landbouwareaal en een voorraad bieten en mest verkocht. Het

---

¹³⁶ -, jaarwedden der geestelijkheid, *De Kempeneer*, 05/05/1900, 5. [Link](#), geraadpleegd op 16/02/2022.

-, In “de Kroon”, *De Kempeneer*, 27/03/1909. [Link](#), geraadpleegd op 16/02/2022.

¹³⁷ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 131.

¹³⁸ Kerkarchief Schriek, Kerkrekeningen 1898 en 1899.

¹³⁹ -, Stad Turnhout. Gemeentebewaarschool, *De Kempenaar*, 25/09/1909, 1.

¹⁴⁰ NEIRYNCK, M., *De loonen in België sedert 1846*, 244.

¹⁴¹ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Boischot, Minuten 19836, akte n° 473, 21/01/1910.

totaalbedrag voor de inboedel van Van Bel bedroeg 5.420 frank, dat is ruim boven de 3.686 frank van Truyts boedelverkoop.¹⁴²

Overigens gingen er eind 19de eeuw veel boedelverkoppen door. Notaris Brems hield er 1910 een twintigtal.¹⁴³ Hij was in Boischot gevestigd en bediende een landelijk gebied. De meeste boedelverkoppen die hij in goed banen leidde, waren dus van boeren.

4.2. Meubels en objecten. Soort per soort

4.2.1. Decoratieve objecten

N°	Omschrijving	Prijs
50	Tabakspot	2,2
60	Printen	1
64	Muziek	20
65	Vazen	5
67	Barometer	6,5
72	Printen	2,4
73	Kruisbeeld	11,6
75	Printen	8
76	Printen	5,5
77	Spiegel	10
79	Print	1,5
80	Print	2
81	Print	1,4
83	Kruisbeeld	10
84	Printen	0,7
85	Kruisbeeld	6

86	Spiegels	1,1
88	Bel	3
89	Print	0,7
100	Drukletters	2,5
102	Beeld	4,5
103	Pot	1
105	Geweer	40
106	Karabijn	20
107	Revolver	7
108	Schouwgarntuur	18
109	Schouwgarntuur	12,5
110	Schouwgarntuur	21
111	Kapstok	2,2
126	Printen	3
128	Garnituur	6
129	Garnituur	3
252	Venstergarnituur	16

Truyts had heel wat siervoorwerpen en snuisterijen in huis. Een (schouw)garnituur als het clichématige interieurobject van de 19de eeuw? De verkoopakte vermeldt er zes, net als vazen en een niet nader gespecificeerd beeld. Afbeelding 28 en 29 in de fotobundel tonen enkele bladzijden uit catalogi van warenhuizen met een groot aanbod aan siervoorwerpen.¹⁴⁴

Er waren zes loten met 'printen'. Winnende biedingen lagen tussen de 70 cent en 8 frank. Een print kon zowel een tekening, een gravure of een foto zijn. Het aantal religieuze en wereldlijke thema's op zulke gedrukte prenten was quasi-eindeloos. Afbeelding 30 toont een fractie van het aanbod in de catalogus van Dujardin-Lammens (1903-1904).¹⁴⁵ Er werden vier spiegels geveild. De twee duurste van 16 en 25 frank bevonden zich tussen slaapkamermeubilair. Ter referentie: bij Felix Van Bel

¹⁴² RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Boischot, Minuten 19836, akte n° 473, 21/01/1910.

¹⁴³ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Boischot, Minuten 19836.

¹⁴⁴ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.B.008.01, catalogus Dujardin-Lammens, 1903-1904. Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI. M.055.08, Catalogue de l'ameublement, Grands Magasins de la Bourse, 1891.

¹⁴⁵ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.B.008.01, catalogus Dujardin-Lammens, 1903-1904.

brachten de twee spiegels voor 0,5 en 3 frank op. Truyts had een barometer aan de muur hangen, een courante wetenschappelijke snuisterij. Lot 62 werd omschreven als ‘muziek’ en kostte 20 frank. Waarschijnlijk was het een muziekdooos of andere mechanische snuisterij die muziek voortbracht. De gebruikelijke bel om zijn huishoudster te roepen was er ook. Truyts bezat drie vuurwapens: een geweer, een karabijn en een revolver, ter waarde van respectievelijk 40, 20 en 7 frank. We weten niet of ze ooit door Truyts gebruikt werden voor de jacht of dat ze enkel als siervoorwerpen dienstdeden.

Drie kruisbeelden kregen een nieuwe eigenaar voor 11, 10 en 6 frank. Ter referentie: bij boer Felix Van Bel brachten twee kruisbeelden 0,2 en 0,7 frank op. Zoals elke pastoor had Truyts ook een bidstoel in huis. Die van Truyts bracht 55 frank. Een behoorlijk bedrag, dat doet vermoeden dat het om een verfijnd meubelstuk ging.

4.2.2. Verlichting

N°	Omschrijving	Prijs
62	Lamp	7,2
66	Kandelaars	5
94	Lamp	2,4
95	Lamp	0,6
7	Lampen	29
98	Lampen	2,4
101	Kandelaars	136
207	Lampette	13
245	Luster	47
246	Luster	21
253	Lamp	42

Licht werd voorzien via lampen, lampetten, lusters en kandelaars. Waarschijnlijk waren de meeste lampen petroleumlampen. Vanaf het midden van de 19de eeuw gingen petroleumlampen snel de olielampen verdringen omdat ze veel meer licht gaven. Ook lusters met petroleumverlichting zoals de ‘*lampe belge*’ waren eind 19de eeuw courant in burgerlijke milieus. De prijs van 136 frank voor één van de twee loten kandelaars valt op. Ook andere lampen en luster zijn behoorlijk prijzig. Ter referentie: bij boer Felix Van Bel bracht een lamp 2,1 frank op, een lantaarn 0,9 frank. Catalogi van warenhuizen tonen een breed gamma aan lampen en kandelaars (Afbeelding 31).¹⁴⁶

4.2.3. Verwarming

N°	Omschrijving	Prijs
92	<i>Petrolstoof</i>	11
181	Stoof	1
251	<i>Stoofken</i>	19
255	<i>Stoofken</i>	15

¹⁴⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.B.008.01, catalogus Dujardin-Lammens, 1903-1904.

De verkoopakte vermeldt vier stoven, één ervan werd specifiek omschreven als petroleumstoof. Vermoedelijk waren de andere kolen- en houtkachels. De prijzen wijzen erop dat het om relatief eenvoudige cilindervormige kachels ging, zoals ze ook in verschillende catalogi aan bod kwamen (Afbeelding 32).¹⁴⁷

4.2.4. Stoffen aankleding

N°	Omschrijving	Prijs
38	Karpet	3,8
40	Tapijt	20
41	Tapijt	32
42	Tapijt	32
113	<i>Sargie</i> ¹⁴⁸	12,5
114	<i>Sargie</i>	36
115	<i>Sargie</i>	34
116	<i>Sargie</i>	15
118	<i>Sargie</i>	4,5
119	<i>Sargie</i>	7,5
120	Sprei	4,5
121	Gordijnen	5,5

122	Tapijt	27,6
123	Gordijnen	2
124	Tapijt	4
125	Tapijt	25
127	Gordijnen	2,5
130	Tapijt	1,1
131	<i>Storen</i> ¹⁴⁹	6
132	<i>Storen</i>	9,5
133	<i>Storen</i>	5
134	<i>Storen</i>	1,8
135	Gordijnen	1,6
136	Tapijt	1,9

De akte vermeldt negen tapijten. Naast een aantal goedkopere exemplaren waren er vijf stuks met een prijs tussen 20 en 32 frank. Gordijnen en storen (rolgordijnen) brachten samen 34 frank op. Er waren 6 *sargieën* en een spreij. *Sargieën* waren wollen dekens, meestal bestemd om onder te slapen. Ter referentie: in de fotobijlage enkele bladzijden uit catalogi die het rijke aanbod aan tapijten, gordijnen, plaids en kussen tonen (Afbeelding 33, Afbeelding 34, Afbeelding 35).¹⁵⁰

4.2.5. Zitmeubilair

N°	Omschrijving	Prijs
137	Zetel	32
172	Canapé	18
173	Canapé	15

232	Zetel	40
233	Zetel	7
237	Canapé	65
238	Canapé	50

Truyts bezat zeven stuks zitmeubilair, omschreven als zetel of canapé. De duurste stuks waren twee canapés ter waarde van 65 en 50 frank. Overigens bevonden de twee goedkopere canapés zich waarschijnlijk in een schuur. In de verkoopakte bevonden ze zich tussen lege flessen en tuingerief.

Wat is het verschil tussen een canapé en een zetel? Volgens de catalogi was een canapé een beklede zitbank die plaats bood aan twee personen. Een fauteuil - een zetel - was een zitmeubel met armleuningen voor één persoon. Een zetel kon qua vormgeving dicht bij een stoel aansluiten, of

¹⁴⁷ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.C.020.03, catalogus Grand Magasins du Centre, winter 1909.

¹⁴⁸ Wollen deken.

¹⁴⁹ Rolgordijn.

¹⁵⁰ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI. M.055.08, Catalogue de l'ameublement, Grands Magasins de la Bourse, 1891.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.M.081.13, Catalogus La Providence Gent, 1902-1903.

comfortabeler gestoffeerd zijn. Ter referentie: in de fotobundel enkele bladzijden uit verschillende meubelcatalogi (Afbeeldingen 36, 37, 38).¹⁵¹ Overigens bezat boer Felix Van Bel dit soort zitmeubilair niet.

4.2.6. Tafels en stoelen

N°	Omschrijving	Prijs
177	Tafel	1
191	Tafel	42
192	Tafel	20
193	Tafel	17
194	Tafel	14
195	Tafel	18
247	Tafel	51
248	Tafel	53
258	Tafel	5
259	Tafel	6,1

138	Stoelen	3
139	Stoelen	4
140	Stoelen	4
196	Stoelen	1
227	Stoelen	2
229	Stoelen	2,8
230	Stoelen	24
231	Stoelen	5
235	Stoelen	5
236	Stoelen	5
254	Stoelen	20

Truyts' inboedel omvatte 10 tien tafels. Van een (wankel?) exemplaar in een bijgebouw voor één frank, tot drie duurdere stuks aan 42, 51 en 53 frank. Uit de akte valt niet op te maken waar de tafels en stoelen stonden. Waarschijnlijk waren sommige exemplaren kleine bijzet- of siertafels. De notaris veilde 11 loten stoelen. Hoeveel stoelen deze loten omvatten, valt niet op te maken uit de akte. Twee loten brachten 20 en 24 frank op, alle andere vijf frank of minder.

Ter referentie: bij boer Felix Van Bel gingen zes tafels de deur uit voor prijzen tussen 1,7 en 10,5 frank. Dertien loten stoelen brachten tussen 0,7 en 4 frank op. De meubelcatalogi tonen een groot aanbod aan tafels en stoelen. De catalogus van warenhuis Dujardin-Lammens uit 1897 toont een aantal middelgrote tafels in neorenaissancestijl tussen 110 en 145 frank. Bijhorende stoelen kostten tussen 9,75 tot 49 frank per stuk (Afbeeldingen 39).¹⁵² De catalogus van de 'Grands Magasins du Centre' (circa 1905) toont naast duurdere ook goedkopere stoelen vanaf 2,25 frank per stuk (Afbeeldingen 40, 41).

¹⁵¹ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI. B.020.40, Catalogus Dujardin-Lammens, Brussel, 1897.

¹⁵² Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI. B.020.40, Catalogus Dujardin-Lammens, Brussel, 1897.

4.2.7. Slaapkamer

N°	Omschrijving	Prijs
200	Beddenbak	85
201	Nachttafel	20
202	Lavabo	55
203	Spiegel	16
204	Spiegel	25
205	Bed	67
206	Lavabo	51
208	Nachttafel	10
209	Nachttafel	5
210	Nachttafel	3,5
211	Bed	40
212	Kas	21
213	Kas	14

214	Kas	27
215	Kas	7
216	Kas	9
217	Matras	5
218	Matras	5
219	Matras	6,7
220	Matras	6
221	Matras	14
222	Matras	3
223	Matras	18,5
224	Matras	49
225	Matras	120
226	Matras	51

Slapen was een dure aangelegenheid. De meubels uit de slaapkamers staan in de verkoopakte netjes bij elkaar. Truyts had drie bedden in huis, waarvan het duurste voor 85 frank werd verkocht. Er was ook een voorraad matrassen, waarvan de duurste 120 frank opbracht. Matrassen hoorden steevast bij de duurste objecten in huis, zo bleek ook uit andere boedelverkopten. De *lavabo's* waren commodekasten met ingebouwde waskom.

Ter referentie: bij boer Felix Van Bel brachten vijf bedden tussen 5 en 33 frank op. In de meubelcatalogus van het warenhuis 'Dujardin-Lammens' (1897), staan twee slaapkamerensembles, bestaande uit een kleerkast, lavabo, ladekast en twee stoelen voor 450 en 490 frank (Afbeelding 42).

4.2.8. Kasten

N°	Omschrijving	Prijs
143	Kasken	4,3
144	Kasken	2
145	Kasken	2,6
174	Kas	4
175	Kas	2,4
176	Kas	6
249	Eiken kas	60
250	Eiken kas	55

De verkoopakte bevat opvallend weinig duurdere kasten. Bovendien stonden sommige ervan stonden waarschijnlijk in een bijgebouw tussen tuingerief. De vijf kasten op loten 212-216 (zie hoger) kwamen hoogst waarschijnlijk uit de slaapkamers. De duurste exemplaren waren twee 'eiken kassen', verkocht aan 60 en 55 frank. De andere waren een stuk goedkoper, en werden soms specifiek beschreven als kastje. De totale waarde aan kasten valt laag uit ten opzichte van de andere categorieën. Ter referentie: ook boer Felix Van Bel bezat een *glazen kast* ter waarde van 60 terwijl de totale waarde van zijn meubilair dertien keer lager lag dan die van Truyts.

Ook wanneer we de meubelcatalogi erbij nemen, blijkt dat de kasten van Truyts, in vergelijking met zijn andere bezittingen geen dure stukken waren. Ter referentie: verschillende meubelcatalogi tonen buffet- en andere kasten aan prijzen tussen 95 en 650 frank (zie Afbeeldingen 43, 44, 45, 46, 47).¹⁵³

Misschien kwam een deel van het meubilair niet in de verkoop terecht, al hadden ze dan in principe in de erfenisaangifte apart vermeld moeten worden. Misschien had Truyts één en ander moeten verkopen? Hij was ernstig ziek en spendeerde in zijn laatste twee levensjaren meer dan 1.000 frank aan dokterskosten.¹⁵⁴

4.2.9. Harmonium

Het duurste en meest opvallende object in de boedelverkoop was het harmonium dat voor 360 frank werd verkocht. Een harmonium ziet er uit als een huispiano. De muzikant bespeelt een klavier en met zijn voeten houdt hij twee pedalen aan de gang die verbonden zijn met een blaasbalg. Niet toevallig wordt een harmonium ook een traporgel genoemd. De lucht uit blaasbalg glijdt langs *tongetjes* en zo brengt het harmonium geluid voort. Via registers kan de klankkleur van een harmonium aangepast worden. Het was de Fransman Alexandre Debain die in 1840 het instrument bedacht en het de naam harmonium meegaf. Door verwantschap met het kerkorgel was het instrument geschikt om thuis partijen voor orgel te spelen. Het moet zijn dat Truyts het bespeelde, al vinden we in de archieven geen enkele aanwijzing terug over Truyts als muzikant.

4.2.10. Meubilair van de kerkfabriek

Het grootste deel van het meubilair in een pastorie was persoonlijk bezit van de pastoor, maar in de meeste pastorieën stonden ook een aantal meubelstukken van de kerkfabriek. Courante stukken waren de tafel met bijhorende stoelen in de zaal. Ook een kast om archiefstukken te bewaren en een brandkast waren vaak in bezit van de kerkfabriek.

Ook in de pastorie van Schriek stonden een aantal meubelstukken van de kerkfabriek. al Een los blad, vooraan in een verslagboek van de kerkraad, vermeldt volgende stukken:¹⁵⁵

1. *Eiken kast, staande in de zitplaats langs de kant van de grooten hof*
2. *Coffre-fort, staande in de kamer van de voorhof en bureau in de kamer langs de grooten hof.*
3. *Kast inhoudende de archieven van de kerk, staande in de slaapkamer langs de kant van de grooten hof.*
4. *Grote boekenkast, staande in de grote zaal.*

---

¹⁵³ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI. B.020.40, Catalogus Dujardin-Lammens, Brussel, 1897.

¹⁵⁴ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190, 1910, akte n° 108.

¹⁵⁵ Kerkarchief Schriek, 578, Verslagboek van de kerkraad.

5. Bureau staande in de plaats links aan de hoofdingang pastorie, met stoel.

6. Coulisse-tafel staande in de grote plaats.

7. Lavabo met garnituur en droger, staande in de kamer 1^e verdiep, langs de grote hof.

Het lijstje is opgemaakt in twee handschriften. Meubelstukken 4-5-6-7 werden in juni 1951 door een zekere *Juffrouw Sempels* uit Mechelen aan de parochie geschonken. Ze arriveerden dus decennia na Truyts' overlijden. Het is niet zeker of de overige meubelstukken onder puntjes 1-2-3, zich wel al in de pastorie bevonden ten tijde van Truyts. Het meubilair van de kerkfabriek was net als dat van de pastoor courant burgerlijk meubilair, ook omdat het vaak werd verkregen via schenkingen van een overleden pastoor of katholieke notabele.

4.2.11. Bureau of secretaire?

Een bureau of secretaire werden niet specifiek benoemd in de verkoopakte. Een boekenkast of *bibliotheek* evenmin. Ongetwijfeld had Truyts ze wel in huis staan. Misschien werden ze in de verkoopakte onder de algemene noemers als kast of tafel vermeld, of waren sommige van deze meubelstukken voorzien door de parochie. Catalogi tonen een breed aanbod aan bureaus en boekenkasten, al dan niet als ensemble. Ook het aanbod aan schrijfgerief was ruim: pennen, inktpotjes, presse-papiers, assenbakken, opbergdoosjes, schriftjes, leren kaften, etuis en kaders voor foto's of gravures waren in vele vormen en maten te verkrijgen (Afbeelding 48, 49).¹⁵⁶

5. De pastorie als katholiek gemeentehuis

5.1. Een breed takenpakket

Truyts beleefde hoogdagen van de Katholieke Kerk. Ze stond niet alleen midden in het dorp, maar ook midden in ieders leven, van wieg tot graf. De pastoor begeleidde zijn parochianen niet alleen in hun religieus leven, maar ook vele andere levensdomeinen. Daarom moest hij vele rollen bekleden en een breed takenpakket uitvoeren.

Veel van die taken nam de pastoor op in het kerkgebouw, of bij mensen thuis. Maar ook in de pastorie kwamen de parochianen langs. Ze belden – vaak met de nodige schroom - voor goede (religieuze) raad of vroegen de pastoor om te helpen in een of andere kwestie. Op de pastorie werden ook afspraken gemaakt voor liturgische feesten, dopen, huwelijken en begrafenissen.¹⁵⁷

Parochianen brachten hun pastoor geregeld presentjes in natura. Boeren of boerenkinderen kwamen aanbellen met een kilo verse boter, met zelf gebakken zoetigheden of een goed stuk vlees van een pas geslacht varken.¹⁵⁸ Op de pastorie werd ook vaak vergaderd. De kerkmeesters kwamen er samen om de werking van de kerkfabriek te bespreken en er ging overleg door in verband met (sociaal-) religieuze verenigingen.

De meeste parochianen kwamen niet verder dan de spreekkamer. Niet toevallig leidde de eerste deur in de gang in de meeste pastorieën naar dit vertrek. De *zaal* en het salon waren toegankelijk voor een beperkt publiek zoals de kerkmeesters, collega-pastors, de deken en de bisschop. Ook

---

¹⁵⁶ Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.B.008.01, catalogus Dujardin-Lammens, 1903-1904.

¹⁵⁷ DE MAEYER, J. 'Bezige Martha's', 224.

¹⁵⁸ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 19.

notabelen van het dorp waren er welkom, net als familieleden die zich geprivilegieerd voelden wanneer ze hun heerroom bezochten in dat grote en lichte huis.

De differentiatie in de ontvangst op een pastorie volgt uit de verschillende rollen die een pastoor moest opnemen. De pastoor moest toegankelijk zijn voor zijn gewone parochianen maar behoorde tegelijkertijd tot de elite die het leven in het dorp richting gaf. De notabelen van het dorp waren vaak lid van de kerkraad of van religieuze verenigingen en bekleedden meestal ook de belangrijkste postjes in de gemeentelijke politiek. Als een van de meest invloedrijke figuren in het dorp, schoof een pastoor geregeld de benen onder tafel bij andere dorpsnotabelen. Hijzelf was ook geregeld gastheer.¹⁵⁹ Het gaf de pastoor de mogelijkheid om voor bepaalde zaken ijveren, maar tegelijkertijd werd van hem ook verwacht dat hij de kant van de gevestigde orde koos.

De pastoorsmeid kon als een soort van poortwachter van de pastorie fungeren.¹⁶⁰ Zij waakte, geïnstrueerd door mijnheer pastoor, of naar eigen goeddunken, over wie wel en wie niet naar de spreekkamer mocht. Over haar rol als poortwachter spreken officiële documenten niet. In romans kwam deze rol van de huishoudster wél vaak aan bod. Auteur Jacques Schreurs, zelf voormalig onderpastoor, zag in zijn *Kroniek eener Parochie* het voordeel wel in van een huishoudster als poortwachter.

Er is iets te zeggen voor die cerberussen¹⁶¹ van dienstmaagden die, wanneer er gebeld wordt, met een gezicht als drie dagen donderen de deur op een kier houden en zonder de boodschap af te wachten zeggen: Wij hooren vandaag geen biecht. Aan haar eerste vervloeking zijn dezulken niet gestorven, doch hun voordeel is dat hun heeren niet zoo licht den speelbal worden van een volksverbeelding, die geen perken of verhoudingen kent. Er is een zekere heldhaftigheid in de hardnekkigheid, waarmede zij weigeren te gelooven in den ernst van al die gezichten, van al die problemen waarmede de menschen zich aandienen en van den priester een schuurpaal en van zijn kamer een klaagmuur dreigen te maken.¹⁶²

Anderzijds was de dienstmeid ook een soort bemiddelaar. Zij stond wat dichterbij het dorpsleven. Via haar konden de parochianen alvast eens polsen of zij voor een of andere kwestie om raad bij de pastoor konden vragen.¹⁶³

Hieronder bespreken we een aantal rollen en taken van de pastoor en hoe Truys sommige ervan in de pastorie vervulde.

5.2. Goede herder

Truys had de herderlijke taak om over het zielenheil van zijn parochianen te waken. Dat deed hij door de eucharistieviering op te dragen, door de communie uit te reiken en door de biecht af te nemen. Door samen met zijn parochianen te bidden en via de catechese de geloofspunten uit te leggen. Hij moest erop toezien dat zijn parochianen hun wekelijkse zondagsmispraktijk en de paasplicht bleven vervullen.¹⁶⁴ Hij moest zieken bezoeken en de parochianen aansporen godvruchtig te leven, desnoods door hen hel en verdoemenis voor te spiegelen.

---

¹⁵⁹ VAN HAVER, J, *Voor u, beminde gelovigen*, 224.

¹⁶⁰ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 23.

¹⁶¹ Wezen uit de Griekse mythologie, monsterlijke hond met drie koppen die de ingang van de onderwereld bewaakt.

¹⁶² SCHREURS, J., *Kroniek eener parochie. Deel 1. De kraai op den kruisbalk*, 141.

¹⁶³ DE MAEYER, J., 'Bezige Martha's', 225.

¹⁶⁴ GIELIS, KENIS, MARNEF en SCHELKENS (red.), *In de stroom van de Tijd*, 195.

Het takenpakket van de pastoor als goede herder bestond niet alleen uit religieuze taken. Een pastoor deelde ook lief en leed met zijn parochie. Parochianen vertrouwden op zijn moreel oordeel in tal van kwesties. De pastoor was ook raadgever, een doorverwijzer, een bemiddelaar, een koppelaar, een rechter en een leraar.¹⁶⁵ Misschien dacht Truyts eraan om een jongen die het goed deed op school aan te bevelen voor een studiebeurs. Of sprak hij zijn connecties aan om een gezin financiële steun te geven, of om iemand aan werk te helpen. De vraag hoe hij enkele twijfelaars weer tot de zondagsplicht kon brengen, speelde ook al eens op bij menig pastoor.¹⁶⁶ Jammer genoeg is net dit informele contact zo moeilijk te vatten, omdat het nauwelijks zijn neerslag vond in de archieven.

Hoe geliefd een pastoor ook was, er was altijd afstand tussen hem en zijn parochianen. Hij nam een belangrijke plaats in het dorp in, maar behoorde tegelijkertijd niet helemaal tot die gemeenschap. Hij stond zijn parochianen bij op de belangrijkste momenten in hun leven, maar bleef ergens een vreemde. Een pas gewijde priester sprak over de eenzaamheid die hem overviel. Zelfs zijn eigen familie ging hem nu kunstmatiger en afstandelijker benaderen, vanuit een soort van sacrale schroom.¹⁶⁷ De eigenaardigheden van een pastoor, zijn goede en slechte eigenschappen en zijn hele doen en laten werden nauwkeurig bestudeerd.¹⁶⁸ Het dorp had veel respect voor zijn pastoor maar kon zijn macht ook breken wanneer hij moreel door de mand viel.

5.3. Voorop in de Schoolstrijd

Truyts was nog maar een half jaar in Schriek aan de slag en kreeg al één van de grote maatschappelijke crises van het 19de-eeuwse België voor de voeten geworpen. Een crisis waarbij de bisschoppen verwachtten dat de pastoors voorop gingen in de strijd. En alles wijst erop dat Truyts dat ook deed. We hebben het over de Schoolstrijd.

Een kort begrip van de Schoolstrijd begint bij de Belgische grondwet van 1831. De vrijheid van onderwijs werd door de Kerk gebruikt om haar overwicht op het onderwijs te herstellen. Ook een wet uit 1842 liet de Kerk toe haar greep te verstevigen. Elke gemeente moest een lagere school openen maar mocht die taak ook uitbesteden aan een vrije katholieke school.¹⁶⁹ Die wet bekrachtigde ook dat het onderwijs doordrongen moest zijn van een katholieke geest. Dit principe ging veel verder dan de katholieke godsdienstleer in het lessenpakket.¹⁷⁰ Er was een grote consensus over de wet. De meeste liberalen waren praktiserend katholiek en ook zij vonden dat een sterke katholieke invloed op het onderwijs orde en tucht onder de bevolking ten goede zou komen.¹⁷¹

In de tweede helft van de 19de eeuw gingen er in het liberale kamp meer stemmen op om de katholieke invloed op het onderwijs terug te dringen. De tegenstellingen werden op de spits gedreven en dit leidde tot een liberale verkiezingsoverwinning in 1878.¹⁷² De nieuwe regering was radicaal antiklerikaal. Ze liet in 1879 een wet stemmen die de invloed van de Kerk op het openbaar onderwijs moest terugdringen. De Katholieken noemden het de ongelukswet.

Deze wet herhaalde de verplichting dat de gemeenten een gemeenteschool moesten inrichten, maar verbood hen om hiervoor een vrije katholieke school *aan te nemen*. Dat was net wat de meeste

---

¹⁶⁵ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 24.

¹⁶⁶ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 24.

¹⁶⁷ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 111.

¹⁶⁸ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 13.

¹⁶⁹ LERMYTE, J.M., 'De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België', 348.

¹⁷⁰ LERMYTE, J.M., 'De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België', 348.

¹⁷¹ WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, 478.

¹⁷² WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, 480.

gemeenten op het Vlaamse platteland hadden gedaan. Ook in Schriek werd het gemeentelijk basisonderwijs door religieuze zusters verzorgd.

Voor de katholieken was het een oorlogsverklaring. Eens te meer omdat de wet stipuleerde dat onderwijzers van de nieuw opgerichte gemeentescholen zich areligieus moesten op te stellen. Ook de geestelijke inspectie werd afgeschaft en godsdienstleer moest voortaan buiten de lessen worden onderwezen.¹⁷³ Bleef de samenleving gefundeerd op Kerk en godsdienst of zou de invloed van de Kerk wegebben in een gelaïciseerde samenleving? Om niet minder dan dat draaide de Schoolstrijd voor de katholieken.¹⁷⁴

Bisschoppen schakelden hun pastoors in om op het terrein in de aanval te gaan. Onder het motto 'God wil het!' werden overal grootscheepse geldinzamelingen opgestart voor de oprichting van katholieke lagere scholen. De bevolking werd zwaar onder druk gezet zich tegen de areligieuze gemeentescholen te keren. Wie aan een openbare school bleef werken, of zijn kinderen ernaartoe stuurde, moest niet op de sacramenten rekenen.¹⁷⁵

Truyts speelde een voorname rol in het lokale schoolcomité, dat de oprichting van een katholieke lagere school in goede banen moest leiden. In de summiere boekhouding van het comité werden de meeste ontvangsten ingeschreven onder de noemer 'van Eerwaarde Heer Pastoor Truyts'. Het ging niet om persoonlijke investeringen, wel om geld uit omhalingen. Het comité ging in augustus 1879 van start zijn en haalde meteen 2600 frank op.¹⁷⁶ De uitgaven van dat jaar vermeldden de aankoop van 'bussen'. Met niet minder dan 35 beschilderde collectebussen gingen Schriekenaren rond bij hun dorpsgenoten. Slotjes op de collectebussen moesten diefstal vermijden. De collectebussen kwamen toe in de pastorie, het geld werd geteld en ging veilig de kluis in. Ongetwijfeld vonden er vele vergaderingen en informele overlegmomenten plaats.

De Schoolstrijd verenigde de katholieke bevolking van alle standen en klassen. In een landelijk dorp als Schriek was dat nagenoeg iedereen. Midden in die samenhang en actiebereid, stond Truyts. Het lijkt er dus op dat hij een vliegende start nam.

De lessen van de nieuwe katholieke school gingen aanvankelijk door in een gehuurd lokaal.¹⁷⁷ Banken, borden, boeken, griffels, leien en al wat nog meer nodig was, werden snel aangekocht.¹⁷⁸ Enkele zusters van de Christelijke Scholen van Vorselaar gaven les. Eerder waren ze aan de slag als gemeentelijke onderwijzeressen.¹⁷⁹ Na de stemming van de ongelukswet gaven ze daar hun ontslag en traden aan in de nieuwe opgerichte katholieke lagere school. In de daaropvolgende jaren bleef het schoolcomité geld inzamelen en startte de bouw van een schoolgebouw.¹⁸⁰ Verschillende rekeningen voor gepresteerde uren en materialen waren rechtstreeks aan pastoor Truyts gericht, wat erop wijst dat hij van heel nabij bij de (uit)bouw van de school en het onderwijs was betrokken.¹⁸¹

---

¹⁷³ WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, 482. LERMYTE, J.M., 'De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België', 348.

¹⁷⁴ WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, 477.

¹⁷⁵ WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, 485.

¹⁷⁶ Kerkarchief Schriek, 550, Katholiek *Schoolkomité*, inkomsten 1879.

¹⁷⁷ VERELLEN, J.R., *Parochiegeschiedenis van Sint-Jan Baptist te Schriek*, 102.

¹⁷⁸ Kerkarchief Schriek, 550, Katholiek *Schoolkomité*, uitgaven 1879.

¹⁷⁹ VERELLEN, J.R., *Parochiegeschiedenis van Sint-Jan Baptist te Schriek*, 102.

¹⁸⁰ VERELLEN, J.R., *Parochiegeschiedenis van Sint-Jan Baptist te Schriek*, 102.

¹⁸¹ Kerkarchief Schriek, 550, Katholiek *Schoolkomité*, rekening van smid Beyens voor de periode 1883-1884, getiteld 'Eerwaarde Heer Pastoor debet aan V. Beyens voor de werken aan de katholieke school'.

De Schoolstrijd werd een triomf voor de katholieken. In 1879 kwamen er 2.064 vrije katholieke scholen bij, in 1884 waren het er al 3.885.¹⁸² In dat jaar kwam de katholieke partij opnieuw aan de macht. Een nieuwe wet herstelde de oude situatie grotendeels. Gemeenten konden opnieuw een katholieke lagere school ‘aannemen’, wat ook in Schriek gebeurde.¹⁸³

5.4. De sacramenten

Via het doopsel, de plechtige communie, het huwelijk en het laatste sacrament leidde de pastoor zijn parochianen langs de belangrijke momenten van het leven.¹⁸⁴ Deze gewijde handelingen vormen vier van de zeven sacramenten. Op uitzondering van het laatste sacrament vond de toediening ervan normaliter in de kerk plaats.

Vooraf de voorbereidingen ervan brachten parochianen al eens op de pastorie. Familieleden kwamen er de geboorte van een kind melden en een afspraak voor het doopsel maken. Kinderen van elf à twaalf jaar kwamen in de laatste weken naar aanloop van hun plechtige communie bijna dagelijks in contact met de pastoor. Ze werden onder meer ondervraagd naar hun kennis van de catechismus.¹⁸⁵

Aanstaande trouwers gingen naar de pastorie om er hun *ondertrouw* vast te leggen. Ze kondigden hiermee aan de pastoor aan dat ze wilden trouwen. Voor de meeste pastoors was de ondertrouw meer dan een formele aangelegenheid. In een gesprek peilde de pastoor naar de religiositeit van de aanstaanden en wees hij hen op de huwelijksverplichtingen.¹⁸⁶ Wanneer een huwelijkskandidaat uit een andere parochie kwam, kon een pastoor bij zijn collega over diens handel en wandel informeren.¹⁸⁷ Na het afsluiten van de ondertrouw deed de pastoor vanop de preekstoel drie opeenvolgende zondagen de ‘*roepen*’. Hierin kondigde hij de namen van de trouwers aan.¹⁸⁸

De laatste sacramenten - normaliter de opeenvolging van de laatste biecht, de ziekenzalving en de laatste Heilige Communie – vond tijdens de ambtsperiode van Truyts bijna altijd bij de stervende thuis plaats. De pastoor moest altijd klaar staan om een stervende te *bedienen* of te *berechten*. Iemand uit de omgeving ging naar de pastorie om te pastoor te roepen. Die trok samen met de koster of een misdienaar naar de woonst. De pastoor droeg het heilig oliesel en een hostie mee. De misdienaar of koster ging voorop met een lantaarn of een bel. Dorpsgenoten die het pad van pastoor en zijn begeleider kruisten, werden verondersteld te knielen.¹⁸⁹

In de roman ‘*Het Ezelken*’ van Cyriel Buysse vielen de parochianen van pastoor Vervaecke als vliegen, wanneer de lente geen mildheid en beterschap bracht na een koude winter. ‘*Ook des nachts werd meneer de pastoor herhaaldelijk voor een of andere haastige berechting uit zijn bed gehaald. De koster klopte op de deur of schelde, Céline deed open, ging meneer pastoor wekken, en in den zwarten nacht verdwenen de twee mannen: de koster voorop, voorlichtend met zijn brandende lantaren, de pastoor volgend met het Heilig Sacrament, beiden doodeenzaam in den guren nacht langs de verlaten, donkere wegen, tot op de verre boerderij of kleinere woonstede, waar een zieke in doodstrijd op den uitersten troost van hun komst lag te wachten.*’¹⁹⁰

---

¹⁸² LERMYTE, J.M, ‘De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België’, 350.

¹⁸³ LERMYTE, J.M, ‘De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België’, 354.

¹⁸⁴ VAN OS, G., ‘Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid’, 13.

¹⁸⁵ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 57.

¹⁸⁶ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 57.

¹⁸⁷ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 90.

¹⁸⁸ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 90.

¹⁸⁹ ART, J., ‘Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken’, 30.

¹⁹⁰ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 66.

Ook René Lambrechts uit Schriek begeleidde in de jaren 1950 als misdienaar geregeld de pastoor wanneer die een stervende ging *bedienen*. Het waren enkele van de weinige momenten waarop hij in de grote kamer van de pastorie kwam. Het Heilig Oliesel werd bewaard in de brandkast.

De uitvaart was geen sacrament maar wel een belangrijk ritueel waarvoor de nabestaanden ook in de pastorie langs kwamen. Ze konden kiezen uit verschillende uitvaartmissen en bijna à la carte nog *extra's* voorzien. De rouwversiering, de gebruikte vloerkleden, het aantal kaarsen, het orgelspel, de zang en het aantal priesters: opties genoeg om verschil in stand en rang ook tijdens de uitvaart in de verf te zetten. Het kerkarchief van Schriek bewaart een schrift met daarin de prijzen voor verschillende uitvaartopties. Voor de uitvaart gingen de pastoor(s) en misdienaars in vol rouwornaat naar het sterfhuis om de afvallige in een rouwstoet naar de kerk te brengen.¹⁹¹ Nadien kwam de rekening die de familie op de pastorie kwam betalen.

5.5. De mis

Het vieren van de mis was de meest verheven taak van de pastoor.¹⁹² De belangrijkste vieringen waren de hoogmis op zondag en die op katholieke feestdagen. Maar ook de rest van de week stond de pastoor minstens een keer per dag voor zijn altaar. 's Morgens waren er missen voor het zielenheil van overledenen, voor een heilige, of als dank voor een gekregen gunst.¹⁹³ In de namiddag moesten de pastoor of onderpastoor de vespers en de lauden vieren. Daarbovenop kwamen dopen, huwelijken en uitvaartplechtigheden. Pastoor en onderpastoor verdeelden het werk.¹⁹⁴ Een goede agenda was voor een pastoor dus onontbeerlijk. Een agenda van Truyts is net als andere persoonlijke documenten niet bewaard, maar in het kerkarchief van Schriek bevinden zich wel een aantal *officiële* documenten waarin Truyts het overzicht van de vieringen bijhield. Er is een *staat der fondatiën*, een register waarin Truyts bijhield wanneer herdenkingsmissen voor overleden parochianen werden gehouden, wie ze opdroeg en welke bedrag hij, de onderpastoor en eventueel de koster hiervoor ontvingen.¹⁹⁵

Truyts gaf tijdens elke hoogmis een preek. Het was het enige deel van de misviering in het Vlaams. Of hij een vurige preker met de gave van het woord was, of niet veel verder kwam dan een herhaling van het evangelie dat hij even voordien in het Latijn had verkondigd? Dat weten we niet.

We mogen wel veronderstellen dat hij zijn preek op de pastorie voorbereidde. Misschien schreef hij op kladjes ook de mededelingen neer die hij na de preek zou meegeven. De pastoor vermeldde onder meer welke parochianen waren overleden en vroeg om voor hun zielenheil te bidden. Hij deelde beslissingen uit de kerkraad mee die de parochianen aanbelangden en kondigde aan welke misvieringen er de komende week op het programma stonden.¹⁹⁶

Zeker de doordeweekse misvieringen waren een routinekwestie voor de pastoors. Wanneer de deken op de pastorie langskwam om zijn verslag voor het bisdom op te maken, peilde die of de pastoor al die missen nog met de nodige aandacht en devotie uitvoerde. *Wordt het misoffer met de nodige waardigheid en devotie opgedragen? Begint de mis op het voorziene uur? Worden missen en*

---

¹⁹¹ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 103.

¹⁹² CLOET, M., *Het Bisdom Gent*, 387.

¹⁹³ VAN HAVER, J., *Voor U, beminde gelovigen*, 24.

¹⁹⁴ VAN HAVER, J., *Voor U, beminde gelovigen*, 111.

¹⁹⁵ Een fondatie hield in dat een parochiaan in zijn testament een geldbedrag aan de parochie had nagelaten. Voor dit bedrag verzekerde hij zichzelf of anderen van een aantal herdenkingsmissen. Het kon gaan om een aantal missen die binnen een bepaalde periode gehouden moesten worden, of om een jaargetijde, een jaarlijkse mis voor de overledene.

¹⁹⁶ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 34.

*uitvaartdiensten niet te snel afgehaspeld?*¹⁹⁷ Zulke vragen waren opgenomen in de voorgedrukte formulieren van een dekenaal visitatieverslag.

Voor de misvieringen was de pastoor in nauw contact met de koster. *Door den aard zelf van zijn betrekking moest de koster vaak komen in de pastorij komen. Voor doopsels, huwelijken, berechtingen, lijkdiensten, had hij voortdurend meneer de pastoor te raadplegen.*¹⁹⁸ De koster nam het dagelijks onderhoud van het kerkgebouw en tal van praktische klusjes op zich, zodat de pastoor zich kon concentreren op zijn liturgische taken. De koster gaf instructies aan de klokkenluider, zette het altaar en misbenodigdheden klaar, bestelde miswijn en hosties en leidde de misdienaars op. Vaak was hij ook organist en leidde hij het koor op het oksaal.¹⁹⁹

Ook misdienaars kwamen al eens op de pastorie. Vaak waren het jongens die niet ver van de kerk woonden en wiens ouders vaste waarden in de parochie vormden. Een *carrière* als misdienaar begon vaak op de leeftijd van zeven of acht, en kon een jaar of zes duren. De belangrijkste taak was het assisteren van de pastoor in de misvieringen.²⁰⁰ René Lambrechts, die in de jaren 1950 misdienaar in Schriek was, kwam al eens op de pastorie. Meestal was dat in de keuken, waar de meid en de onderpastoor vaak samen zaten. Pastoor Jozef Van Cuyck zelf voegde zich nooit bij dit gezelschap. Hij was erg gesteld op zijn privacy in zijn pastorie en at alleen.

5.6. Een rijk verenigingsleven

In zijn verslag over de parochie dat Truyts in 1900 opstelde, vermeldde hij het bestaan van maar liefst 17 religieuze broederschappen, genootschappen en verenigingen. De Katholieke Kerk kende hierin een lange traditie maar de absolute bloeiperiode situeerde zich in de tweede helft van de 19de eeuw. De eerste broederschappen ontstonden in de middeleeuwen. Ze verenigden gelovigen die samen eenzelfde devotie wilden uiten, meestal gericht aan een heilige, aan een relikwie, of aan Christus zelf. Het waren verenigingen van leken, maar ook een pastoor kon lid zijn. Het lidmaatschap verzekerde de leden ervan dat hun medebroeders- en zusters na hun dood zouden bidden voor hun zielenheil.²⁰¹

In de 19de eeuw werden broederschappen en verenigingen een belangrijk instrument om de volksdevotie nog meer aan te vuren. De Kerk verwachtte dat de pastoors hun parochianen aanspoorden om lid te worden van zulke verenigingen. Door hun lidmaatschap zouden parochianen de pastorale doelen verinnerlijken en met meer persoonlijk engagement nastreven. Er waren verenigingen die de volksdevotie moesten aanvuren, andere engageerden de leden voor maatschappelijke doelen. Sommige verenigingen moesten parochianen helpen om een bepaald gedrag wel of niet te stellen. Wie toetrad tot een vereniging, engageerde zich om een aantal verplichtingen na te komen. Het kon gaan om het dagelijks of wekelijks reciteren van gebeden, of om het bijwonen van de mis op de feestdag van de patroonheilige.²⁰² Soms werd er een kleine geldelijke bijdrage verwacht. De verplichtingen waren eenvoudig.²⁰³ De meeste parochianen waren lid van verschillende verenigingen. Al dat engagement was niet voor niets. In ruil ervoor konden de leden vaak een aflaat bekomen waardoor een deel van de mogelijke zittijd in het vagevuur werd kwijtgescholden.

---

¹⁹⁷ ART, J., 'Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken', 30.

¹⁹⁸ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 28.

¹⁹⁹ VAN HAVER, J., *Voor U, beminde gelovigen*, 20.

²⁰⁰ VAN HAVER, J., *Voor U, beminde gelovigen*, 22.

²⁰¹ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 7.

²⁰² ART, J., 'Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken', 12.

²⁰³ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 7.

Truyts had een collectie schriftjes waarin hij de leden van de broederschappen en verenigingen bijhield. Met streepjes of kruisjes hield hij hun aanwezigheid op een religieuze feestdag, hun geldelijke bijdrage of een andere verplichting bij. Een goede administratie hielp natuurlijk om een goed zicht te hebben op het devotioneel leven in de parochie. De deken en het bisdom vroegen hierover geregeld een stand van zaken.

Welke vereniging had welk doel? Hieronder volgen enkele voorbeelden van verenigingen en broederschappen die in Schriek actief waren. De leden van *het geestelijk verbond tot uitroeiing van der godslasteringen* engageerden zich om zelf niet te *godslasteren* maar ook om er op toe te zien dat hun kinderen of personeel dat niet deden. Het lidmaatschap vroeg ook om dagelijks te bidden voor de *bekering* van andere godslasteraars en om de kracht af te smeken die nodig was om zelf te volharden.²⁰⁴

Broederschappen van de Gedurige Aanbidding waren al populair in de 18de eeuw. Ze waren verspreid over heel het bisdom. Al deze broederschappen zorgden er samen voor dat het Heilig Sacrament permanent werd aanbeden. Een parochie kreeg een dag toegewezen waarop zij voor de aanbidding instonden. Typisch voor de ledenregisters van deze broederschappen was dat de leden werden ingeschreven in volgorde van het uur waarop zij het Sacrament aanbaden.²⁰⁵ Ook het *Werk van de Sint-Pieterspenning* was wijdverbreid in Vlaanderen. Dit broederschap werd in 1860 door de paus ingesteld om met gebed en geldelijke bijdragen de vrijheid van de Kerk en de onafhankelijkheid van de paus te vrijwaren.²⁰⁶ Het *Broederschap tot Voortplanting van het Geloof* was één van de populairste in de tweede helft van de 19de eeuw. De leden betaalden een maandelijkse bijdrage van vijf centiemen. Dat lidgeld werd door de pastoor ingezameld en doorgestort aan het bisdom. Het geld diende om het geloof *voort te planten*. Het werd besteed aan onder meer onderwijs en volksmissies.²⁰⁷

In Schriek bestond sinds 1710 het Broederschap van Sint-Antonius. Sedert 1890 schreven zo'n vierhonderd nieuwe leden zich in. Een missie van de Minderbroeders speelde hierbij een belangrijke rol. We kennen het woord missie vooral als de actie die missionarissen ondernemen om het katholieke geloof onder niet-christelijke gemeenschappen te verspreiden. Maar ook in eigen land gingen leden van verschillende kloosterordes op missie om het geloof in de parochies aan te vuren.

Naast bovenvermelde verenigingen, vermeldde Truyts ook nog onderstaande verenigingen in zijn verslag: het aartsbroederschap van O.L.V. Onbevleete Ontvangenis; het broederschap der Gelovige Zielen; het genootschap ter verlossing der verlatene zielen des vagevuurs; het broederschap van de Heilige Antonius; het apostelschap des gebeds; het genootschap van de levende rozenkrans; de vereniging van de wekelijkse kruisweg; het genootschap van de Heilige Franciscus Salesius; het genootschap der Heilige Kindsheid; het genootschap der Heilige Familie; twee congregaties van Onze-Lieve-Vrouw; de congregatie der Derde Orde; het genootschap van de Heilige Vincentius a Paulo.²⁰⁸

---

²⁰⁴ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 46.

²⁰⁵ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 31.

²⁰⁶ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 50.

²⁰⁷ GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen*, 27

²⁰⁸ Kerkarchief Schriek, 450, Inventaris en beschrijving der parochie (1898). Transcriptie via de website van Schriekenaar René Lambrechts. [Link](#), geraadpleegd op 15/02/2022.

5.7. Sociaal engagement op een nieuwe leest

Zoals eerder vermeld, kwam de maatschappelijke verzuiling in de jaren 1890 in een stroomversnelling terecht. De opkomst van het socialisme noopte de Kerk om een antwoord te bieden op de roep van het volk voor sociale rechtvaardigheid, betere lonen en betere leefomstandigheden. Binnen een tijdspanne van twee decennia ontstond een breed gamma van religieus-maatschappelijke organisaties: boeren- en vrouwengilden, aan- en verkoopgenootschappen, verzekeringsmaatschappijen, spaarkassen, vakverenigingen, gilden van arbeiders- en boerenvrouwen en jeugdorganisaties. De verzuiling begon op lokaal niveau.

In Schriek werd in 1890 een boerengilde opgericht.²⁰⁹ In 1903 had die al 258 actieve leden. Sinds 1892 was er spaarmaatschappij en in 1900 werd de pensioenmaatschappij 'Wie zaait, kan maaien', opgericht.²¹⁰ Geleidelijk aan zouden die lokale verenigingen opgaan in (voorlopers van) landelijke koepelorganisaties als de Boerenbond, de Christelijke Mutualiteit en het Algemeen Christelijk Vakverbond. De verzuiling verspreidde zich naar alle levensdomeinen. Tot op het vlak van ontspanning toe, in de vorm van katholieke duivenmelkersclubs, fanfares en zanggildes. Hoewel die vroege katholieke sociale verenigingen binnen de parochies functioneerden, stonden ze er administratief gezien van los. In het kerkarchief van Schriek zijn er nauwelijks sporen van terug te vinden.

Toch lijkt het aannemelijk dat Truyts zijn rol heeft gespeeld in het ontstaan van zulke verenigingen, omdat hij eerder een groot engagement had getoond in de Schoolstrijd. Het was de rol van de pastoor om parochianen aan te sporen zich aan te sluiten bij de nieuwe organisaties. Hij kon zijn connecties aanspreken en parochianen met elkaar in contact brengen.

Truyts' twaalf jaar jongere broer Bernard speelde een belangrijke rol in het religieus-maatschappelijk veld. Bernard was in de voetsporen van Evariste getreden. Na zijn wijding was hij een tijd leraar en vervolgens werd hij onderpastoor in Elsene. In 1883 werd hij pastoor in Machelen. Eind 19de eeuw publiceerde hij een aantal werken over de christelijke bijstand met de titels als *Les enfants dans la mutualité* (1896), *La femme mutualiste* (1898) en *Propaganda voor onderlingen bijstand* (1898). Van 1906 tot 1910 was hij de eerste secretaris-penningmeester en proost van de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten, de voorloper van de CM. Aangezien Truyts zijn volledige vermogen aan Bernard naliet, kunnen we veronderstellen dat ze een goede band hadden. Het lijkt geen twijfel dat Truyts de werken van zijn broer op de pastorie had liggen en dat de christelijke bijstand onderwerp was van hun gesprekken en correspondentie.

Eén liefdadigheidsinstelling opereerde wel onder de vleugels van de parochie: het genootschap van Sint-Vincentius a Paulo. De werking ervan was niet gebaseerd op onderlinge bijstand, wel op paternalistische liefdadigheid. Het ontstaan van deze genootschappen was dan ook vroeger in de 19de eeuw te situeren. In Schriek gebeurde dat in 1864.²¹¹

Het kerkarchief van Schriek bewaart een register van het lokale Sint-Vincentius a Paulo-genootschap. Het register begint in 1891 en de naam van Truyts werd als eerste ingeschreven in de ledenlijst. Hij was dan ook erevoorzitter. Verder zetelden er alleen maar mannen in het genootschap. Zij kwamen op zondag samen, in een losse vergaderstructuur. De circa vijftig leden waren niet verplicht om elke week present te zijn. De aanwezige leden beslisten op aangeven van de voorzitter of penningmeester welke arme Schriekenaren de daaropvolgende week materiële steun ontvingen. Meestal kregen die brood, kledij, klompen of steenkool. Hieraan werden wel de nodige morele en religieuze eisen

²⁰⁹ VERELLEN, J.R., *Parochiegeschiedenis van Sint-Jan Baptist te Schriek*, 102.

²¹⁰ -, Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, zonder pagina. [Link](#), geraadpleegd op 06/03/2022.

²¹¹ Kerkarchief Schriek, 557, Register van Sint-Vincentius a Paulo (1891-1898).

gekoppeld. Liefdadigheid ging hand in hand met disciplineren. Een herbergbezoek of een gebrekkig kerkbezoek kon het einde van de steun betekenen.²¹²

Aan het eind van de vergadering was er een gebed en een geldomhaling. De leden van genootschap werkten op die manier ook aan hun eigen zielenheil. Tegelijkertijd was de vergadering een wekelijks netwerkmoment voor de rijkere Schriekenaren. Opvallend is dat Truys' naam nooit voorkwam in de vergaderingen. De onderpastoor was wel vaak present.²¹³

5.8. Politieke bemoeiing

De pastoor was in de loop van de 19de eeuw steeds meer een electoraal agent geworden. Hij ronselde abonnenenten voor de juiste kranten en spoorde kiezers aan om voor de katholieke partij te stemmen. De mate waarin hij die taak goed uitvoerde, kon zelfs een criterium vormen om (weg)gepromoveerd te worden.²¹⁴ Die verantwoordelijkheid werd alleen maar belangrijker na 1893. In dat jaar werd het algemeen meervoudig stemrecht ingevoerd. In de roman *'Het Ezelken'* voerde Cyriel Buysse een pastoor van een naburige parochie op die samen met de burgermeester-baron van deur tot deur ging om de boeren te leren stemmen.²¹⁵

5.9. Onderwijs en catechese

Het fundament van het geloof en het zedelijk leven van de parochianen werd tijdens de opvoeding gelegd, zowel binnen het gezin als op school.²¹⁶ Een belangrijk hulpmiddel bij het godsdienstonderwijs was de catechismus, hét handboekje dat de weg naar een deugdelijk katholiek leven aanwees. Het bevatte gebeden, voorschriften, een opsomming van belangrijke geloofspunten en verschillende *lessen*: verdere uitleg in de vorm van vragen en antwoorden.²¹⁷ Elke schooldag begon met een half uur godsdienstonderwijs. Leerlingen moesten gedurende hun lagere schooltijd een groot deel van de catechismus uit het hoofd leren, met de bedoeling dat ze alles wat er in stond verinnerlijkten. Op de leeftijd van elf jaar waren de kinderen klaar om hun plechtige communie te doen.²¹⁸ In de jaren 1920 kregen de plechtige communicanten van Schriek na de misviering een drankje en een koek op de pastorie.²¹⁹

De pastoor moest ook het godsdienstonderwijs controleren. Pastoor en/of onderpastoor organiseerden vaak ook zondagsscholen, omdat heel wat leerlingen doorheen de week niet altijd kwamen opdagen. Op de zondagsschool kregen de kinderen catechismus en soms oefenden ze er ook lezen, schrijven en rekenen.²²⁰

5.10. Controle van bovenaf

Van een tamelijk vrij gelaten en onafhankelijke parochieherder was de pastoor in de loop van de 19de eeuw geëvolueerd tot een druk bezet en sterk gecontroleerde kerkelijke ambtenaar. Zijn doen en laten werden steeds meer van bovenaf uitgestippeld en gereguleerd. De bisschoppen bestookten hun pastoors met omzendbrieven, instructies en reglementeringen. Volgzaamheid werd

---

²¹² NATH, G. *Brood willen we hebben*, 25.

²¹³ Kerkarchief Schriek, 557, Register van Sint-Vincentius a Paulo (1891-1898).

²¹⁴ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 111.

²¹⁵ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 152.

²¹⁶ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 56.

²¹⁷ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 56.

²¹⁸ VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, 56.

²¹⁹ Domein Bokrijk, herinneringsfiches Bokrijkdag 'Huizen met verhalen', getuigenis Eddy Liekens, Heist-op-den-Berg, zonder datum.

²²⁰ ART, J., 'Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken', 19.

verwacht.²²¹ Het benoemingsrecht van pastoors lag volledig in handen van de bisschop en die had zo een handig drukkingsmiddel in handen om dissidenten te straffen.

Voor de controle rekende de bisschop op de dekenen. Die bezochten elk jaar de parochies van hun dekenaat. Tijdens de dekenale visitatie peilde de deken naar de werkzaamheden van de pastoor en naar de stand van de parochie. De deken maakte gebruik van voorgedrukte formulieren met een reeks vragen. In theorie zou het een grondig kruisverhoor kunnen zijn, in de praktijk tonen veel dekenale visitatieverslagen routineuze antwoorden. Ook de dekenale visitatieverslagen over de parochie van Schriek houden het meestal bij korte routineuze antwoorden.

De bisschop kwam om de zoveel jaar op een parochie langs in het kader van de toediening van het Vormsel.²²² Het was een belangrijke dag voor de pastoor en de parochie. Voor de dienstmeid waren het drukke tijden. De pastorie moest kraaknet zijn en ze zette een feestmaal op tafel.

5.11. Pastroorskransjes

Pastors uit naburige dorpen kwamen één keer per maand samen, vaak beurt om beurt op de verschillende pastorieën. Officieel heetten die samenkomsten conférences, maar veel vaker werd de term pastoorskransjes gebruikt. Ze vonden vaak op maandagnamiddag plaats. Na het uitwisselen van informatie over recente ontwikkelingen of een bespreking van actuele problemen, ging men over tot een uitgebreid vieruurtje, soms ook tot het kaartspel.²²³

Dat die vieruurtjes in de praktijk soms meer leken op drinkgelagen en smulpartijen staat vast. Jef Ulburghs (1923-2010), een geëngageerde priester uit de mijnstreek beschreef dat een nogal stugge pastoor enkel hespenbroodjes en een kop koffie aan zijn collega's aanbood. Dat werd hem dat niet in dank afgenomen. De andere pastors probeerden elkaar de loef af te steken met ware feestmaaltijden en uitgelezen wijntjes.²²⁴

Het gaat hier om een naorlogs relaas, maar de gewoonte bestond ook ten tijde van Truyts. In Cyriel Buysse's roman *'Het Ezelken'* was pastoor Vervaecke erg tevreden over het eerste diner dat hij als nieuw aangekomen pastoor had gehouden. Zijn wijnkelder was dan nog wat jong, maar toch had hij zijn collega-pastors doen glunderen toen hij hen een Léoville-Poyferré en een Pomard inschonk.²²⁵ Constance, de kwezelige zus en dienstmeid van pastoor Vervaecke had het niet zo begrepen op die feestelijke diners. *'Zij hield toch meer van geestelijken in 't prestige van hun ambt, dan van geestelijken als gewoon wereldsche mensen, om een feestdisch. Het leken, behalve in de kleeren, op geen priesters meer, zoals zij daar zaten te eten, te drinken, te rooken en te praten; en waarom, telkens als Céline [de mooie, jongere dienstmeid, het hulpje van Constance] met een schotel binnen kwam, moesten zij allen zoo doordringend naar haar kijken; en wat mocht meneer Verraert, de oude, deftige pastoor van Axpoele, toch voor grappigs in 't Latijn gezegd hebben, dat hen eensklaps allen, ook haar broeder, in een proestlach had doen uitbarsten? Zij had het hem niet durven vragen, maar toch wel begrepen dat het op Céline doelde; en zoo iets vond zij ongepast, niet waardig voor geestelijken.'*

In de beslotenheid van de pastorie, onder collega-pastors, konden de riemen los. Daarbuiten werd al genoeg onberispelijk gedrag verwacht. Alvorens de pastors weer de buitenwereld intraden, legden ze hun gezicht in de plooi. *'In de eetkamer waren de heeren priesters opgestaan, klaar om te*

---

²²¹ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 115.

²²² DE MAEYER, J., *'Bezige Martha's'*, 225.

²²³ GIELIS, KENIS, MARNEF en SCHELKENS (red.), *In de stroom van de Tijd*, 197.

²²⁴ ULBERGHS, J., *Leven tussen twee vuren*, zonder pagina.

²²⁵ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 36.

vertrekken. Zij zagen er bijzonder welgedaan uit, met nog pretlachende gezichten, die zij tot deftigheid bedwongen, om het prestige daarbuiten te vrijwaren.²²⁶ Dat deze romanscene niet uit de lucht gegrepen is, bewijzen een aantal officiële verslagen. In 1869 lichtten een aantal prominente geestelijken de pauselijke nuntius in over de stand de Katholieke Kerk. Ze schreven dat pastoors van goed eten en drank hielden en dat onderonsjes vaak lang uitliepen en dat pastoors een passie voor het kaartspel hadden.²²⁷ Een andere geestelijke stipte aan dat de onderpastoors dikwijls meer moeite hadden met de verhuis van hun wijnflessen dan met de verhuis van hun boeken.²²⁸

5.12. Eropuit

In de namiddag begon pastoor Vervaecke uit Cyriel Buysse's *'Het Ezelken'* aan zijn *uitgangen*. *'Langzaam en deftig loopend, met zijn brevier in de hand, nu eens lezend, dan weer mijmerend vóór zich uit starend, met den wijsvinger tusschen twee bladen van 't eventjes gesloten boek, zoo wandelde hij door de heerlijke velden.'*²²⁹

De pastoor was vaak uithuizig voor pastorale bezoeken of vergaderingen. Hij ging langs bij gezinnen en hoorde wat er leefde onder zijn parochianen. Hij vroeg naar de oogst of naar de schoolprestaties van de kinderen. Hij ging rond om giften, hij klopte aan bij de zieken en bracht troost en hoop. Soms al *brevierend*, biddend met zijn brevier, het gebedenboek in zijn hand. Hij droeg steeds een soutane of toog, het bekende zwarte priesterkleed. Eroverheen konden ze een mantel dragen of een mantelet, een strook stof die ze over schouders en rug droegen. Hun hoed hing meestal met een lintje vast aan hun soutane. De parochianen spraken hem aan met 'Eerwaarde'. Wanneer de pastoor ergens in een huis verscheen, viel het leven er stil. Het ontzag dat de meeste dorpsgenoten voor mijnheer pastoor hadden is voor ons moeilijk in te beelden.

5.13. Truyts aan de schrijftafel

5.13.1. De priester-historicus

In april 1898 ontving Truyts een omzendbrief van aartsbisschop Goossens. Die vroeg aan al zijn pastoors om een historische beschrijving van de parochie op te maken, net als een inventaris van het kerkarchief. Truyts stelde de beschrijving op volgens een reeks voorgeschreven vragen. Veruit de meeste aandacht ging naar de geschiedenis van de parochie. Toch bevat het verslag ook een korte beschrijving van de huidige toestand van de parochie. Truyts vermeldde dat er op 31 december 1899 2279 parochianen waren, en ongeveer 1550 communicanten. In 1899 waren er 99 dopen en 16 huwelijken.²³⁰ De meeste aandacht ging naar de geschiedenis van de parochie. Na een historisch overzicht volgden transcripties van belangrijke akten. Het verslag bevat ook informatie over schenkingen, over inscripties op grafstenen en over oude broederschappen. Ook de bouwgeschiedenis van het kerkgebouw en van de pastorie kwamen bondig aan bod.

Truyts maakte het verslag en de inventaris samen met zijn onderpastoor Frans Vanmeerbergen.²³¹ Hiervoor namen ze de archieven door die zich in de parochie bevonden. Zouden de twee heren zich 's avonds in het licht van een petroleumlamp samen hebben gebogen over moeilijk leesbare, oude

---

²²⁶ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 84.

²²⁷ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 147. *Kroniek*, in: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden, 96 (1981), 161.

²²⁸ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 148.

²²⁹ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 25.

²³⁰ Kerkarchief Schriek, 450, TRUYTS, E., *Beschrijving der parochie van Schriek*, zonder pagina. Transcriptie via de website van Schriekenaar René Lambrechts. [Link](#), geraadpleegd op 15/02/2022.

²³¹ DE BELSER, J., *Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van de gemeente Schriek*, deel 2, zonder pagina.

teksten? Truyts had zeker interesse voor de geschiedenis van de parochie. In zijn speurtocht naar oorkonden vroeg hij om een aantal stukken op het kasteel van de familie Van der Stegen in te kijken. Jammer genoeg kreeg hij hierop nooit een *voldoend antwoord*.²³² De handgeschreven inventaris van Truyts bevindt zich in het kerkarchief van Schriek.²³³ De nummering die Truyts aan de stukken gaf, is nog steeds van toepassing.

5.13.2. De priester-administrateur en briefschrijver

Truyts was ook ook een ijverige administrateur. Hij vulde de registers aan met dopen, huwelijken en overlijdens. Hij hield een *staat der fondatiën* bij met een overzicht van herdenkingsmissen.²³⁴ Hij had een collectie schriftjes met de namen van de leden van broederschappen en kinderen die hun vormsel zouden doen. Ongetwijfeld schreef Truyts heel wat brieven. Pastoors vroegen hogerop advies over allerlei kwesties. Misschien correspondeerde hij ook met zijn broer Bernard, die ook pastoor was.

We koesterden hoge verwachtingen over een archieffonds van Bernard Truyts in het Algemeen Rijksarchief in Brussel. De beschrijving was veelbelovend. Het zou onder meer correspondentie, poëzie en manuscripten van hem bevatten. Jammer genoeg bevat de bundel enkel twee brochures van Bernard Truyts. De bundel bevindt zich in het archief van de adellijke families Renesse-Breidbach en Du Bus de Gisignies, waaraan de *Truytsen* gelieerd waren.

5.13.3. Boekenkast

De meeste pastoors hadden eind 19de eeuw een aanzienlijke boekencollectie. Het boek was ondertussen een goedkoop massaproduct geworden. Tijdens de boedelverkoop van Truyts werd een lot boeken verkocht voor 32,9 frank, een bedrag waarvoor een gemiddelde arbeider een dag of acht moest werken.²³⁵ Dat wijst niet op een gigantische collectie, al was het mogelijk dat Truyts een deel van zijn boeken aan zijn opvolger naliet of dat zijn broer Bernard, die Evariste als enige erfgenaam had aangewezen, zich al een deel van de collectie had toegeëigend.

Verkoopcatalogi van boekencollecties van andere pastoors tonen een breed gamma aan religieuze en wereldlijke literatuur. Een zo'n bewaarde catalogus is die van de collectie van pastoor Mues van de Sint-Willibrorduskerk in Antwerpen.²³⁶ Zijn collectie werd in 1884 verkocht en omvatte zo'n 550 boeken. Hij had natuurlijk veel religieuze werken: gewichtige theologische werken in het Latijn, praktische boekjes met sermoenen, een Bijbelse geschiedenis met 100 prenten, religieuze gedichten,... Er was ook veel wereldlijke literatuur: woordenboeken, historische werken, de volledige collecties van Conscience en Molière, een prentenboek over Brugge, de *grondbeginselen der Natuurkunde*, een vademecum voor de amateurschilder,... Geïnteresseerden konden ook bieden op twee landkaarten van België, waarvan één in reliëf. Ook gravures met zichten op het Vaticaan en vier

---

²³² TRUYTS, E., *Beschrijving der parochie van Schriek*, zonder pagina.

²³³ Kerkarchief Schriek, 450, Inventaris der parochiale registers en oorkonden, opgemaakt in het jaar 1898 door E.H. E. Truyts pastoor, volgens voorzendsbrief van zijn Em. Kardinaal Goossens, 12 april 1898.

²³⁴ Een fondatie hield in dat een parochiaan in zijn testament een geldbedrag aan de parochie had nagelaten. Voor dit bedrag verzekerde hij zichzelf of anderen van een aantal herdenkingsmissen. Het kon gaan om een aantal missen die binnen een bepaalde periode gehouden moesten worden, of om een jaargetijde, een jaarlijkse mis voor de overledene.

²³⁵ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Booischoot, Minuten 19836, akte n° 473, 21/01/1910.

²³⁶ *Catalogue des livres délaissés par M. l'abbé L. Mues, bachelier en Théologie, Curé de S. Willebrord etc.*, Antwerpen, De Decker, 1884.

flinke boekenkasten gingen onder de hamer. Misschien had Truys ook een aantal wetenschappelijke natuurkundige publicaties van zijn oom Bernard du Bus de Gisignies in huis.²³⁷

6. Eetcultuur

6.1. Weinig bronnen

We kunnen veronderstellen dat Truys' eetgewoonten aansloten bij de burgerkeuken. De verkoopakte van zijn inboedel vermeldt een flinke collectie serviezen, wijnglazen en een grote voorraad wijn. Zijn dienstmeid Maria Theresia Goossens werd aan het Maagdenhuis opgeleid om voor een burgerlijk publiek te werken en te koken. Ze had ook heel wat keukengerief ter beschikking.

De uitgaven voor zijn huishouden deed Truys als privépersoon. Of beter gezegd: waarschijnlijk stelde hij Maria Theresia een huishoudbudget ter beschikking. Hoogst waarschijnlijk is het privé-archief van Truys niet bewaard gebleven. Als het als bij wonder nog zou opduiken, is de kans klein dat het zijn favoriete maaltijd en andere keukengeheimen zou prijsgeven omdat privé-documenten daarover heel zelden werden bewaard.

6.2. De burgerlijke keuken

Eerder schetsten we het beeld dat België vanaf de jaren 1870 een landbouwevolutie doormaakte en dat tegen het einde van de 19de eeuw ook het dieet van de gewone arbeiders gevarieerder werd en steeds meer vlees en zuivelproducten ging omvatten. De burgerij kon zich, in tegenstelling tot de gewone man, al eerder een gevarieerd en rijk voedingspatroon permitteren.

Cijfers uit 1850 tonen dat de totale calorieopname en het aandeel van dierlijke calorieën sterk stegen naarmate het inkomen en de sociale status van het gezinshoofd steeg.²³⁸ De rijkere klassen aten over het algemeen niet veel minder brood en aardappelen dan de arbeiders. Ze waren wel in staat om hun dieet met veel andere producten te verrijken. Het grootste verschil zat hem in de opname van dierlijke calorieën. Een arbeider haalde in 1850 3 % van zijn calorieën uit vlees en boter. Voor een bediende en een zelfstandige bedroeg dit al 35 % en voor een rijke burger ruim 45 %.²³⁹ Daarnaast steeg ook de consumptie van melk, kaas en vis met het inkomen. De burgerij at uitsluitend tarwebrood, terwijl de arbeidersklasse zich tevreden moest stellen met roggebrood en masteluinbrood, gemaakt op basis van een gelijke verdeling van tarwe en rogge.²⁴⁰

Het voedingspatroon van de burgerij was in de eerste helft van de 19de eeuw zwaar en zeer calorierijk. In de tweede helft van de 19de eeuw schakelde de burgerij over op een meer afwisselende, gesofisticeerde voeding. Deze 'civilisering' van de dagelijkse keuken werd ook door tijdgenoten vastgesteld. Er was een groeiende belangstelling voor 'keukenliteratuur'. Ook de invoer van kaas, fruit en chocolade nam vanaf 1860 toe.²⁴¹

Een reconstructie van wat Truys van dag tot dag at, is onmogelijk te maken. We kunnen ons wel een beeld vormen van wat er op tafel kon staan. Receptenboekjes waren er al in overvloed. Er was bijvoorbeeld het 'Keukenboek door Cauderlier' dat vanaf 1872 in steeds herwerkte versies op de

---

²³⁷ BESTOR, *Du Bus de Gisignies, Bernard-Amé-Léonard vicomte (1808-1874)*, geraadpleegd op 07/03/2022.

²³⁸ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 58.

²³⁹ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 58.

²⁴⁰ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 58.

²⁴¹ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 62.

markt kwam. Sommige kookboeken vermeldden in hun titel specifiek dat het een receptenboek voor de burgerkeuken betrof. Er was bijvoorbeeld *'De burgerskeuken en pasteibakkerij in ieders bereik'* (Brussel, 1911). Voor de gevorderden was er het boek getiteld *'het bereiden van poddingen, charlottes, crêmes, geleien enz. op de beste en goedkoopste wijze (met een aanhangsel betreffende de bereiding van ijs)'* (Gouda 1889).

Welke recepten staan er in het *Keukenboek door Cauderlier*? Het boek vangt aan met een hele reeks soepen, de meeste ervan uiteraard op basis van een zelfgemaakte bouillon. De meeste recepten klinken nog steeds erg vertrouwd: *consommé, vermicelsoep, porreisoep, juliennesoep*,...Door de soepgroenten door een *teems* of zeef te duwen, verkreeg men een *doorgestoken* soep. Soms werd er brood toegevoegd voor een dikkere soep.

Van de soep ging het naar de saus. Het hoofdstuk begint met het recept voor een klassieke bruine saus op basis van boter, bloem en fond als basis voor onder meer Madeirasaus, pepersaus en sjalottensaus. Dan volgt het recept voor witte saus, als basis voor bijvoorbeeld Hollandse kappertjessaus, maar ook lekker bij verse *kampernoeliën*. Daarna volgen de vleesbereidingen. Misschien schotelde Maria Theresia al eens biefstuk, rundsnieren of rundtong voor. Of een *galantine*, huisbereide charcuterie door vlees in een netje of kalfsdarmvlies in een bouillon te koken en nadien koud te serveren. Misschien kwam er al eens *schapenstoverij*, gebraden kieken of gekookte zalm op tafel.

Bij een stuk vlees hoorden meestal aardappelen. Misschien gewoon gekookt, en eventueel daarna gefruït in boter. Een recept voor *Pommes de terre frites* schrijft voor om de aardappels naar keuze in *schijffjes* of in *stokjes* te snijden, ze te laten uitlekken op een doek en ze vervolgens in heet braadvet op te roeren, tot ze een schone kleur krijgen en krakend zijn. Groentebereidingen waren er ook in overvloed. Spinazie met room, geglaceerde rapen, gestoofde wortels en andijvie, zurkel of bloemkool met witte saus.

In de meeste huishoudens was het middagmaal de belangrijkste maaltijd van de dag. Het bovenvermelde receptenboek raadde bijvoorbeeld aan om het water voor een bouillon om acht uur 's morgens op het vuur te zetten, om tegen een uur te kunnen *noenmalen*. Onder invloed van het buitenshuis werken, verschoof het zwaartepunt van de maaltijden wel naar de avond, maar vermoedelijk paste een stevig middagmaal nog het best in de dagplanning van de pastoors.²⁴² In principe werden pastoor en dienstmeid verondersteld om niet samen te eten.²⁴³ In de jaren 1950 at pastoor Van Cuyck altijd alleen. Zijn onderpastoor en dienstmeid Stefanie Van Aerschot aten wel samen in de keuken.²⁴⁴

Het is mogelijk dat het middagmaal de eerste maaltijd voor een pastoor was. Wie te communie ging moest in principe nuchter zijn, en mocht na middernacht geen voedsel of drank innemen, zuiver water uitgezonderd.

---

²⁴² DE KEYZER, D., *"Madame est servie"*, 182.

²⁴³ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 9.

²⁴⁴ Niet-opgenomen gesprek met René Lambrechts in de huidige pastorie van Schriek, 16/01/2022.

6.3. Dineren als statussymbool

De recepten hierboven geven een impressie van wat een dagelijks noenmaal kon omvatten. Af en toe dineerde Truyts ongetwijfeld ook uitgebreider. Een pastoor was geregeld zelf gastheer.²⁴⁵ Ook de zogenaamde pastoorskranjsjes vormden een goede gelegenheid voor een uitgebreide maaltijd.

Een diner was voor de gastheer de gelegenheid om zijn financiële slagkracht te tonen, om te etaleren dat hij mee was met de laatste culinaire mode en om te laten blijken dat hij vertrouwd was met de etiquette van zijn stand. Die etiquette toonde zich in het juiste gebruik van bestek, maar ook in de conversaties en de omgangsvormen. Dineren gebeurde eind 19de eeuw volgens de *service à la russe*. De maaltijd werd in gangen geserveerd, net als nu. Tot in de 18de eeuw verschenen alle gerechten samen op tafel.²⁴⁶

Parijs was de culinaire hoofdstad. De culinaire hoogstandjes sippelden geleidelijk aan door naar de burgerij om uiteindelijk ook sporen na te laten in de keuken van ambachtslieden, kleine zelfstandigen en zelfs de arbeidersklasse.²⁴⁷ We weten niet hoe uitgebreid de diners bij Truyts waren. Te oordelen naar de hoeveelheid dure serviezen en glazen die hij bezat, hechtte hij er veel belang aan. De verkoopakte van de inboedel van Truyts vermeldde acht tafelserviezen. Het duurste bracht 60 frank op. Een lot werd specifiek als theeservies omschreven. Verder waren er een aantal attributen waaronder een cabaret - een dienblad - en een koffie-, melk- en boterpot. In de keuken bevonden zich verschillende loten goedkopere *telloren*, waarschijnlijk bestemd voor dagelijks gebruik.²⁴⁸

Truyts bezat verschillende sets glazen. Vijf ervan werden benoemd als *roomers*, de toentertijd courante benaming voor wijnglazen met een dikkere stam. Truyts had ook portoglazen in huis. Het duurste lot *roomers* bracht 33,6 frank op. Ter referentie. In de inboedel van boer Felix Van Bel werd één koffieservies voor 3,6 frank verkocht, een koffiepot voor 0,3 frank en een koffiemolen voor 0,7.

N°	Omschrijving	Prijs
53	Roomers	12
63	Glazen	2
68	Glazen	9
74	Glazen	25
78	Roomers	26
82	Portoglazen	17
91	Roomers	19
96	Glazen	2,5
99	Roomers	33,6
112	Roomers	6
17	Theeservies	17
45	Cabaret	1
47	Cafépot	11,5
48	Melkpot	3

49	Melkpot	6
51	Servies	12
55	Cafépot	6,5
57	Messen	4
59	Cafémolen	2,3
61	Karaffen	1,8
87	Servies	1,5
90	Messen	12
104	Boterpot	1
239	Tafelservies	18,5
240	Tafelservies	5
241	Tafelservies	7,5
242	Tafelservies	1
243	Tafelservies	1
244	Tafelservies	60

²⁴⁵ VAN HAVER, J, *Voor u, beminde gelovigen*, 224.

²⁴⁶ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 67.

²⁴⁷ SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel*, 68.

²⁴⁸ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Boischot, Minuten 19836, akte n° 473, 21/01/1910.

Erkenning voor het werk van de huishoudster ging misschien het makkelijkst door de maag. In de literatuur zetten de huishoudster geregeld alle zeilen bij om een lekker diner op tafel te zetten, zeker wanneer er hoog bezoek was.²⁴⁹ Dienstmagd Anneberb uit *Vervlogen jaren* van Frans Erens uit 1938 leefde op wanneer ze vernam dat de aanstaande priesterconférence bij hen in de pastorie zou plaatsvinden. "En dan zou ze nog een pudding maken. Dat kon zij beter dan Mieke, de meid van de pastoor van Kerkrade [...] En zij wreef zich in de handen." De conferentie was een mooie gelegenheid om de priester tevreden te stellen, maar ook om de eigen reputatie van bekwame kokkin tot ver in het bisdom te verbreiden. "Als het eten goed was, zouden de kapelaans en niet minder de heren pastoors haar vriendelijk toeknikken, haar zacht op de rug kloppen, terwijl ze de schotels op tafel zette."²⁵⁰

6.4. Een goed geëquipeerde keuken

N°	Omschrijving	Prijs
1	Servies	1
2	Waskom	6,5
3	Kommen	3,7
4	Kom	2,5
5	Kom	2
6	Soepterrine	1,5
7	Schotels	0,8
8	Schotels	2
9	Telloren	3,6
10	Kommen	4
11	Telloren	2

12	Kommen	2,4
13	Potten	2
14	Pannen	1,1
15	Potten	4,1
16	Telloren	6
19	Potten	2,5
20	Potten	2,7
21	Potten	1,8
22	Trefter	2,5
23	Potten	3
24	Potten	2,5

Maria Theresia kon in een goed geëquipeerde keuken aan de slag. De verkoopakte vermeldt heel wat potten, kommen en schotels.²⁵¹ Specifiek keukengerei werd niet vermeld, maar dat stond ongetwijfeld ook ter beschikking. In een goed uitgeruste burgerkeuken vond je zeker niet minder spullen dan in een hedendaagse keuken. Een greep uit het mogelijke assortiment: weegschalen, houten vleeskloppers en groentestampers, geëmailleerde schuimspanen en juslepels, lepelrekken en handdoekhouders, gietijzeren onderzetters en bouillonzeven, conservenblikopeners en porseleinen vistreeften, kruidenplankjes en hakmessen, weckpotten, appelboren en notenkrakers, deegrollen en meelscheppen. Via een keukenfonteinje, een waterreservoir met een kraantje, kon de dienstmeid haar handen wassen.²⁵²

Koken ging het best op een kolenfornuis, vaak onder de Franse benaming *cuisinière* bekend. Het waren zware toestellen in gietijzer, aan de buitenzijde vaak geëmailleerd. In een stookruimte werd het vuur aangemaakt. Naast de stookruimtes bevonden zich meestal verschillende ovens. Aan de bovenzijde bevond zich de kookplaat met verschillende kookgaten waarop de potten en pannen werden geplaatst. Met behulp van fornuisingen kon de grootte van een kookgat worden aangepast. Meestal was er ook een warmwaterbak.

²⁴⁹ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 23.

²⁵⁰ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 24.

²⁵¹ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Booischoot, Minuten 19836, akte n° 473, 21/01/1910.

²⁵² TEN KATE-VON EICKEN, B., *Keukengerei rond 1900*.

Een kolenfornuis moest elke ochtend worden opgestookt en produceerde in vergelijking met onze gasfornuizen natuurlijk erg veel warmte. Aangenaam in de winter, maar verschrikkelijk heet in de zomer. Een eenvoudiger versie van een fornuis was de plattebuiskachel, vaak bekend onder de naam *Leuvense stoof*. Het was een kachel die ook dienst deed als fornuis. De hete verbrandingsgassen uit de stookruimte leidden doorheen een rechthoekige *kast*, de platte buis in de plattebuiskachel en werden daarna via een schouw afgevoerd. Aan de bovenzijde van de platte buis bevonden zich kookgaten. Sommige Leuvense stoven hadden een of meer lades die als oven en warmwaterreservoir dienst deden.

Maria Theresia Goossens kon zich waarschijnlijk bevoorraden in een kruidenierszaak en bij een beenhouwer, maar tegelijkertijd werden in die periode veel producten nog rechtstreeks aangekocht bij een boer of een dorpsgenoot die een moestuin had. Misschien kon Maria Theresia zich bevoorraden op de kippenmarkt, al leek die vooral bestemd voor de groothandelaars. Parochianen belden al eens aan om de pastoors en de huishoudster groenten of fruit of een stuk vlees van een pas geslacht varken aan te bieden. Misschien bracht een dorpsnotabele al eens een vers geschoten haas mee. Ging Truyts zelf jagen? Hij bezat een geweer, een karabijn en een revolver, die respectievelijk 40, 20 en 7 frank opbrachten. Het is echter niet te achterhalen of deze wapens (vroeger) gebruikt werden voor de jacht. Wapens als decoratieve snuisterij aan de muur waren ook courant.

6.5. Wijn in overvloed

De kaars in den pastoor zijn zachtbevende hand verlicht links en rechts de bestofte gatten der flesschen, die soort bij soort gerangschikt zijn, in steenen bakken boven elkaar, lijk de graven in de catacomben. Boven elken bak staat de naam van den wijn, en in een schrijfboekse, dat de pastoor in zijn andere hand houdt, kan hij zien hoevele er daar liggen, van waar ze komen en hoe hun wereldsche naam is. Want toen de wijnen in tonnekens uit Frankrijk, Duitschland, Portugaal, Turkijen en Italië zijn gekomen, hebben ze bij het ter flessche trekken, wat hij zelf doet, lijk kloosterlingen hunnen doopnaam afgelegd, en hebben ze van den pastoor een anderen naam gekregen, vol christelijke symboliek.

In zijn roman *'De pastoor uit de bloeyenden wijngaardt'* liet Felix Timmermans deze scene met pastoor Serneels in zijn wijnkelder nog wel even verder kabbelen. Enkele Bijbelse namen die Serneels aan zijn wijnen gaf? Het *'Zijbeekske van de Jordaan'*, de *'Ader van Christus'* en de *Glimlach van Onze-Lieve-Vrouw'*.

Liefde voor wijn is een vaak terugkerend thema in pastoorsromans.²⁵³ Of alle pastoors zo lyrisch over hun wijnflessen praatten, is twijfelachtig. Maar dat velen van hen meer dan één glas lustten, staat wel vast. De erfenisaangiftes en boedelverkoppen van een achttal pastoors vermelden enkele duizenden flessen wijn, en al niet veel minder lege flessen. Truyts bezat aan het eind van zijn leven een partij wijn ter waarde van 400 frank, een bedrag dat correspondeerde met bijna vijf maandlonen van een schoolmeester. De erfenisaangifte vermeldt niets over de verkoop van de wijncollectie, wat betekent dat zijn broer en enige erfgenaam Bernard ze overnam.

Toch vermeldt ook de verkoopakte van de inboedel van Truyts veertien loten flessen. Hoogst waarschijnlijk ging het om lege flessen. Ook in het Oost-Vlaamse Ressegem liet pastoor Honoré Joseph Gheeraert in 1912 zo'n 1.000 lege flessen na.²⁵⁴ Ook pastoor Smulders uit Wechelderzande

---

²⁵³ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 138.

²⁵⁴ DE VUYST, J. *'De inboedel van een dorpspastoor begin 20ste eeuw'*, *De Hellebaard*, 2006/1, 7. Een korte beschrijving van de inboedel was te lezen in de plaatselijke krant *'De Volksstem'* op 29 januari 1912.

liet in 1896 700 lege flessen na. Misschien hadden de lege flessen moeten dienen om een volgende lading wijn op flessen te trekken. Pastoor Serneels van Felix Timmersmans trok zijn wijn samen met zijn hovenier op flessen.²⁵⁵

Veel interessanter dan de lege flessen zijn de volle flessen van pastoor Smulders. Deze rijke pastoor bezat 1.400 flessen wijn ter waarde van 3.712 frank.²⁵⁶ Ter referentie: een schoolmeester verdiende ongeveer 1.000 frank per jaar. Heel wat wijngebieden waren present in zijn collectie. Hij had rode en witte wijnen, Bordeaux- en Bourgognewijnen maar ook Rijnwijn en Porto. In bijlage is de inventaris van Smulders' inboedel met inbegrip van de wijnen opgenomen.

Administratieve bronnen tonen aan dat geestelijke overheid zich zorgen maakte om de uitbundige liefde die sommige pastoors voor hun wijnen koesterden. Bisschoppen maanden de clerus geregeld aan tot soberheid aan tafel.²⁵⁷ Een pauselijke gezant signaleerde in zijn rapport van 1869 dat het liederlijke tafelen het grootste gebrek van de Belgische clerus was.²⁵⁸ Hij hekelde bijeenkomsten waar de kwaliteit en het jaartal van de opgediende wijnen de belangrijkste discussiepunt vormden. Bij een sterfgeval van een pastoor stak een collega zich al eens in de schulden om diens voorraad over te kopen.²⁵⁹ In 1876 schreef de deken van Eeklo dat ook heel wat onderpatoors over een uitgebreide wijnkelder beschikten.²⁶⁰ Er waren zeker pastoors wiens functioneren leed onder overmatig drankgebruik. In 1908 werd er in Brugge een anti-alcoholliga voor priesters opgericht.²⁶¹

6.6. Lekkers uit de tuin

Dat Truyts de intentie had om een moestuin te (laten) onderhouden, blijkt uit het feit dat hij tuingerief van zijn voorganger Carolus Vermeylen overkocht.²⁶² Hij betaalde 21 frank - een klein weekloon voor een gewone arbeider - voor *hofgetuig*, een hakmes, *schuppen*, boonstaken en mest. Ook na zijn overlijden liet Truyts tuingerief na. De verkoopakte vermeldt een bijl, een zaag, manden, emmers, gieters en een kruiwagen. Verpozen in de tuin kon op een *hofbank*.

Ging Truyts zelf aan de slag ging in zijn tuin? Dat weten we niet. De kerkelijke overheid raadde de priesters aan om een moestuintje te onderhouden en beschouwde dit als een nuttig en nobel tijdverdrijf.²⁶³ Een romantische verbondenheid met de natuur was een vaak terugkerend thema in het oeuvre van 19de-eeuwse priester-dichters.²⁶⁴

In de periode 1820-1910 heeft er nooit een knecht of tuinman in de pastorie van Schriek gewoond. Misschien liet Truyts het tuinieren over aan een dorpsgenoot. Diens vergoeding behoorde net als het loon van de dienstmeid tot de privé-uitgaven van de pastoor. Een spoor ervan is dus niet terug te vinden in het kerkarchief van Schriek. De *vrij uitgestrekte moestuin* van pastoor Vervaecke in Cyriel Buysse's '*Het Ezelken*' werd onderhouden door Ivo, een werkmans uit het dorp die er drie keer per week kwam tuinieren.²⁶⁵ Ivo voorzag de groentjes van water en pastoor Vervaecke van nieuwtjes uit

---

²⁵⁵ TIMMERMANS, F., *De pastoor uit de bloeyenden wijngaerd*, 10.

²⁵⁶ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, 23/03/1896.

²⁵⁷ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 105.

²⁵⁸ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 146.

²⁵⁹ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 147.

²⁶⁰ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 137.

²⁶¹ ART, J., *Kerkelijke structuur en pastorale werking*, 147.

²⁶² RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-op-den-Berg, Minuten 1878, akte n° 158, 28/12/1878.²⁶³ CLOET, M., *Het bisdom Gent (1559-1661)*, 157.

²⁶³ CLOET, M., *Het bisdom Gent (1559-1661)*, 157.

²⁶⁴ VIAENE, V. 'De ontplooiing van een vrije kerk', 61.

²⁶⁵ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 22.

het dorp. Niet zelden schikte de pastoor zijn *namiddagsuitgangen naar gelang van de berichten die de tuinman hem dienaangaande meedeelde.*²⁶⁶ Waarschijnlijk hield de dienstmeiden zich ook bezig met de tuin, en dan met name met het oogsten van groenten en fruit, misschien ook met de bloementuin.²⁶⁷

6.7. Inrichting van de tuin

Verderop in de roman *'Het Ezelken'* beschreef Buysse dat de rest van pastorietauin als bescheiden landschapstuin was ingericht. *'Zacht golfde een rond grasveld tusschen kronkelbleeke paden; er was een perkje met lichtroze rozen bij de stoep, er waren vele donkere sparren en hier en daar ook andere naaldboomen, die den tuin wel een ietwat kerkhofachtig uitzicht gaven, maar alle onbescheiden blikken van wege de buren verhinderden.*²⁶⁸ Als het weer het toeliet nam de pastoor na het middagmaal graag een uurtje rust in de tuin *'Als het warm en mooie zon was buiten, en geen hinderlijke wind, ging hij achter in zijn tuin in een gemakkelijken rietstoel zitten, op het bergje, tegen de hooge, dichte beukenheg, onder het beschuttend lommer van 't priëeltje, met halfdichte oogen van genoeg en een lekkere sigaar tusschen de lippen.'*²⁶⁹

In de 18de eeuw waren pastorietuinen meestal volgens het *'vivre entre cour et jardin'*-model ingericht. De symmetrie van het gebouw zette zich verder in de achtertuin, die symmetrisch was opgedeeld aan de hand van een padenkruis. Binnen de verschillende perken werden er groenten, fruit en bloemen aangeplant. Achteraan de tuin kon zich een zogenaamd "pastoorsbosje" met hakhout bevinden. In de laatste decennia van de 19de eeuw en in het begin van de 20ste eeuw werden veel pastorietuinen (gedeeltelijk) omgevormd tot miniatuurversies van kasteelparken in een landschappelijke, informele stijl. Slingerpaden liepen langs grasperken met bloemen, bomen en heesters vormden bosschages. Aansluitend hierop was een deel van de tuin vaak ingericht als moestuin.²⁷⁰

Een prentbriefkaart met daarop de achtertuin en pastorie van Schriek toont zo'n landschapstuin met kronkelpaden, grasperken en bomen en heesters die een bosschage vormen (Afbeelding 50). Waarschijnlijk dateert de prentbriefkaart uit het eerste of tweede decennium van de 20ste eeuw, de hoogdagen van de prentbriefkaarten met stads- en dorpstaferelen. De archieven gaven niet prijs wanneer de tuin deze inrichting kreeg, maar de kans is reëel is dat Truyts aan het eind van de 19de eeuw al kon verpozen in de tuin zoals die op de foto staat afgebeeld. Afbeelding 51 toont dezelfde achtertuin, maar dan in sterk verwaarloosde toestand, in de jaren 1950 of 1960. Schriekenaar Jef Brabants herinnert zich het bestaan van een vijver achteraan de tuin. Zo'n vijver werd meestal aangelegd als pittoresk landschapselement en kwam courant voor in pastorietuinen die in de loop van de 19de-eeuw (gedeeltelijk) als landschapstuin werden heraangelegd. Vaak bevond zich aan de vijver een prieeltje of een met groen besloten hoekje met zitbank.²⁷¹

---

²⁶⁶ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 25.

²⁶⁷ VAN HAVER, J., *Voor u, beminde gelovigen*, 19-20.

²⁶⁸ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 22.

²⁶⁹ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 22.

²⁷⁰ Zie [Overzicht](#) pastorietuinen in de Inventaris Onroerend Erfgoed. Veel pastorietuinen werden in de tweede helft van de 20ste eeuw verwaarloosd en nadien aangepast. Beschrijvingen van pastorietuinen in de Inventaris Onroerend Erfgoed wijzen vooral op sporen van landschapstuinen.

²⁷¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorie Onze-Lieve-Vrouwparochie met tuin, Glabbeek*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorietauin van de Sint-Annaparochie, Roosbeek*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

Afbeelding 52 is een niet-gedateerde foto van de voortuin van de pastorie. De bomen die tegen de tuinmuur stonden, lijken Italiaanse populieren te zijn. Een soort die vaker werd gebruikt als groenscherm en windvanger, ook voor pastorietuinen.²⁷² Een laat-19de-eeuwse landschapstuin omvatte meestal een grote variëteit aan bomen- en plantensoorten. Enkel soorten die werden vermeld in de beschrijvingen van andere pastorietuinen: kerselaars, Italiaanse populieren, witte paardenkastanjes, zomerlinde, bruine beuk, treurbeuk, zomereik, haagbeukenhaag.²⁷³

7. Thuis in de pastorie van Schriek

De bevolkingsregisters van Schriek tonen de bewonersgeschiedenis van de pastorie vanaf circa 1820. De equipe bestond doorgaans uit drie personen: pastoor, onderpastoor en dienstmeid, al waren er ook langere periodes gedurende dewelke er vier personen op de pastorie woonden. Alle nieuwe pastoors die gedurende de 19de eeuw in Schriek arriveerden, werden vergezeld door een huishoudster die haar pastoor volgde vanuit zijn vorige standplaats. Alle 19de-eeuwse Schriekse pastoors, op Truyts na, bleven tot aan hun overlijden in functie.

Het oudste bevolkingsregister van Schriek (periode 1820-1830) vermeldt vier namen: pastoor Petrus Van Elst, onderpastoor Christianus Gelens en dienstmeiden Theresia Verstraeten en Maria Catharina Van Holen. In 1820 waren deze laatsten respectievelijk 65 en 28. Gegevens over een vertrek of een overlijden werden in dit oudste register niet vermeld waardoor we niet weten of de huishoudsters samen op de pastorie verbleven, dan wel dat Maria Catharina Van Holen de opvolgster was van Theresia Verstraeten na haar vertrek of overlijden.

In 1837 overleed pastoor Van Elst. Zijn opvolger was Ludovicus Pauwels. Samen met hem arriveerde ook Adriana Suls. Zij was al dienstmeid bij Pauwels op zijn vorige standplaats. Het is niet duidelijk of de vorige dienstmeid(en) snel moest(en) vertrekken. Het bevolkingsregister voor de periode 1846-1855 toont dat gedurende deze periode enkel pastoor Pauwels, onderpastoor Van Gorp en Adriana Suls op de pastorie woonden.²⁷⁴

Pastoor Pauwels overleed in 1865 en werd opgevolgd door Carolus Vermynen. Samen met hem arriveerde huishoudster Anna Maria Tubbax. Ook de moeder van Carolus Vermynen, weduwe Isabella Govaerts, volgde haar zoon. Zij was in 1865 78 jaar en overleed vijf jaar later. In 1878 overleed Carolus Vermynen en arriveerden Truyts en Maria Theresia Goossens in Schriek. De vorige dienstmeid, Anna Maria Tubbax, zou nog bijna vier jaar op de pastorie blijven wonen, tot ze in november 1882 naar Houtvenne verhuisde.

Nog onder Truyts verbleef rond de eeuwwisseling even een vierde persoon op de pastorie. Het ging om een jongere naamgenote van dienstmeid Maria Theresia Goossens. De vijftwintigjarige Maria Theresia Rosalia Goossens (*10/06/1875) uit Antwerpen was waarschijnlijk een nichtje van haar

---

²⁷² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorie Onze-Lieve-Vrouw Geboorteparochie met tuin, Bellem*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

²⁷³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorie van de Sint-Rumoldusparochie met tuin, Steenokkerzeel*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorie Sint-Martinusparochie met tuin, Gijzegem*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, *Pastorie Sint-Pietersparochie met tuin, Langdorp*. [Link](#), geraadpleegd op 26/02/2022.

²⁷⁴ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, Bevolkingsregister Schriek, 1846-1855, deel 2, blad 29, wijk 2, Dorp 24.

oudere naamgenote. Ze werd ingeschreven in september 1900 en keerde in april 1901 terug naar Antwerpen. Waarom ze er verbleef weten we niet. Misschien ging ze de stiel leren bij haar tante, misschien hielp ze haar tijdens ziekte, misschien lagen familiale problemen aan de basis van de tijdelijke verhuis.

De bevolkingsregisters tonen dat er gedurende de 19de eeuw heel wat onderpastoors kwamen en gingen in de parochie van Schriek. Onder Truyts dienden vijf onderpastoors. Wanneer hij in januari 1879 arriveerde, was Adrianus Ruts er al twaalf jaar onderpastoor. Drie maanden na Truyts' aankomst pakte Ruts zijn spullen en vertrok naar Lille. Had hij misschien gehoopt om zelf pastoor van Schriek te worden en vroeg hij teleurgesteld om een overplaatsing? Truyts' tweede onderpastoor was Henri Jan Pieter Van Pelt (Meer, 07/07/1846). Hij zou achttien jaar op post blijven. Begin 1898 trok hij naar Viersel. Ernest De Laet werd de derde onderpastoor onder Truyts en zou maar een jaar blijven. Begin 1899 kreeg Truyts Frans Vermeerbergen (° Vorseelaar, 25/06/1873) onder zijn hoede. Hij moest nog vijfentwintig jaar worden. Waarschijnlijk was het zijn eerste aanstelling. Truyts was veertig jaar ouder. Frans Vermeerbergen werd in 1907 de eerste pastoor van de nieuw opgerichte parochie van Grootlo die een deel van de parochie van Schriek overnam. Tijdens het laatste jaar van Truyts' pastoraat was Leopold Heymans onderpastoor.

Alle onderpastoors die onder Truyts dienden, waren jonger dan hem. Het leeftijdsverschil tussen Truyts en zijn onderpastoors steeg van negen naar drieënveertig jaar. Het verloop hoeft niet verbazen. Voor de meeste seculiere geestelijken was de functie van onderpastoor tijdelijk, tot er ergens een positie als pastoor vrijkwam.

De meeste pastoors en onderpastoors waren afkomstig uit de streek. Als geboorteplaatsen vonden we Bonheiden, Geel, Betekom, Sint-Katelijne-Waver en Heist-op-den Berg. Twee onderpastoors kwamen uit de Noorderkempen. Onderpastoor Jerome Pierre Norbert Franck was het verst van huis. Hij kwam uit 's-Gravenvoeren. Geen enkele pastoor was afkomstig uit Schriek zelf. Dat was geen toeval. De bisschoppen kozen vaak voor een pastoor uit de streek maar stelden zelden een pastoor aan in zijn geboortedorp. Dit moest helpen om de nodige afstand te bewaken tussen pastoor en parochianen.

8. De pastoorsmeid: discreet en onmisbaar, in de coulissen van het kerkinstituut

'De domestieken [huishoudpersoneel] van katholieke mensen moeten deugdzaam zijn; de domestieken der priester moeten bovendien godvruchtig en gestichtig zijn, en de domestieken van een bisschop moeten overal het voorbeeld geven aan al anderen van ware deugden, bijzonderlijk van godsdienstigheid, getrouwigheid en christelijke vrede onder elkanderen.'

Dit fragment uit het reglement voor *domestieken* van het bisschoppelijk paleis, opgesteld circa 1865, toont de hoge verwachtingen voor de huishoudsters van priesters en bisschoppen.²⁷⁵ Net als hun collega's in burgerlijke milieus hadden pastoorsmeiden een breed takenpakket. Daarbovenop werd van haar verwacht dat ze een onberispelijke levenswandel had en diepgelovig was. Ze mocht niet getrouwd zijn. Net als bij dienstmeiden in een burgerlijke omgeving, betekende trouwen het einde van de betrekking.²⁷⁶ Veel pastoorsmeiden bleven hun pastoor een leven lang trouw.

De pastoorsmeid was een zeer aanwezige figuur in de pastorie, in de kerkgemeenschap en in het dorp maar ze werd wel verondersteld om zich afzijdig op te stellen.²⁷⁷ Pastoorsmeiden leidden een discreet maar onmisbaar bestaan in de coulissen van het kerkinstituut.²⁷⁸ Een onderzoek naar pastoorsmeiden uit het bisdom 's-Hertogenbosch in de eerste helft van de 20ste eeuw toonde aan dat de meeste afkomstig waren uit lokale middengroepen van middenstanders, onderwijzers en gegoede boeren.²⁷⁹ Voor Vlaanderen is er geen soortgelijk onderzoek beschikbaar. Maria Theresia Goossens kwam alleszins niet uit zo'n milieu. Meer hierover verderop in dit hoofdstuk.

8.1. Statuut en bronnen

Hoewel pastoorsmeiden hun leven aan Kerk en pastoor wijdden, waren ze officieel niet eens functionarissen van het kerkelijk instituut. Een pastoorsmeid werd vergoed door haar pastoor. Die vergoeding bestond in de eerste plaats uit kost en inwoon. Verder kreeg ze wat de pastoor er voor over had en wat hij zich kon veroorloven.²⁸⁰ Omdat ze geen officiële positie bekleedden, lieten ze nauwelijks sporen na in de kerkelijke archieven.²⁸¹

Pastoorsmeiden doken wél geregeld op in de vele streekromans die in de ruime periode rond 1900 verschenen. De auteurs situeerden hun verhalen meestal in de eigen tijd, of hoogstens één generatie terug.²⁸² Ze konden dus uit eigen ervaringen putten, al zijn pastoorsmeiden vaak stereotype nevenpersonages die geen belangrijke rol in het verhaal spelen.²⁸³ Cyriel Buysse was misschien de enige Vlaamse auteur die een pastoorsmeid als hoofdpersonage opvoerde. Hij deed dat in de roman

---

²⁷⁵ DE MAEYER, J., *'Bezig Martha's'*, 223.

²⁷⁶ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

²⁷⁷ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 3.

²⁷⁸ DE MAEYER, J., *'Bezig Martha's'*, 223.

²⁷⁹ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 8.

²⁸⁰ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 3.

²⁸¹ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 3. In Nederland kregen pastoorsmeiden pas in het laatste kwart van de 20ste eeuw een officieel statuut. Vanaf 1973 kwamen ze op de loonlijst van het bisdom en vanaf 1982 werd pensioen voorzien als ze tenminste meer dan jaar op een pastorie hadden gewerkt.

²⁸² ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

²⁸³ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

'*Het Ezelken, wat niet vergeten was*' uit 1910. Verderop in dit hoofdstuk meer over het beeld van pastoorsmeiden in de literatuur.

8.2. Een tragische jeugd voor Maria Theresia Goossens?

Maria Theresia Goossens ging in februari 1872 als dienstmeid van onderpastoor Truyts aan de slag. Ze was net 25 geworden. Haar jeugdijaren spreken tot de verbeelding, jammer genoeg door de nodige tragiek. Maria Theresia werd op 1 januari 1847 geboren aan de Boomsesteenweg in Antwerpen. Haar vader was de drieënvijftigjarige hovenier Martinus Goossens. Hij was afkomstig uit Zemst, maar woonde al sinds 1810 in Antwerpen. Haar moeder was de vierentwintigjarige Anna Catharina Melis, afkomstig uit Zoerle-Parwijs.²⁸⁴ Inderdaad, het leeftijdsverschil tussen vader en moeder bedroeg bijna dertig jaar.

Het was het tweede huwelijk voor Martinus Goossens. Zijn eerste vrouw heette Maria Theresia Koeklenberg en uit dat huwelijk kwamen waarschijnlijk vier kinderen voort.²⁸⁵ Maria Theresia Koeklenberg overleed op december 1845. In diezelfde maand kwam Anna Catharina Melis het huishouden vervoegen. Waarschijnlijk nam ze als dienstmeid de taken van de overleden moeder over. Vier maanden later trouwde ze al met Martinus Goossens. Hun huwelijk werd voltrokken op 15 april 1846.²⁸⁶ Acht en een halve maand later werd Maria Theresia Goossens geboren.

Het nieuw samengestelde gezin breidde snel uit. Na Maria Theresia kwamen Petrus Ludovicus (°02/10/1848), Maria Ludovica (°22/07/1850) en Elisabeth (°22/07/1852) ter wereld.²⁸⁷ Hun vader was waarschijnlijk niet onbemiddeld, want in hun huishouden waren steevast een knecht en één of twee dienstmeiden ingeschreven.

Je zou niet verwachten dat een kind uit een gezin dat dienstpersioneel in huis had, later zelf dienstmeid zou worden. Maar het lot keerde snel. Op 1 november 1854 overleed Maria Theresia's moeder, twee jaar later haar vader.²⁸⁸ De tienjarige Maria Theresia en haar (stief)broers en -zussen waren nu weeskinderen. De vier jongere kinderen uit het tweede huwelijk werden zes dagen na het overlijden van hun vader in het vondelingenhuis in de Sint-Rochusstraat in Antwerpen geplaatst.²⁸⁹ Deze instelling ving niet alleen vondelingen op maar ook weeskinderen op (*Afbeelding 53*). Maria Theresia verbleef er tweeënhalf jaar.²⁹⁰ In de zomer van 1859 - ze was dan twaalf en half - werd ze overgeplaatst naar het Maagdenhuis aan de Lange Gasthuisstraat. Haar twee jongere zussen zouden later ditzelfde traject voltooien.

Het Maagdenhuis ontstond in de 16de eeuw als weeshuis voor arme meisjes. Zoals zoveel religieuze zorginstellingen maakte een schenking de oprichting ervan mogelijk. Tijdens de Franse periode kwam het Maagdenhuis onder het stedelijk bestuur van de Burgerlijke Godshuizen. Het opzet van het

---

²⁸⁴ Geboorteakten Stad Antwerpen, 1847, akte n° 28. [Link](#), geraadpleegd op 13/02/2022.

²⁸⁵ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1829-1846, wijk 5, wijk 5, 472-567, huis n° 560, Boomsesteenweg 7.

²⁸⁶ Huwelijksakten Stad Antwerpen, 1846, akte n° 167. [Link](#), geraadpleegd op 14/02/2022.

²⁸⁷ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1846-1856, wijk 5, 502-568/6, huis n° 560, Boomsesteenweg 7.

²⁸⁸ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1846-1856, wijk 5, 502-568/6, huis n° 560, Boomsesteenweg 7.

²⁸⁹ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1856-1866, wijk 6, 502-568/6, huis n° 560, Boomsesteenweg 7.

²⁹⁰ Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1856-1866, wijk 4 Sint-Rochusstraat 6, Sint-Rochusstraat 6.

Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1856-1866, wijk 3, Lange Gasthuisstraat 1 tot 41, Lange Gasthuisstraat 29.

Maagdenhuis bleef doorheen de eeuwen grotendeels hetzelfde. De meisjes kregen er onderdak en onderwijs. Ze leerden lezen, schrijven en rekenen en ook naaien, kantklossen en het huishouden te runnen. Voor velen van hen wachtte een leven als dienstmeid.²⁹¹ Overigens volgde Maria Theresia's broer Petrus Ludovicus een soortgelijk pad maar dan voor jongens. Hij leerde een stiel in het knechtjeshuis aan de Paardenmarkt.

In februari 1868 trok Maria Theresia de deur van het Maagdenhuis achter zich dicht. Ze was 21 en ging aan de slag als dienstmeid bij de Antwerpse zussen Carolina en Florentina Heirman. Meestal waren er twee of drie dienstmeiden aan de slag in dit huishouden. Na vier jaar hield Maria Theresia Goossens het hier voor bekeken. Vanaf 24 februari 1872 werd ze de dienstmeid van Evariste Truyts.²⁹²

8.3. Huishoudelijke taken

Het huishoudelijke werk van een pastoorsmeid was te vergelijken met de allesomvattende opdracht van een meid-voor-alle-werk bij de kleine burgerij. Alle huishoudelijke taken kwamen op haar schouders terecht: boodschappen en voorraadbeheer, maaltijden bereiden, de tafel dekken, afruimen, afwassen, het schoonmaken van de pastorie, de was en de strijk en het onderhoud van kledij.²⁹³ Soms moest ze ook de bloementuin en de moestuin (samen met een tuinier) onderhouden. Soms verrichtte ze kosterswerkzaamheden in de kerk.²⁹⁴ Het was een beroep dat volledige en permanente inzet vroeg. Het was de taak van de pastoorsmeid om altijd en overal klaar te staan. Voor ontspanning bleef weinig of geen tijd over.

Maria Theresia Goossens had de knepen van het vak al tijdens haar jeugd geleerd. Daarnaast kon ze ook buigen op tal van huishoudboekjes. Misschien had ze één van volgende werken in huis: *de gids der jonge huishoudster* (Lier, 1893) of *De degelijke huisvrouw: kleeding, woning, huisraad, voeding, vuur en licht, huiselijke boekhouding, het sparen: leerboek* (Gent, 1891). Of een boekje getiteld *'Raadgevingen, recepten, huismiddeltjes, handgrepen, enz., op genees- en huishoudkundig-gezondheidsleer en technisch gebied'*, met daarin een hele reeks huis-, tuin- en keukenmiddeltjes.

8.4. De relatie met de pastoor

'Hij groette haar met een vriendelijk knikje, zei of vroeg haar 't een of 't ander, minzaam, doch zonder familiariteit, op zijn prestige lettend.' Zo beschreef Cyriel Buysse in zijn roman *'Het Ezelken'* hoe pastoor Vervaecke's middags zijn dienstmeid Celine begroette.²⁹⁵

Pastoor en pastoorsmeid moesten de nodige fysieke én mentale afstand tegenover elkaar bewaren. De reputatie van de pastoor én die van de Kerk stonden op het spel. Ze mochten op geen enkele manier de schijn wekken dat hun relatie niet onberispelijk zou zijn.²⁹⁶ Indien de reputatie van de pastoor schade leed, verloor hij ook zijn autoriteit, zo ging de gangbare klerikale opvatting.²⁹⁷

Hoewel de pastoorsmeid geen officiële kerkelijke functie bekleedde, was zij wel het voorwerp van kerkelijke regelgeving. Een verslag van een priesterretraite vermeldde het volgende: *"De relatie met de dienstmeid moet er een van afstand en nabijheid zijn, afstand van de voorzichtigheid, nabijheid*

---

²⁹¹ *Over arm en rijk tegelijk*. [Link](#), geraadpleegd op 14/02/2022.

²⁹² Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, district Antwerpen, 1866-1880, Wijk 3, Meistraat 1 tem 25, Meistraat 5.

²⁹³ DE MAEYER, J., *Bezige Martha's*, 225.

²⁹⁴ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 3.

²⁹⁵ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 21.

²⁹⁶ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 20.

²⁹⁷ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

van het welwillen. Uw huishoudster is uw moeder niet, bij wie u troost kunt zoeken. U mag haar evenmin als uw jongste zuster beschouwen, die het vanzelfsprekend vindt dat u haar uw genegenheid laat blijken."²⁹⁸ De band tussen pastoor en dienstmeid was meestal duurzaam. Verhuisde de pastoor naar een andere parochie, dan ging zij met hem mee.²⁹⁹ Vaak bleef de dienstmeid haar pastoor trouw tot aan de dood.³⁰⁰ Dat gold ook voor de dienstmeiden die gedurende de 19de eeuw in de pastorie van Schriek verbleven.

De relatie tussen een pastoor en een dienstmeid was natuurlijk een ongelijkwaardige verhouding, zoals elke verhouding tussen meester en dienstpersoneel dat was. Daarbovenop kwam dat de dienstmeid vaak opkeek naar de pastoor, soms vanuit een grote religiositeit. Vaak was er sprake van grote loyaliteit en een sterke identificatie met haar pastoor.³⁰¹ Een Nederlandse dienstmeid die werd geïnterviewd in het kader van het onderzoek van Van Os, noemde het een dienende liefde, maar wel één met de nodige afstand ingebouwd.³⁰² In de zorg voor zijn fysiek welzijn, zoals het bereiden van een maaltijd of het aandringen op een sjaal tegen de kou, kon de huishoudster haar genegenheid tegenover de pastoor uitdrukken.³⁰³

8.5. Jong en (voor altijd?) ongehuwd

Maria Theresia Goossens was 25 jaar wanneer ze pastoorsmeid werd. In principe was ze te jong om die functie uit te oefenen. Een regel uitgevaardigd door de bisschop – meer bepaald *diocesaan statuut nummer 36* - bepaalde dat de dienstmeiden in de pastorie minstens dertig jaar oud moesten zijn.³⁰⁴ Een leeftijdsbeperking voor pastoorsmeiden bestond al eeuwen.³⁰⁵ Die regelgeving diende om het celibaat niet in gevaar te brengen, maar ook om zelfs enige schijn van een te nauwe band te vermijden. De vraag naar de leeftijd van de dienstmeid(en) kwam aan bod in de dekenale visitatieverslagen. Of Truys zich moest verantwoorden voor de jonge leeftijd van Maria Theresia weten we niet. Ze bleef alleszins op post.

Pastoormeiden moesten ongehuwd zijn. De leeftijdsvereiste hield in dat ze stilaan de huwbare leeftijd waren gepasseerd en dus niet meer zouden trouwen. Of Maria Theresia Goossens op haar vijftienvingste al besliste dat haar levensweg die van een ongehuwde pastoorsmeid zou zijn? Dat gaan we nooit weten. Uit de interviews met gepensioneerde Nederlandse pastoorsmeiden, bleek dat zij meestal in dit beroep rolden.³⁰⁶ Vaak waren pastoorsmeiden vrouwen die niet tot trouwen waren toegekomen, om welke reden dan ook. Het werk als pastoorsmeid bood de nodige standvastigheid en zekerheid in het leven: een thuis, een bezigheid, een doel, kost en inwonen.³⁰⁷ De pastorie verenigde al deze elementen in zich. Pas nadat ze in dienst waren, gingen sommige pastoorsmeiden hun leven als een speciale opdracht, of zelfs missie zien.³⁰⁸ Veel ouders zagen hun dochter liever niet

²⁹⁸ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 20.

²⁹⁹ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

³⁰⁰ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 19.

³⁰¹ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 20.

³⁰² VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 9.

³⁰³ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 21.

³⁰⁴ Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen, visitatieverslagen Schriek, 1883.

Titulus quartus. 4° juxta statuta diocesana, oportet ut ancillae sacerdotum annorum saltem triginta excesserint. Quae igitur est aetas ancillarum parochis, vicariis et aliis sacerdotibus famulantium
Deel 4. 4° De vierde titel 4° Volgens de diocesane statuten is het noodzakelijk dat de dienstmeid van de pastoor minstens dertig jaar oud is. Wat is dan de leeftijd van dienstmeiden van de pastoor, onderpastoor en andere pastoors die in de parochie dienen?

³⁰⁵ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 5.

³⁰⁶ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 4.

³⁰⁷ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 4.

³⁰⁸ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 5.

pastoorsmeid worden. Ouders geloofden dat de huwelijkskansen van hun dochter verkeken waren als ze eenmaal huishoudster op een pastorie werd.³⁰⁹

8.6.De pastoorsmeid: een kwaai kwezel?

De pastoorsmeid als mogelijke verleidster, als bazige matrone en als babbelzieke vrouw die het ambtsgeheim van de pastoor in gevaar brengt? Beschrijvingen van pastoorsmeiden in de literatuur staan bol van stereotypen, gebaseerd op een breed verspreid negatief vrouwbeeld.³¹⁰ Hier en daar waren auteurs zo inschikkelijk om haar bemoeizucht te compenseren met goedhartigheid en loyaliteit voor haar pastoor.³¹¹ Cyriel Buysse deed dat niet. Hij wendde al zijn literair talent aan in een giftige beschrijving van Constance, de dienstmeid en het hoofdpersonage in de roman 'Het Ezelken'.

*Juffrouw Constance was een oude vrijster van reeds bij de veertig. Zij was klein en schraal en eenigszins misvormd van gestalte. Zij had geen schouders, geen borst, geen heupen, en op haar rug welfde een soort van ronde hoogte, die wel geen bochel was, maar op een bochel geleek. 't Gezicht was bleek, en smal, en lang, met ingevallen wangen, omdat zij geen voortanden meer had, behalve nog drie gele, scheeve, buitengewoon lange, op haar onderste kakebeen, die tegen elkaar schenen te kijken en te willen vechten, terwijl zij, altoos, onder 't spreken, met een soort van zenuwachtige gezichtsvertrekking, wijd haar lippen van elkaar hield. De oogen, zonder wenkbrauwen, achter den grooten, ouderwetschen bril, hadden een fletse uitdrukking, maar die soms plots, onder een prikkel van toorn, tot nijdvolle kwaadaardigheid kon opflikkeren; en de dunne, plat naar achter weggestreken haren, bleven zoo goed als onzichtbaar, onder de, bijna tot op het smalle voorhoofd neergetrokken zwarte pijjesmuts met zwarte linten, die ze altijd bedekte.*³¹²

Als vrijzinnige liberaal had Cyriel Buysse er duidelijk veel plezier in om het hoofdpersonage Constance als een hardvochtige kwezel neer te zetten. 'Ezelken' verwijst dan ook naar kwezel. Het portret dat Buysse van haar schetst is natuurlijk extreem karikuraal, maar hij kwam hiermee waarschijnlijk wel tegemoet aan een wijdverbreide spot. De spot die parochianen dreven met het uiterlijk van dienstmeiden raakte ook aan hun ongehuwde status. Auteurs wekten de indruk dat ze nooit kans maakten op huwelijksmarkt en bijgevolg waren aangewezen op een betrekking als pastoorsmeid.³¹³

Voor sommige personages was het persoonlijke keuze om ongehuwd te blijven. Cyriel Buysse legde dienstmeid Constance de volgende verontwaardiging in de mond nadat de koster haar per brief een huwelijksaanzoek had gedaan: *"Trouwden!... Samen met een man gaan wonen;... samen en alleen met een man, een vreemdeling, waarvan men niets af weet; alleen en samen met dien man in een huis, aan tafel, op de slaapkamer...!"* Weer gloeide 't rood der schaamte als een vuur op 's Ezelkens verteerde wangen, en zij voelde zich wèl vreeselijk beledigd, alsof die vent haar op de schandelijkste wijze had willen onteeren en mishandelen.³¹⁴

Ook de *heerszucht* van pastoorsmeiden is een stereotypering die vaak terugkomt in romans. Felix Timmermans zette in zijn roman *De pastoor uit de bloeyenden wijngaerd* een dienstmeid neer die van wanten wist. Hij schetst een scene waarin pastoor Benedikt Serneels in de kelder gelukkig zijn wijncollectie inspecteert en tegen zijn flessen prevelt. Hij negeert zijn dienstmeid Sophie wanneer ze roept dat hij zijn eten niet koud mag laten worden. *De meid roept nog eens en nog eens, en komt ten einde, uitdagend met zijn opgeladen teloor den kelder in: 'Hier zie', zegt ze kwaad 'als ge dan boven*

³⁰⁹ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 5.

³¹⁰ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 21.

³¹¹ DE MAEYER, J., *Bezige Martha's*, 225.

³¹² BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 9.

³¹³ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 21.

³¹⁴ BUYSSE, C., *Het Ezelken*, 49.

niet wilt eten, eet dan hier! Gaat het weer beginnen met dit gesleur van flesschen, en gespoel en geplas mijnen gang vuil te maken. 't Is zonde van zoo'n duur kalfsvleesch laten koud te worden!' De pastoor neemt kalm de telloor aan: 'Dat is heel braaf Sophie, maar nu hebt ge nog een mes vergeten! Wacht ik zal er zelf wel een halen'. Hij trekt met zijn telloor naar boven, zet zich aan de ronde tafel, eet, en de meid steekt kwaad en blazend haren meloenkop door de deur, kwaad omdat de pastoor niet kwaad is.³¹⁵

Overigens bieden deze romans, wanneer we door de stereotypering heen kijken, wél een interessante inkijk in het dagelijks leven op de pastorie.

8.7. Aan- en afwezig in het dorp

Zowel pastoor als pastoorsmeid waren meestal niet afkomstig uit het dorp waar ze gevestigd waren. Dat gold ook voor alle bewoners van de pastorie van Schriek voor de periode 1820-1910. De pastoors en pastoorsmeiden kwamen bijna allemaal uit de streek maar waren geen Schriekenaren. De Schriekse pastoorsmeiden waren afkomstig uit Putte, Pulderbos, Wuustwezel, Werchter, Houtvenne en Antwerpen.³¹⁶

Net als de pastoor stond de dienstmeid midden in het dorp maar behoorde ze tegelijkertijd niet tot de dorpsgemeenschap. Ze moest zich omzichtig in haar rol schikken. Discretie was geboden. De pastoor stelde er prijs op dat zijn privéleven was afgeschermd. In de andere richting waardeerden parochianen het dat de dienstmeid de dorpsroddels niet op de pastorie zou delen.³¹⁷

De pastoorsmeid kreeg wat aanzien van de pastoor mee, maar kon ook het mikpunt van spot en roddel zijn. Het celibataire samenwonen prikkelde natuurlijk de fantasie van de dorpsbewoners. Het respect voor de pastoor was groot maar het dorp stond wel klaar om een misstap genadeloos uit te vergroten. Kreeg het samenwonen op de pastorie al te aardse trekken, dan kon het oordeel van de goegemeente onbarmhartig zijn.³¹⁸

8.8. Testament

Pastoor Campens, een creatie van Ernest Claes, kon op zijn sterfbed nog slechts met moeite zijn dank uitspreken tegenover zijn dienstmeid Rozelien. Ontroerd antwoordde zij hem: "*Ik deed het zo geerne, mijnheer Pastoor, ik deed het zo geerne!*"³¹⁹

Pastoors beseften meestal hoeveel zij aan hun huishoudsters te danken hadden. In hun testament gaven ze hier soms blijk van. '*Want*', zo zei oud-pastoor Dieze, '*anders stond zo'n ouwe, trouwe gediensstige, na veertig jaar of zo, mooi op de keien.*' *Waar kon zij heen, als de pastoor zijn ambt wegens ouderdom of ziekte moest opgeven en zijzelf op een leeftijd was dat zij geen nieuwe dienst meer op zich kon nemen?*³²⁰

Een steekproef naar testamenten van 17de- en 18de-eeuwse pastoors van het bisdom Gent en het kapittel van Sint-Goedele in Brussel wees uit dat ongeveer één derde ervan zijn dienstmeid opnam in zijn erfenis, al ging het vaak om kleine bedragen of kledij.³²¹

---

³¹⁵ TIMMERMANS, F. *De pastoor uit de bloeyenden wijngaerd*, 10.

³¹⁶ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 20.

³¹⁷ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 23.

³¹⁸ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 25.

³¹⁹ ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', 24.

³²⁰ VAN OS, G., 'Als de bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid', 10.

³²¹ VANDENBUSSCHE, S., *Over pastoors en hun meiden*, 42.

Josephus Smulders, de rijke pastoor uit Wechelderzande wiens inboedel eerder in de onderzoek aan bod kwam, was erg genereus voor zijn pastoorsmeid Joanna Peeters. In 1896 liet Smulders haar 10.000 frank na en (het bedrag voor) al de wijn die na zijn uitvaart zou overblijven.³²² De waarde van zijn wijncollectie werd op zowat 3.700 frank geschat. In totaal liet Smulders zowat 10 % van zijn vermogen na aan zijn huishoudster. Het was meer dan genoeg geld om jarenlang een comfortabel bestaan te leiden. Een gemiddeld jaarloon van een onderwijzer bedroeg in die periode zowat 1.000 frank.

In tegenstelling tot Smulders liet Truyts niets na aan Maria Theresia Goossens. Vond hij het misschien zijn religieuze plicht om alles aan zijn broer Bernard te schenken die sinds 1906 secretaris-penningmeester en algemeen proost van de *Landsbond der Christelijke Mutualiteiten* was geworden?³²³

Wanneer Truyts overleed was Maria Theresia Goossens 63 jaar. Ze was 38 jaar in dienst geweest en was Truyts gevolgd naar een dorp waar ze niemand kende. Ongetwijfeld kende ze ondertussen heel wat Schriekenaren maar de vraag is of ze vanwege haar positie als pastoorsmeid ook echt tot de dorpsgemeenschap was gaan behoren.

Haar loon bestond grotendeels uit kost en inwoon en ze kreeg in geld wat de pastoor voor haar over had en wat hij zich kon permitteren. Aangezien Truyts buiten zijn meubilair en een lapje grond nauwelijks kapitaal naliet, valt te vermoeden dat ze haar carrière als dienstmeid met een klein spaarpotje afsloot. Maria Theresia bleef na Truyts' overlijden nog tot november 1910 in het herenhuis in Schriek wonen. Dan trok ze naar de Kolveniersvest 34 in Lier.³²⁴ Hoe het haar daarna vergaan is, weten we niet. Heel wat bronnen voor deze periode zijn nog niet openbaar en daarom nog niet gedigitaliseerd. Verder onderzoek zou heel wat tijd in beslag nemen.

9. Truyts over de pastorie

In april 1898 ontving Truyts een omzendbrief van aartsbisschop Goossens. Die vroeg aan al zijn pastoors om een historische beschrijving van hun parochie en een inventaris van hun kerkarchief op te maken. Truyts maakte de beschrijving op volgens een aantal voorgeschreven vragen. Ook de bouwgeschiedenis van de pastorie kwam kort aan bod. Truyts had met name aandacht voor sporen van de oude interieurafwerking. De beschrijving van Truyts is een handige leidraad om de bouwgeschiedenis van de pastorie door te nemen.

Het relaas over de pastorie ging als volgt:

De pastorij is gebouwd in het jaar 1775 door E.H. Adrianus Snoeckx, pastoor. Deze had voor het voltrekken van dit werk aan den E.H. Vincentius Snoeckx, regent der pedagogie het Centrum te Leuven en ten voordeele van hetzelfde eene som geleend van 4400 guldens. Van deze som moest E.H. pastoor en zijne opvolgers jaarlijks den intrest betalen en dezelve afleggen met een som van 75 guldens 's jaars.

Als bouw is ze bijna onveranderd gebleven. Zoo is het niet met hare inwendige versiering. De zoldering der beneden plaatsen waren eertijds allen geschilderd; eene waarvan ik de overblijfsels

---

³²² RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 18271, minuten notaris Ludovicus Lauwers, Antwerpen, 1896, 1855. Depot testament Smulders.

³²³ ODIS-fiche Bernard Truyts. [Link](#), geraadpleegd op 18/02/2022.

³²⁴ Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregisters, Schriek 1901-1910, wijk II, Dorp 52, blad 66.

gezien heb verbeelde een lucht met engelen bloemenkransen dragende. In dezelfde plaats ben ik genooddaakt geweest het oude meubelpapier te doen aftrekken en men heeft er op de muren overblijfselen gevonden van verschillende geschilderde portretten met lauwerkransen omgeven. Het is te denken dat het zoo even met de andere plaatsen zal geweest zijn, daar men nog kan zien dat tenminste de zolderingen geschilderd waren. Nu zijn ze allen gewit. Ik weet niet wanneer dat dit vernielingswerk plaats gehad heeft. Rond het jaar 1840 is de zaal door zekeren heer Vandereycken in lijmverf geschilderd geweest. Deze schildering verbeeldt een oud kasteel met land, weiden, water en boomen. De oude schildering zal waarschijnlijk door deze laatste overdekt geweest zijn.

9.1. Een nieuwe pastorie voor Schriek

In 1771 benoemde aartsbisschop Joannes-Henricus van Franckenberg Adrianus Snoeckx (1738-1791) tot pastoor van Schriek. Snoeckx verkreeg het ambt nadat hij deelnam aan een *concursum*, een vergelijkend priesterexamen.³²⁵ In januari 1775 schreef pastoor Snoeckx aan de aartsbisschop dat de oude pastorie bouwvallig en ongezond was en dat hij een nieuwe wenste te bouwen.³²⁶ Hij verkreeg de toestemming van de aartsbisschop. Nadat ook wereldlijke overheid haar fiat gaf, startte de bouw.³²⁷

Hiervoor leende Snoeckx het nodige geld bij pedagogie 'De Burcht', een onderdeel van de Leuvense Universiteit. In het ancien régime was de universiteit anders georganiseerd dan vandaag. De universiteit bestond uit een reeks van faculteiten, colleges, pedagogieën en stichtingen. Elk van die instellingen had autonomie en eigen inkomsten. 'De Burcht' was één van de vier pedagogieën die samen de Artes faculteit vormden. Studenten kregen er hun basisopleiding en huisvesting. Dat Snoeckx daar het nodige geld kon lenen, was geen toeval. Zijn oudere broer Vincent Sebastianus was er priester en regent.³²⁸ Snoeckx en zijn opvolgers zouden de lening gespreid over een aantal jaren terugbetalen via de parochiale inkomsten.

In het ancien régime hadden parochies een breed gamma aan inkomsten, afkomstig uit *tienden*, uit onroerend goed en via bijdragen voor missen, begrafenissen en de bediening van sacramenten.³²⁹ In Schriek kon de parochie zelf over deze inkomsten beschikken. Daarom kon Snoeckx zelf initiatief nemen om een nieuwe pastorie te laten optrekken en om een lening af te sluiten.

Niet alle parochies hadden zoveel vrijheid als die van Schriek. In veel parochies lag de beslissingsmacht over de bouw van een nieuwe pastorie bij de religieuze instelling die de patronaatsrechten op de parochie bezat. Vaak bezaten abdijen die rechten, al sinds de middeleeuwen.³³⁰ De abdij die het patronaatsrecht bezat, droeg de pastoor voor en beheerde vaak de parochiale inkomsten.³³¹ Hiertegenover stond dat de abdij het onderhoud van kerk en pastorie op zich moest nemen.

---

³²⁵ BERDEN, *Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 81.

³²⁶ BERDEN, *Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 81.

³²⁷ BERDEN, *Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 81.

³²⁸ BERDEN, *Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 82.

³²⁹ BASTIAENSEN, CAIMO, CIJFFERS-ROVERS, HOPSTAKEN, VAN LANI, *Monumenten van Zielenzorg*, 29.

³³⁰ BASTIAENSEN, CAIMO, CIJFFERS-ROVERS, HOPSTAKEN, VAN LANI, *Monumenten van Zielenzorg*, 30.

³³¹ BASTIAENSEN, CAIMO, CIJFFERS-ROVERS, HOPSTAKEN, VAN LANI, *Monumenten van Zielenzorg*, 30.

9.2. (g)een pastorie volgens norbertijnse bouwtrant

Ergens in de geschiedschrijving over de pastorie van Schriek, sijnpelde het idee binnen dat ze volgens een *norbertijnse bouwtrant* werd gebouwd. In elke volgende studie werd dit idee overgenomen.

Wat houdt die *norbertijnse bouwtrant* precies in? Norbertijnenabdijen bezaten de patronaatsrechten over veel parochies. Ze droegen de pastoor voor maar stonden ook in voor zijn huisvesting. In de tweede helft van de 18de eeuw bouwden norbertijnenabdijen tientallen nieuwe pastorieën in de parochies waarover zij de patronaatsrechten bezaten. In een aantal publicaties werd vermeld dat al die pastorieën volgens een eigen *norbertijnse bouwtrant* werden gebouwd.

Wij willen dat vastgeroest idee dat de pastorie van Schriek volgens een *norbertijnse bouwtrant* is gebouwd, weerleggen.

In de eerste plaats omdat de parochie van Schriek geen enkele band had met een norbertijnenabdij. Schriek was een zelfstandige parochie waardoor pastoor Snoeckx zelf initiatief kon nemen voor de bouw van een nieuwe parochie.

In de tweede plaats lijkt de term '*norbertijnse bouwtrant*' ons te sterk en verwarrend. De pastorieën die door norbertijnen werden gebouwd, zijn nauwelijks of niet te onderscheiden van andere pastorieën die in dezelfde periode werden opgetrokken. Alle norbertijnenpastorieën schaarden zich in een veel bredere, algemene bouwtraditie van pastorieën. En die bouwtraditie volgde op haar beurt de traditie van alleenstaande rijke burgerhuizen op het platteland. Het boek '*Monumenten van Zielenzorg. Norbertijnen en hun pastorieën in Brabant*' vermeldt in haar proloog het bestaan van een '*typische Norbertijnse bouwtrant*', maar ontkracht die stelling ook grotendeels, al moet je daarvoor wel de bijhorende eindnoot gaan lezen: '*Hier is enige nuancering belangrijk: bij vergelijking van de verschillende norbertijnse pastorieën is te constateren dat zij onderling op elkaar gelijk zijn. In die zin kunnen we spreken van een norbertijnse bouwtrant maar deze bouwstijl sluit wel erg aan bij de bouwmethoden van andere orden en bij de burgerlijke architectuur voor de hogere klasse.*'

Met andere woorden: de bouwstijl van de pastorie van Schriek is in de eerste plaats verwant aan de bouwstijl van alle landelijke pastorieën en niet specifiek aan de bouwstijl van de norbertijnenpastorieën.

9.3. Symmetrie, evenwicht en soberheid

Symmetrie, evenwicht en soberheid zijn drie kenmerken van het exterieur van pastorieën uit de tweede helft van de 18de eeuw. De pastorieën schaarden zich in de traditie van de classicistische *dubbelhuizen*. De symmetrie toonde zich niet alleen in de gevelopstand maar ook in de indeling van het huis. Die werd geritmeerd door een centrale gang die van voor- naar achterdeur liep. Ook de meeste landelijke herenhuizen en woonhuizen van rijke boerderijen waren volgens dit principe opgetrokken.³³² Het materiaalgebruik volgde lokale tradities. Baksteenmetselwerk werd gecombineerd met spaarzaam gebruik van natuursteen voor deur- en/of raamomlijstingen. Enkele decoratieve elementen kwamen vaak terug bij pastorieën uit de tweede helft van de 18de eeuw: een sierlijk bovenlicht boven de toegangsdeur, een kroonlijst en dakkapellen. Af en toe was er een iets rijkere uitwerking, bijvoorbeeld in de vorm van een fronton.

Binnenin was de decoratieve uitwerking vaak rijkelijker. Schouwen in natuursteen en stucwerk op de schouwboezems en de plafonds waren courant in pastorieën uit de tweede helft van de 18de eeuw.

---

³³² GERRITS, J., 'De Brabantse dorpspastorieën', 151.

Die elementen zijn vaak bewaard. In zijn beschrijving van de bouwgeschiedenis gaf Truyts er geen aandacht aan. Wat hem wel in het oog sprong waren de restantanten van de decoratieve schilderijen.

Eene [zoldering der beneden plaatsen] waarvan ik de overblijfsels gezien heb verbeelde een lucht met engelen bloemenkransen dragende. [...] men heeft er op de muren overblijfselen gevonden van verschillende geschilderde portretten met lauwerkransen omgeven. Het is te denken dat het zoo even met de andere plaatsen zal geweest zijn, daar men nog kan zien dat tenminste de zolderingen geschilderd waren.

Truyts beschreef hier ontegensprekelijk een classicistische muurschildering die meteen na de bouw van de pastorie werd aangebracht. Zulke schilderijen kwamen vaker voor in pastorieën, al hebben de meeste de tand des tijds niet doorstaan. In de pastorie van Kalmthout zijn zulke schilderijen wel bewaard, al zijn ze nu verborgen achter valse wanden. De dienst Onroerend Erfgoed bewaart foto's van de schilderijen (Afbeelding 54, 55, 56). De wanden van de spreekkamer zijn beschilderd in verschillende vlakken. In elk vlak is een medaillon met de voorstelling van één van de seizoenen geschilderd. Rankwerk en mythologische figuren omgeven de medaillons. Op de schouw is een half verheven beeldhouwwerk aangebracht met putti, festoenen, bloemenkransen en strikken, gebruikelijke motieven uit het classicisme.³³³

Een ander interessant voorbeeld is de pastorie van Kuringen (Afbeelding 57, 58). Aan het eind van de 18de eeuw was dit het huis van de plaatselijke schout, een gerechtelijk ambtenaar die een heer of vorst vertegenwoordigde. Na een grondige verbouwing in 1783 liet de schout in het salon classicistische schilderijen aanbrengen. Ze verbeelden medaillons met Griekse en Romeinse goden en hun attributen. Na een schenking in 1817 ging het gebouw dienst doen als pastorie.³³⁴ In 2010 leidde architectenbureau *TeamvanMeer!* de restauratie in goede banen.

Op 8 mei 1791 overleed pastoor Adrianus Snoeckx, die de pastorie van Schriek liet bouwen en de classicistische muurschilderingen liet aanbrengen. Zijn opvolger heette Joannes Franciscus Raeymaekers. Hij lag in de clinch met de familie van zijn voorganger in verband met de kosten van bouw van de pastorie. Het ging met name om rekeningen uit 1776, waarvan Raeymaekers vermoedde dat ze in verband stonden met de *voluptuaire* [overdadig luxueuze] *zinnelijkheden, als schilderijen van muren*. Raeymaekers vond dat hij en de parochie niet moesten instaan voor de afbetaling van deze kosten omdat ze niet hadden gediend tot de *noodzakelijkheid van het pastoraal huis*.³³⁵ Of Raeymaekers de schilderijen mooi of lelijk vond weten we niet. Hij wilde vooral dat hij en de parochie die kosten niet moesten terugbetalen.

---

³³³ Agentschap Onroerend Erfgoed, pastorie Onze-Lieve-Vrouwparochie. [Link](#), geraadpleegd op 01-03-2022.

³³⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2022, woning De Drossaerd, [Link](#), geraadpleegd op 01-03-2022.

³³⁵ BERDEN, C., *Stageverslag. Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 97. Kerkarchief Schriek, 28, 26/08/1793.

9.4. Andere tijden, andere meesters, andere smaken

*'Rond het jaar 1840 is de zaal door zekeren heer Vandereycken in lijmvelf geschilderd geweest. Deze schildering verbeeldt een oud kasteel met land, weiden, water en boomen.'*³³⁶

In zijn historisch verslag beschreef Truyts bovenstaand romantisch landschapstaferaal dat de muren van de *zaal* van de pastorie sierde. Zulke schilderijen kwamen frequent voor in burgerhuizen vanaf de jaren 1820 tot aan het eind van de 19de eeuw. Ook pastoors gingen mee met hun tijd en lieten zulke schilderijen aanbrengen. Truyts dateerde de schildering *rond* 1840. Helemaal zeker van het jaartal was hij niet. In archieven en literatuur zijn er geen concrete sporen van schilderweken in 1840, noch van de uitvoerder, *een zekeren heer Vandereycken*, die Truyts in zijn verslag vermeldde.

In verschillende pastorieën in Vlaanderen zijn soortgelijke romantische muurschilderingen bewaard. Een interessant voorbeeld is de pastorie van Lozer, een deelgemeente van Kruisem in Oost-Vlaanderen (Afbeelding 59, 60, 61). Tijdens een bouwcampagne in 1866 werd de pastorie niet alleen vergroot, maar werd in de centrale gang en in het trappenhuis een volledig dekkende schildering van een romantisch en geïdealiseerd platteland aangebracht. De taferelen zijn kenmerkend voor de romantiek: bootje varen, de jacht, een herder met zijn kudde, een hond onder een knotwilg, de picknick van de landarbeiders,... Opvallend is de combinatie van verschillende landschappen: een Engels slot met landschapspark, het Vlaamse platteland en een berglandschap. Oriëntalisme komt aan bod via een taferaal van een pauwenjacht en drie mannen met oriëntaalse en koloniale kledij.³³⁷ Enkele kilometers verderop is het salon van de dekenij van Kruishoutem gedecoreerd met een kamervullende romantische schildering.³³⁸ Een tiental jaar geleden werden ook in de voormalige pastorie van Meerhout romantische muurschilderingen ontdekt. Het gaat om taferelen van Romeinse pleinen, gebaseerd op 18de-eeuwse gravures van Italiaanse schilder Giuseppe Vasi. De vermoedelijke opdrachtgever was Gerardus Van Pelt, die er pastoor was van 1820 tot 1861.³³⁹

De romantische schildering in de *'zaal'* van de pastorie van Schriek zou nog een hele tijd blijven bestaan. Restaurateur Seppe Geuens interviewde in 1999 Schriekenaar Albert Van den Broeck, die toen ongeveer negentig jaar was. Als kind was hij misdienaar - afgaande op zijn leeftijd moet dat in de jaren 1920 zijn geweest. Zowel in de zaal als in de *aanpalende inkomhal* waren nog romantische schilderijen aanwezig.³⁴⁰

Waarschijnlijk verdwenen de schilderijen in de jaren 1950 onder een witte laag verf. Volgens het verslag van restaurateur Seppe Geuens werden toen ook de met bladgoud beschilderde ornamenten van het stucwerk overschilderd. Vermoedelijk in 1958 kreeg diezelfde Albert Van den Broeck - de misdienaar was ondertussen decorateur geworden - de opdracht om de pastorie te behangen.³⁴¹

---

³³⁶ Kerkarchief Schriek, 450, TRUYTS, E., *Beschrijving der parochie van Schriek*, zonder pagina.

³³⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed, *Pastorie Onze-Lieve-Vrouw van Bijstandparochie met tuin*. [Link](#), geraadpleegd op 02-03-2022.

³³⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed, *Dekenij met tuin*. [Link](#), geraadpleegd op 07-03-2022.

³³⁹ BUYLE, M., 'De muurschilderingen in de oude pastorie van Meerhout: moeilijke restauratiekeuzes', 6.

³⁴⁰ GEUENS, S., *Voorlopige stand van zake i.v.m. de pastorie van Schriek*, 2.

³⁴¹ GEUENS, S., *Voorlopige stand van zake i.v.m. de pastorie van Schriek*, 2.

9.5. Renovaties en verfraaiingen

Uiteraard waren er nog wel meer renovaties in de pastorie. Het gebouw werd intensief gebruikt. Zo voorzag het bestek voor een renovatie in 1836 de volgende werken: aanpassingen aan vensteropeningen, het vernieuwen van ramen, het plaatsen van nieuwe eiken vloeren in sommige vertrekken en het bezetten van muren.³⁴² Provinciaal architect Ferdinand Berckmans zag toe op de werken. Het bestek bevat geen verwijzing naar het aanbrengen van schilderijen met romantische tafereelen.³⁴³

Een volgende grote renovatiecampagne vond plaats tussen 1866 en 1869. Er werden onder meer nieuwe ramen geplaatst en de keuken werd grotendeels vernieuwd.³⁴⁴ In de eetkamer kwam een nieuwe vloer. Ook de Aarschotse *schilder-tapissier* Louis Uytterhoeve verzette heel wat werk. Een eindafrekening vermeldt een aanzienlijke hoeveelheid loodwit dat als basis diende voor pigmenten als *groene aarde*, vermiljoen en bruine oker.³⁴⁵ Op basis van de grote hoeveelheid loodwit, stelde restaurateur Seppe Geuens de hypothese dat het om grote schilderwerken in egale tinten ging.³⁴⁶ De gang kreeg een boord in olieverf en verschillende binnenmuren werden verfraaid met behangpapier. De rekeningen vermelden twaalf rollen papier en decoratieve boorden.³⁴⁷ In 1879 werd budget vrijgemaakt voor een kleinere renovatiecampagne, waarbij een aantal vetrekken werden behangen.³⁴⁸

9.6. Een historisch verslag op een werf?

In het Kerkarchief van Schriek trokken de kaftjes van archiefstukken 286 en 289 de aandacht. Ze zijn gevouwen uit gerecycleerd (?) behangpapier (Afbeelding 62, 63). We mogen veronderstellen dat Truyts of zijn onderpastoor deze vouwden. De handgeschreven nummers op de kaftjes verwijzen naar de inventaris die Truyts opstelde. Truyts kreeg in 1898 van de bisschop de opdracht om niet alleen een historisch verslag maar ook een inventaris op te stellen. Truyts stelde zijn verslag waarschijnlijk in 1900 op. Hierin schreef hij het volgende: *'In dezelfde plaats [de zaal] ben ik genooddaakt geweest het oude meubelpapier te doen aftrekken en men heeft er op de muren overblijfselen gevonden van verschillende geschilderde portretten met lauwerkransen omgeven.'*

Net wanneer Truyts zijn verslag en inventaris opmaakte, vonden er dus aanzienlijke verfraaiingswerken binnenin de pastorie plaats. Misschien zijn de kaftjes gemaakt uit gerecupereerd behangpapier of uit een restje nieuw behangpapier. Experts in historisch behangpapier kunnen via een datering hierover uitsluitsel geven.

Welke werken vonden er precies plaats in de periode? Eind 1898 werden binnenmuren en plafonds in de pastorie opnieuw bepleisterd. De rekeningen speciëren niet om welke vertrekken het ging. Twee metsers uit Schriek waren samengeteld zo'n 45 dagen aan de slag. Dat wijst toch op omvangrijke werken. Metser Rumoldus Van Hof kreeg op de laatste dag van 1898 122,41 frank uitbetaald. Zijn kwitantie vermeldt de levering van 27 zakken kalk, 43 emmers witkalk, 4,5 kilogram

---

³⁴² Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, archief Schriek, Herstellingswerken aan de pastorie van Schriek, inv. nr. 1.857.073.542.I, kohier met lasten en voorwaarden, opgesteld in Antwerpen op 23 april 1836 en goedgekeurd door de gemeente Schriek op 9 mei 1836.

³⁴³ BERDEN, C., *Stageverslag. Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 102.

³⁴⁴ BERDEN, C., *Stageverslag. Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 103.

³⁴⁵ GEUENS, S., *Historisch onderzoek m.b.t. interieurdecoratie in de pastorie van Schriek*, 5.

³⁴⁶ GEUENS, S., *Historisch onderzoek m.b.t. interieurdecoratie in de pastorie van Schriek*, 5.

³⁴⁷ BERDEN, C., *Stageverslag. Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, 103. Bokrijk, museumdossier Schriek, nr. 16, losse documenten inzake verbouwingen (1865-1869) van de pastorie van Schriek.

³⁴⁸ Kerkarchief Schriek, 578, verslagboek Kerkraad, 1 juni 1879.

haar³⁴⁹, plafondlatten en nagels. Hij was een dertigtal dagen aan de slag. Ook metser Silveris Goossens was in deze periode 14 dagen aan de slag en leverde bijkomende grondstoffen.³⁵⁰

In 1899 gingen de werken verder. Francis Van Hof kreeg in oktober 98,9 frank betaald voor 21 dagen werk en voor de levering van kalk, cement, plafondlatten en haar.³⁵¹ In dezelfde periode ontving ook schilder Jan Nys uit Putte 167,28 frank voor 226 werkuren en levering van grondstoffen: 48 kilogram loodwit, 24 liter lijnolie, 8 liter terpentijn, 5 liter *christolverniss*, 3 kilo oker, 3 kilo *doodekop*, 2 kilo *rode memium*, gebrande en ongebrande aarde, en *sicatief*.³⁵² We weten niet welke vertrekken er werden geschilderd maar de hoeveelheid grondstoffen en het aantal werkuren wijzen duidelijk op grote schilderwerken.

10. Van het tijdige naar het eeuwige

Truyts maakte zijn testament op 11 januari 1904 op. Hij was 70 jaar en nog steeds pastoor van Schriek. Het lijkt weinig twijfel dat hij zijn pen in de pastorie ter hand nam, al vermeldde hij enkel dat hij zijn testament in Schriek opstelde. Het was een maandag en veel woorden maakte Truyts niet vuil aan zijn nalatenschap:

*In de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen. Dit is mijn testament. Ik ondergetekende E.L. Truyts, pastoor te Schriek, mijne ziel stellende in de handen van God Almachtig, van de Allerheiligste Maagd Maria en van mijn Heilige Patronen en van alle Godsheiligen, en dezelve bevelende aan de gebeden en sacrificiën van mijne Allerliefste overlevende broeders en zusters, bloedverwanten en parochianen, verklaar te willen sterven in het Roomsche Katholiek Geloof en als onderdanig kind van onze Moeder de Heilige Kerk. Ik maak mijnen broeder, Eerwaarden Heer Bernard Truyts te Machelen, mijnen algemeenen erfgenaam en gelast hem met mijnen lijkdienst en begrafenis. Gedaan te Schriek, de elfden januari negentienhonderdvier.*³⁵³

Truyts ging op 10 augustus 1908 op pensioen.³⁵⁴ Hij kon meteen een recent opgetrokken herenhuis verderop in Schriek huren. Vandaag heeft het pand het adres Léo Kempnaersstraat 90. Het werd in 1899 opgetrokken door het echtpaar Victor de Veuster en Ursula Vermylen.³⁵⁵ Nauwelijks vier jaar later waren beide echtelieden al overleden en kwam het pand voor 17.000 frank in handen van Frans Dierckx.³⁵⁶ Hij betrok het met zijn echtgenote Francisca Van Paeschen en hun vier kinderen. In augustus 1908 trok het gezin naar Lier, waarop Truyts het pand kon betrekken.³⁵⁷

Waarschijnlijk heeft Truyts niet lang van zijn pensioen kunnen profiteren. De erfenisaangifte vermeldt in de marge dat hij in 1909 en 1910 zwaar ziek was. Gedurende die jaren werd voor meer

---

³⁴⁹ Koe-, varkens- of paardenhaar werden gebruikt voor de wapening van kalkmortel.

³⁵⁰ Archief Schriek, Kerkrekeningen 1898, artikel 58, kwitantie werken Silveris Goris, 15 december 1898.

³⁵¹ Archief Schriek, Kerkrekeningen 1899, artikel 30, kwitantie werken Francis, 1 oktober 1899.

³⁵² Archief Schriek, Kerkrekeningen 1899, artikel 30, kwitantie werken Jan Nys, 13 oktober 1899.

³⁵³ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190, 1910, akte n° 108.

³⁵⁴ Odis-fiche Evariste Truyts. [Link](#), geraadpleegd op 26/01/2022.

³⁵⁵ STROOBANTS, T., *Schriekse nostalgie*, 191.

³⁵⁶ STROOBANTS, T., *Schriekse nostalgie*, 193.

³⁵⁷ STROOBANTS, T., *Schriekse nostalgie*, 196.

dan 1.000 frank – een gemiddeld jaarloon - aan dokterskosten gemaakt.³⁵⁸ Truyts' broer Bernard, die Evariste als enige erfgenaam had aangesteld, had getracht om de dokterskosten in mindering te brengen bij berekening van de successierechten maar ving bot bij de ambtenaar van dienst. Enkel dokterskosten in de laatste dagen voor het overlijden, kwamen hiervoor in aanmerking.³⁵⁹ Er waren nog wel meer *kosten* die niet werden weerhouden, maar wie niet waagt, niet wint.

Truyts overleed op 9 januari 1910, op 76-jarige leeftijd. De erfenisaangifte toont aan dat een uitvaart een dure aangelegenheid was. De *hoofdlijkdienst* kostte 781 frank, de uitvaart 355,55. Daar kwamen nog kosten bij voor een doodskist (365 frank), drukwerk (322,1 frank), uitvaartkoeken (100 frank), uitdeling van brood aan armen (126 frank), aankleding van de rouwkapel (50 frank) en de huur *lijkvoituur* (91 frank). Truyts liet 525 frank na aan de kerk van Schriek. Voor dit geld werden een aantal missen voor zijn zielenheil opgedragen. Het totale bedrag voor uitvaart en alles eromheen bedroeg meer dan 2.700 frank.

10.1. Een volkstoeloop voor herinneringsobjecten?

De openbare verkoop van de inboedel van Truyts bracht een hoop volk op de been. Vele tientallen kopers staan geregistreerd in de akte. Ze kwamen niet alleen uit Schriek maar ook uit de omliggende dorpen. Naast de kopers waren er ongetwijfeld heel wat gegadigden en kijklustigen. Schriekenaren konden niet elke dag een glimp opvangen van de bezittingen van hun voormalige pastoor. Zo'n openbare verkoop – toch ook een gratis schouwspel – vormde ongetwijfeld ook een ontmoetingsmoment voor de Schriekenaren.

Een aanzienlijk deel van de kopers heeft Truyts goed gekend. Het lijkt geen twijfel dat heel wat aankopen minstens gedeeltelijk vanuit een gevoelsmatige motivatie gebeurden. Aangekochte voorwerpen dienden niet alleen tot praktisch nut maar werden ook herinneringsobjecten aan de pastoor die dertig jaar over hun zielenheil waakte.

In de verkoopakte van de inboedel van Truyts staan geen beroepen vermeld bij de namen van de kopers. In de verkoopakte van de inboedel van pastoors Smulders uit Wechelderzande gebeurde dat wel. Zo weten we dat een boedelverkoop mensen van allerlei slag aantrok. De verkoop van Smulders' inboedel lokte in 1896 niet alleen boeren en ambachtslui, maar ook dokters, een boekbinder uit Turnhout en zelfs de burgemeesters van Wechelderzande en van Herentals. Niet minder dan zeven pastoors uit omliggende dorpen kwamen een materiële herinnering aan pastoor Smulders op de kop tikken. Kleine, goedkope voorwerpen meestal: een set wijnglazen, een kruisbeeld, wat *ierpottkens* of een *porte-couteaux*, een messenhouder.³⁶⁰

Bij de boedelverkoop van pastoor Truyts zal dat niet anders zijn geweest. We herkennen alvast enkele namen in de verkoopakte. Maria Theresia Goossens kocht een tapijt (20 frank), printen (5,5 frank), messen (12 frank) en een schouwgarntuur (28 frank). Voor haar moet de openbare verkoop een bijzonder emotionele gebeurtenis zijn geweest. 38 jaar lang – meer dan de helft van haar leven – had ze dag in dag uit voor Truyts klaargestaan. Frans Van Meerberghen, Truyts' voormalige

---

³⁵⁸ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190, 1910, akte n° 108.

³⁵⁹ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg en zijn rechtsvoorgangers, Reeks 187, aangiften van nalatenschap, register 190, n° 108, 6 september 1910.

³⁶⁰ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Herentals en zijn rechtsvoorgangers, Erfenisaangiften 1818-1899, register 321, n° 95, 24 augustus 1896.

RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, akte n° 47, 23/03/1896.

onderpastoor kocht een beddenbak, een nachttafel en een lavabo, samen 160 frank. Joseph Truyts kocht twee tapijten (32 en 25 frank), een valies (17 frank), een servies (12 frank), lampen (29 frank), roomers (6 frank) en stoelen (20 frank). Deze Joseph uit Heist-op-den-Berg was waarschijnlijk Evariste's jongere broer (°1848), of diens zoon met dezelfde naam.

Enkele meubelstukken of voorwerpen uit Truyts' nalatenschap zullen nu nog bestaan. Misschien staan die dure kandelaars nog ergens te pronken, misschien vergaart een oude tafel stof op een zolder. Misschien belandde een Mechelse kast recent nog op tweedehands.be, misschien ligt een servies al decennia lang achterin een keukenkast. Of de huidige eigenaars weten dat ze iets van pastoor Truyts bezitten, is onwaarschijnlijk. We zijn ondertussen al enkele generaties verder. De herinneringen die voorwerpen meedragen vervagen na verloop van tijd maar gelukkig komen er steeds nieuwe in de plaats.

11. Bijlagen

11.1. De inboedel van Evariste Truyts

Deze lijst omvat alle loten van de boedelverkoop van Truyts. Ook wanneer meerdere loten van een zelfde type voorwerp elkaar opvolgen, werd dit integraal overgenomen. De namen van de kopers werden niet in deze lijst opgenomen.

n°	Omschrijving	Bedrag
1	Servies	1
2	Waskom	6,5
3	Kommen	3,7
4	Kom	2,5
5	Kom	2
6	Soepterrine	1,5
7	Schotels	0,8
8	Schotels	2
9	Telloren	3,6
10	Kommen	4
11	Telloren	2
12	Kommen	2,4
13	Potten	2
14	Pannen	1,1
15	Potten	4,1
16	Telloren	6
17	Theeservies	17
18	[?]	1,3
19	Potten	2,5
20	Potten	2,7
Pagina 2		
21	Potten	1,8
22	Trefter ³⁶¹	2,5
23	Potten	3
24	Potten	2,5
25	Korfken	1,6
26	Bijl	9,9
27	Hak [?]	2,1
28	Haak	1,4
29	Zaag	3,1
30	Manden	3,1
31	Manden	1,2
32	Schaar	4
33	Emmer	1,3
34	Kruik	1

35	Emmer	0,8
36	Boeken	32,90
37	Matten	1,8
38	Karpet	3,8
39	Flessen	10
40	Tapijt	20
41	Tapijt	32
42	Tapijt	32
43	Toile cirée	2,7
44	Valies	16
45	Cabaret ³⁶²	1
46	Leggers	6,1
47	Cafépot	11,5
48	Melkpot	3
49	Melkpot	6
50	Tabakspot	2,2
51	Servies	12
52	Potten	9,5
53	Roomers	12
54	Karaffen	1
Pagina 3		
55	Cafépot	6,5
56	Kom	0,7
57	Messen	4
58	Potten	1,5
59	Cafémolen	2,3
60	Printen ³⁶³	1
61	Karaffen	1,8
62	Lamp	7,2
63	Glazen	2
64	Muziek ³⁶⁴	20
65	Vazen	5
66	Kandelaars	5
67	Barometer	6,5
68	Glazen	9
69	Gerief	1,1

³⁶¹ Trechter.

³⁶² Dienblad.

³⁶³ Gedrukte prenten die al dan niet aan de muur hingen.

³⁶⁴ Mogelijks gaat het hier om een muziekdoo.

70	Pot	0,6
71	Strijkijzers	1,8
72	Printen	2,4
73	Kruisbeeld	11,6
74	Glazen	25
75	<i>Printen</i>	8
76	<i>Printen</i>	5,5
77	Spiegel	10
78	<i>Roomers</i> ³⁶⁵	26
79	Print	1,5
80	<i>Print</i>	2
81	<i>Print</i>	1,4
82	Portoglazen	17
83	Kruisbeeld	10
84	<i>Printen</i>	0,7
85	Kuisbeeld	6
86	Spiegels	1,10
87	Servies	1,5
88	Bel	3
89	<i>Print</i>	0,7
Pagina 3		
90	Messen	12
91	<i>Roomers</i>	19
92	<i>Petrootstoof</i>	11
93	[?]	2,3
94	Lamp	2,4
95	Lamp	0,6
96	Glazen	2,5
97	Lampen	29
98	Lampen	2,4
99	<i>Roomers</i>	33,6
100	Drukletters	2,5
101	Kandelaars	136
102	Beeld	4,5
103	Pot	1
104	Boterpot	1
105	Geweer	40
106	Karabijn	20
107	Revolver	7
108	Schouwgarntuur	18
109	Schouwgarntuur	12,50
110	Schouwgarntuur	21
111	Kapstok	2,2
112	Roomers	6
113	<i>Sagie</i>	12,5
114	<i>Sagie</i>	36
115	<i>Sagie</i>	34

³⁶⁵ Lokale schrijfwijze voor 'roemer': een wijnglas met een dikkere stam.

116	<i>Sagie</i>	15
117	Glas	2,5
118	<i>Sagie</i>	4,5
119	<i>Sagie</i>	7,5
120	Sprei	4,5
121	Gordijnen	5,5
122	Tapijt	27,60
Pagina 4		
123	Gordijnen	2
124	Tapijt	4
125	Tapijt	25
126	Printen	3
127	Gordijnen	2,5
128	Garnituur	6
129	Garnituur	3
130	Tapijt	1,1
131	<i>Storen</i> ³⁶⁶	6
132	<i>Storen</i>	9,5
133	<i>Storen</i>	5
134	<i>Storen</i>	1,8
135	Gordijnen	1,6
136	Tapijt	1,9
137	Zetel	32
138	Stoelen	3
139	Stoelen	4
140	Stoelen	4
141	Bakken	1,8
142	[?]	1
143	<i>Kasken</i>	4,3
144	<i>Kasken</i>	2
145	<i>Kasken</i>	2,6
146	[?]	1,6
147	Slijpsteen	10,5
148	Kruiwagen	10
149	Mutsaard ³⁶⁷	8,1
150	Hout	1,6
151	Hout	0,5
152	Hout	0,9
153	Hout	2
154	Ladder	3,7
155	Ijzer	0,6
156	Hout	2,2
Pagina 5		
157	Hout	2,1
158	Hout	0,1

³⁶⁶ Storen zijn rolgordijnen.

³⁶⁷ Een takkenbos, bijeengebonden kleinhout.

159	Flessen ³⁶⁸	5
160	Flessen	4
161	Flessen	4,5
162	Flessen	5
163	Flessen	5
164	Flessen	5
165	Flessen	6
166	Flessen	4
167	Flessen	7,5
168	Flessen	8,5
169	Flessen	7
170	Flessen	7,5
171	Flessen	5,5
172	Canapé	18
173	Canapé	15
174	Kas	4
175	Kas	2,4
176	Kas	6
177	Tafel	1
178	Bad	19
179	Kruiwagen	5,6
180	Kuip	2,5
181	Stoof	1
182	Marmite ³⁶⁹	3,7
183	Gieter	3,1
184	Gieter	0,2
185	[?]	3
186	[?]	1
187	[?]	1,2
188	[?]	1,5
189	[?]	7
190	Pisbak	7
Pagina 6		
191	Tafel	42
192	Tafel	20
193	Tafel	17
194	Tafel	14
195	Tafel	18
196	Stoelen	1
197	<i>Hofbank</i>	0,5
198	Ketel	12
199	<i>Houille</i> ³⁷⁰	30
200	<i>Beddenbak</i>	85
201	Nachttafel	20

³⁶⁸ Naar alle waarschijnlijkheid gaat het om lege flessen. Deze loten staan tussen andere voorwerpen die je in een tuinhuis of schuurtje zou vinden. Bovendien maakt de erfenisaangifte duidelijk dat de wijnvoorraad van Truyts, ter

202	Lavabo	55
203	Spiegel	16
204	Spiegel	25
205	Bed	67
206	Lavabo	51
207	Lampette	13
208	Nachttafel	10
209	Nachttafel	5
210	Nachttafel	3,5
211	Bed	40
212	Kas	21
213	Kas	14
214	Kas	27
215	Kas	7
216	Kas	9
217	Matras	5
218	Matras	5
219	Matras	6,7
220	Matras	6
221	Matras	14
222	Matras	3
Pagina 8		
223	Matras	18,5
224	Matras	49
225	Matras	120
226	Matras	51
227	Stoelen	2
228	Bidbank	51
229	Stoelen	2,8
230	Stoelen	24
231	Stoelen	5
232	Zetel	40
233	Zetel	7
234	Schotels	1
235	Stoelen	5
236	Stoelen	5
237	Canapé	65
238	Canapé	50
239	Tafelservies	18,5
240	Tafelservies	5
241	Tafelservies	7,5
242	Tafelservies	1
243	Tafelservies	1
244	Tafelservies	60

waarde van 500 frank niet openbaar werd verkocht.

³⁶⁹ Een marmite is een grote ketel, vaak gebruikt om soep te koken of bouillon te trekken.

³⁷⁰ Steenkool.

245	Luster	47
246	Luster	21
247	Tafel	51
248	Tafel	53
249	Eiken kas	60
250	Eiken kas	55
251	Stoofken	19
252	Venstergarnituur	16

253	Lamp	42
Pagina 8		
254	Stoelen	20
255	Stoofken	15
256	Harmonium	355
257	Coffrefort	260
258	Tafel	5
259	Tafel	6,1

11.2. De inboedel van Carolus Vermeylen

Carolus Vermeylen was de voorganger van Truys. De openbare verkoop van zijn 'mobilaire voorwerpen' vond plaats op 28 december 1878.³⁷¹ Truys was aanwezig en spendeerde zo'n 276 frank op de openbare verkoop. In geldwaarde uitgedrukt, vertegenwoordigde dat bedrag een kwart van de totale opbrengst van 1118,4 frank.

Voorwerp	Prijs
Cafépot	1,8
Pan	0,3
Kopkens en jatten	0,9
Telloren	0,8
Potten	0,5
Moor	1,7
Telloren	1,8
Telloren	1,8
Telloren	1,8
Telloren	0,7
Telloren	1,2
Pagina 2	
Telloren	0,6
Telloren	4,2
Telloren	1,3
Telloren	1,4
Kom	1,3
Kom	2,8
Kom	1,8
Kom	0,8
Lampet	2,1
Waterpotten	2,9
Waspot	0,6
[?] en gieter	2,7
Stoofpot	1,5
Pot en [?]	2,6
Pot en [?]	0,5
Kapbord	0,5

Wafelijzer	1,6
Bierpot	4
Marmite	3
Marmite	8
Marmite	3,5
Vispan	11,9
Potten	1,2
Moor	9
Pendule in messing	8
Tinnen schotel	4,8
Kandelaars	3,5
[?]	1
[?]	0,5
Lampet en beeld	6
[?]	4,7
[?]	3,5
[?]	1,5
[?]	2
Hofgetuig	3,1
Zaag	1,8
Borstels	7
Kapmes en schuppen	5,4
Printen	7,5
Spiegel	3,5
Stoelen	1
Stoelen	2,8
Stoelen	3
Stoelen	3,4
Stoelen	7,8

³⁷¹ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-

op-den-Berg, Minuten 1878, akte n° 158, 28/12/1878.

Stoelen	8
K[?]stoel	7
Stoel	5,6
Stoel	7
Pagina 3	
Stoelen	7,2
Stoelen	7,6
Stoelen	7,6
K[?]stoel	7,5
Pistool	2,8
Geweer	26
Stoelen	35
Stoelen	33
K[?]stoel	11
Gordijnen	3,8
Strozak	4
Strozak	4
Strozak en peluwe ³⁷²	6,8
Matras	44
Peluwe	11,5
Peluwe	13
Kussen	3,6
Kussen	2,5
Kussen	20
Kussen	1,8
Matras	60
Matras	50
Matras	52
Kussen	3,5
Pluimenbed	26
Stoors	4,6
Stoors	11,4
Landkaart	0,6
Kachel	16
Beddenbak	8

[?]	81
[?]	50
[?]	3
Kas	40
Nachtcommode	5,5
Nachtcommode	8
<i>Kasken</i>	14
Kleerkast	28
[?] in leer	17,5
Tafel	4,5
Koeketel	22
Kuip	5,5
Stoof	31
R[?] in	5
Tafel	9
Ronde tafel	15
Kruiwagen	9,5
Gekloven hout	17
Pagina 4	
Leer	2
Leer	1,6
Schup	7
Bluspot	0,7
[?]	1,1
<i>Horlogie met kas</i>	24
M[?]	6
M[?]	6,5
M[?]	7,5
M[?]	7
E[?]	3,5
E[?]	5
Stokken	3,5
Boonstaken	3,5
Boonstaken	3,5

³⁷² Een peluw(e)(n) is een hoofdkussen.

11.3. De inboedel van August Smulders

Op 27 februari 1896 overleed op 73-jarige leeftijd August Josephus Smulders, pastoor van Wechelderzande. Een notaris maakte een inventaris van zijn bezittingen. Hij ging rond in de pastorie en noteerde welke meubelstukken en voorwerpen hij in de verschillende kamers aantrof. ³⁷³

Smulders bezat ook een gigantische voorraad wijn van ruim 1.400 flessen. De waarde van de wijn werd geschat op 3.712 frank. ³⁷⁴ Dat was nog maar een fractie van Smulders' fortuin. Obligaties, spaarboekjes, contant geld en zeven panden – zes in Antwerpen en één in Wechelderzande – brachten zijn totaal geschat vermogen op 137.335 frank. ³⁷⁵

In de eetkamer

Een kasken rechts van de schouw	25
Op hetzelfde kasken wereldbol, pendule, bloempotten	50
In hetzelfde kasken <i>roomers</i> ³⁷⁶ , glazen, <i>eierpotttekens</i> , bonbonnières, <i>mostaardpotten</i> , koffie- en [?]potten	30
Tafellakens en servetten	10
Een kasken links van de schouw	25
Op hetzelfde kasken beeld met bloempotten, varen, karaffen en bel	18
In hetzelfde kasken tafellakens en servetten	18
Karaffen, kommen, flessen, <i>geleiflessen</i> ³⁷⁷ , jatten en verder gerief.	15
Een glazen kas	40
In dezelfde kas tafellakens, servetten, messen	30
Twaalf stoelen en twee zetels	30
Coulissentafel met tapijt ³⁷⁸	60
Vloertapijt	10
Kachel met koolbak en gerief	45
Luster	30
Zeven printen of schilderijen	30
Landkaarten en crucifix met jardinières	20
Drie venstergordijnen en [?] met galerijen	24
Halfronde tafel	4
Tafelservies in de glazen <i>kas</i>	60
Venstergordijnen in dezelfde kas	6

³⁷³ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, akte n° 47, 23/03/1896.

RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, akte n° 56, 08/04/1896.

³⁷³ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Herentals en zijn rechtsvoorgangers, Erfenisaangiften 1818-1899, register 321, n° 95, 24 augustus 1896.

RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, akte n° 47, 23/03/1896.

³⁷⁴ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 24832, Notaris Caeymaex, Joannes Leonardus, Herentals, Minuten, 23/03/1896.

³⁷⁵ RAB, Archief van het Kantoor der Registratie van Herentals en zijn rechtsvoorgangers, Erfenisaangiften 1818-1899, register 321, n° 95, 24 augustus 1896.

³⁷⁶ Lokale schrijfwijze voor 'roemer': een wijnglas met een dikkere stam.

³⁷⁷ Verbastering van *gleierwerk*. Faience of geglazuurd aardewerk.

³⁷⁸ Een coulissentafel is een uitschuifbare tafel.

In de keuken

Eetkas of schapraai	10
In die kas eetwaren en gerief	3
Op de kas lampen en koffiegerief	5
Reguleur ³⁷⁹	15
<i>Etagère</i> , spiegel en barometer ³⁸⁰	10
Naaimachine	20
Kast voor keukengerief	30
In deze kast keukengerief	10
Telloren, potten, pannen, glaswerk en verder gerief	6
Twee tafels en vier stoelen	12
<i>Cuisinière</i> met koolbak ³⁸¹	30
Printen, telloren en crucifix	6

In de grote zaal

Coulissentafel met tapijt	20
Twaalf stoelen en zetel	80
Fauteuil	20
Twee commodes met marmeren platen	70
Op de twee commodes koffieserviezen	30
Op de schouw beeld met twee bloempotten en vazen	20
Vier printen tegen de muur	20
Crucifix en schilderij	40
Een secretaire	45
Op deze secretaire een tafelservies	35
Drie venstergordijnen met stores en galerijen	30
Vloertapijt	100
Vierkante tafel	6
Handdoeken, servetten, fluwijnen ³⁸² , beddenlaken, spreien en tafellakens op de tafel liggende	150

Op de gang

Twee laurierbomen met kuipen	5
Porte-manteau ³⁸³	10
Hanglamp met beeld	8
Traploper	5
Canapé met jardinière en matten	10

In het spreekkamertje

Vier stoelen met tafel en tapijt	10
Jardinière, twee printen, crucifix en vloertapijt	12

³⁷⁹ Waarschijnlijk gaat het om een hangende wandklok.

³⁸⁰ In deze context waarschijnlijk te interpreteren als een wandrekje.

³⁸¹ Een cuisinière is een fornuis, in dit geval een kolenfornuis.

³⁸² Kussensloop.

³⁸³ Kleerhanger.

In het rommelkamertje

Een bad	15
Een koperen marmite ³⁸⁴	12
Emmers,[?], mand en ander gerief	5

In de voorste kamer boven

Beddenbak met ressort, matras en beddengoed, bedgordijnen, troon [?] en nachttafel	120
Lavabo, tapijt, waskom en verder gerief	25
Commode met kandelaars en crucifix	15
Drie stoelen met ronde tafel en tapijt, vier printen	16
Venstergordijnen met stores ³⁸⁵	7
Schutzel	4

In de kleine logeerkamer

Beddenbak met ressort, matras, peluwen ³⁸⁶ , beddengoed, beddentroon en gordijnen en nachttafel	140
Prie-dieu met knielkussen	8
Lavabo met wasgerief, droger en gerief	20
<i>Commodeken</i>	20
Lijnwaadkast	18
Drie stoelen en [?]	9
Op de schouw crucifix met muziekdoos	15
Venstergordijnen, stores, tapijt en vier printen	10

In de grote logeerkamer

Beddenbak met ressort, matras, beddengoed, bedgordijnen, troon en nachttafel	150
Kleerkast	55
Commode	25
Lavabo, waskom en nachtservies	65
Prie-dieu met kussen en gemak	18
Ronde tafel, zes stoelen en zetel	27
Vier printen en crucifix	10
Kachel	18
Vloertapijt, venstergordijnen met stores en galerijen	18

³⁸⁴ Een marmite is een grote ketel die meestal werd gebruikt om soep of bouillon te bereiden.

³⁸⁵ Stores zijn rolgordijnen.

³⁸⁶ Hoofdkussens.

Op de kamer van Juffrouw De Leeuw

Beddenbak, matras, pluimenbed en kussens	80
Venstergordijnen, stores, galerijen, ronde tafel met tapijt	20

In de zolderkamer

Manden met oude gordijnen en matten	15
Op de zolder in de toren	
Vlag, koffers, ladder en rommel	5

In de kelders

Ongeveer negenhonderd kilo patatten	40
Ongeveer zevenhonderd lege flessen	50
Appels en keukengerief	8
Manden, potten, vaten en stellingen	7
Vliegenkas en boterpotten	12
<i>Trapken</i> met bloempotten en rommel	5
Waskuip en mand	3
[?], borstels, schop en [?]	6
Wijnen in de kelder bevonden	
Ongeveer 230 flessen witte wijn 1881	350
Ongeveer 200 flessen Saint-Estèphe 1890	320
Ongeveer 100 flessen Saint-Estèphe 1887	170
Ongeveer 100 flessen rode wijn Saint-Julien	150
Ongeveer 160 flessen rode wijn Paul Lac Medoc 1884 [?]	416
240 flessen rode wijn Château Palmer 1881	696
Enige flessen Bourgogne Volnay Santenots 1881	50
Enige flessen Bourgogne Pomard 1881	50
Enige dito (ongeveer zestien) van onbekende <i>marque</i>	48
130 flessen Bourgogne Volnay Santenots 1889	507
90 flessen Oporto van 1881	250
9 flessen Rijnse wijn (Johannesberg) 1884	30
19 flessen Rijnse wijn (Rüdesheimer Oberfeld) 1886	60
20 flessen Rijnse wijn (Rüdesheimer Bischofsberg)	60
5 flessen Champagne Mousseux	30
In een mand 80 flessen rode wijn Saint-Estèphe	120
20 flessen witte wijn [?]	30
In het washuis	
Tafel op <i>schroven</i> met waskuip	12
Emmers, gemak, visnet, borstels, stoofhout en zaag	12
Wasketel en marmite, emmers en kruik	16
IJzerdraad, manden en potten	15

In het voiture-huis

Paardengetuig	60
<i>Voiture</i>	150

Rommel en kuip	2
----------------	---

In de stal

Hofgerief en kruitwagen	15
8 hennen	16

In den hof

Erwtvijen [?] en boonstaken	2
Twee canapés en <i>hofstoelen</i>	20

In de slaapkamer beneden

Secrétaire	40
Beddenbak met ressort, nachttafel, beddentoon, gordijnen en kussen	70
Zetel, twee stoelen en tafeltje	10
Prie-dieu	8
Lavabo	75
Bibliotheek (de boeken niet inbegrepen)	175
Kachel, koolbak, spiegel, printen en crucifix	45
Coffre-fort	100
Printen, bel en lessenaars ³⁸⁷	10
Venstergordijnen met galeries en stores	4
Op de [?] der bibliotheek: bibliotheek links van de deur	25
Idem rechts van de deur	10
<i>Commodeken</i> , lessenaar en <i>trapken</i>	15
Bibliotheek tegenover de schouw	30
Commode en schrijfflessenaar	20
Kastje, schrijfflessenaar	10
Acht stoelen met tafel	30
Crucifix met [?], store [?] en <i>parapluie</i>	12
Stores en venstergordijnen	8
Boeken in de slaapkamer	80

Zilverwerk en goud

Een gouden horloge	20
Dito	25
Een zilveren horloge	5
Dito	5
24 zilveren koffielepeltjes	14
Een [?] lepel	13,6
25 zilveren lepels en <i>fourchetten</i>	180
Een [?]tang	5

³⁸⁷ Bij een lessenaar in deze context moet eerder aan een boekenstandaard worden en niet aan een schoolbank.

6 peper- en zoutvaten	60
Twaalf couverts en [?]	18
Een koperen [?]	3

Boeken in de bibliotheek in een van de bovenkamers	115
--	-----

11.4. De inboedel van Guilielmus Hendrickx

Guilielmus Hendrickx was pastoor in Kasterlee. Zijn inboedel werd op 28 maart 1883 openbaar verkocht. Hij leefde toen nog maar was wel net op pensioen gegaan. Hendrickx bleef op de pastorie wonen, maar wel als inwonende gepensioneerde pastoor. Dat betekende dat zijn meubilair moest plaatsmaken voor dat van zijn opvolger. Hendrickx behield een beperkte hoeveelheid meubels, linnen en boeken. Twee jaar na zijn pensionering, op vijf april 1885 overleed Hendrickx.³⁸⁸ Pastoor Hendrickx had geen afstammelingen in rechte lijn – broers, zussen of nazaten ervan – en liet op de dag waarop zijn inboedel werd verkocht een nieuw testament opmaken. Hierin wees hij de *'universaliteit van al [zijn] goederen, roerende en onroerende'* toe aan zijn opvolger, pastoor Henricus Van Deun. Hendrickx was de enige pastoor uit de steekproef die zijn vermogen aan zijn opvolger schonk.

Object	bedrag
Brandhout	8
Flessen	4,3
Flessen	3
Vliegenschapraai ³⁸⁹	5,8
<i>Kasken</i>	5,3
Kippenhok	3,2
Kruiwagen	2,6
<i>Kas</i>	4,5
Ladder	4,4
Ketel	3,8
Ketel	4,2
Kuip	5,5
Emmers	3,7
Koffiemolen	2,8
Potjes [?]	11,5
Tassen	22
Servies	40
<i>Marnit</i> ³⁹⁰	13
<i>Marnit</i>	16
<i>Marnit</i>	19
Koperen moor	8

Koperen <i>marmit</i>	9,5
Koperen <i>marmit</i>	7,5
Mortier	7,1
Koperen <i>marmit</i>	5
Bouilloir ³⁹¹	3
Koperen <i>moor</i>	9,5
Kandelaars	2,5
Vuurpan	4
Koffiepot	4,5
Koffiepot	2,4
Blaskers (?)	4,7
Lamp	3,8
Koffiepot	3
Crucifix	4,4
(?)	3,6
'Tinnen telloren'	3,6
'Tinnen telloren'	3,3
'Tinnen telloren'	4,4
'Tinnen telloren'	3,5
<i>Roomers</i> ³⁹²	7,5
Ladders	3,3
Hofgerief	4,1

³⁸⁸ RAB, Notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Dierckx Petrus Josephus, Turnhout, Minuten, 28/03/1883.

³⁸⁹ Een schapraai is een provisiekast in de keuken waarin eten werd bewaard. Een vliegenschapraai is waarschijnlijk een keukenkast met gaas voor gespannen.

³⁹⁰ Ketel of kookpot, vaak gebruikt om bouillon of soep in te bereiden.

³⁹¹ Stoomketel.

³⁹² Lokale schrijfwijze voor 'roemer': een wijnglas met een dikkere stam.

<i>Schup en riek</i>	3
<i>Schup en riek</i>	3,5
Zagen	5,9
Tafel	3
Rommel	2,7
Brandhout	3,9
Hondenkot	3,1
Schalen en gewichten	3,5
Kuip	3
Grote kuip	12
Grote kuip	1,9
Commode	28
Bak	2,2
'Kasken'	12,5
Kast	19
Kast	79
Tafeltje	2,8
Lavabo	14
Tafel	7,9
Nachtcommode	11,5
Tafel	14
Tafel	5,2
Tafel	7,3
Tafel	4,5
Beddenbak	16
Beddenbak	37
Voiture ³⁹³	23
Stoelen	6,6
Stoelen	2,8
Stoelen	12
Stoelen	13
Flessen	3,9
Vleesblok	5,5
Manden en rommel	3,3
Vleespot	3,4
Stoelen	4,3
Kachel	7,3
Cuisinière ³⁹⁴	32
Kachel	4,5

Kussens	8,2
Matras	56
<i>Sargie</i> ³⁹⁵	10
Kussens	12
Kussens	27
Pluimenbed	52
Matras	59
Strozak	6
Canapé	7
<i>Roomers</i>	6
Bierglazen	19
Telloren	11
Tassen	8
Servies	11,4
Servies	25
Schotels	4,3
Schotels	5,2
Soepterrine	6
Telloren	5,1
Print	7,1
Stoelen	65
Coulissentafel	62
Print	12
Dito	8,6
Dito	9,9
Dito	10
Dito	11
Crucifix	9
Crucifix	5
Crucifix	6,6
Kasserollen	6,8
Kasserollen	4,4
Kasserollen	6,2
Geleiwerk ³⁹⁶	4,8
Geleiwerk	4,9
Gordijnen	15
Gordijnen	7
Tafel	4
Manden	1

³⁹³ Koets.

³⁹⁴ Kookfornuis.

³⁹⁵ Wollen beddendecken.

³⁹⁶ Verbastering van *gleierwerk*. Faience of
geglazuurd aardewerk.

12. Literatuur

- , 'Jaarwedden der geestelijkheid', *De Kempeneer*, 05/05/1900, 5.
- , 'In "de Kroon"', *De Kempeneer*, 27/03/1909, 2.
- , 'Gemeentebewaarschool', *De Kempenaar*, 25/09/1909, 1.
- , *Catalogue des livres délaissés par M. l'abbé L. Mues, bachelier en Théologie, Curé de S. Willebrord etc.*, Antwerpen, De Decker, 1884.
- ACKERMANS, G., 'De pastoorsmeid in de letteren', *Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis. Themanummer de vrouw in de pastorie*, 5/1, maart 2002, 18-29.
- ACKERMANS, G. en MONTEIRO, M (red.), *Mannen Gods. Klerikale identiteit in verandering, Metamorfosen. Studies in religieuze geschiedenis*, 7, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2007.
- ART, J., 'Clerus en volksreligie in Vlaanderen sinds de nieuwste tijd, in: ROOIJAKKERS, G. en VAN DER ZEEK T., (eds.), *Religieuze volkscultuur. De spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk*, Nijmegen, Sun, 1986, 99-118.
- ART, J., 'Kerk en godsdienst: het dorp vanuit de pastorie bekeken', in: PREVENIER, W., THOEN, E. en VAN EENOO, R., (red.), *Geschiedenis van Deinze, deel 3 : het platteland en de dorpen in Deinze*, Deinze, Stad Deinze, 2007, 581-630.
- ART, J., 'Kerkelijke ontwikkelingen', in: PREVENIER, W., THOEN, E. en VAN EENOO, R., (red.), *Geschiedenis van Deinze, deel 3 : het platteland en de dorpen in Deinze*, Deinze, Stad Deinze, 2007, 357-396.
- ART, J., 'Preken in pre-industrieel Vlaanderen. Aspecten van de volksmissiepredikatie tussen 1830 en 1850', *Tijdschrift voor geschiedenis*, 97, 1984, 407-421.
- ART, J., 'Kerkelijke structuur en pastorale werking in het Bisdom Gent tussen 1830 en 1914', *Standen en landen*, 71, Kortrijk, 1977.
- B., PAULINE, *De vrouw om en in de pastorie*, Amsterdam, Johannes Van der Hey en zoon, 1853.
- BASTIAENSEN, J., CAIMO, K., CIJFFERS-ROVERS, B., e.a., *Monumenten van zielzorg. Norbertijnen en hun pastorieën in Brabant van 1600 tot 1850*, Leuven, Davidsfonds, 2010.
- BERDEN, C., *Het Openluchtmuseum Bokrijk als betekenisvolle ervaringsruimte*, Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie, 2019.
- BERVOETS, T., *Een derde geslacht? Het priestercelebaat in het aartsbisdom Mechelen (1559-1801)*, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, onuitgegeven masterscriptie, 2010.
- BERVOETS, T., 'Het priestercelebaat in de achttiende eeuw. Een gevalstudie uit het aartsbisdom Mechelen.' *Trajecta*, 19-20, 2011, 273-290.
- BIJNEN, J., *Pastorij 't Hof Vosselaar*, Artesis Hogeschool Antwerpen, onuitgegeven masterscriptie, 2012.
- BOUDENS, R. 'Het priestertype in de 19de eeuw', *Tijdschrift voor het geestelijk leven*, 27, 1971, 375-390.

- BUYLE, M., 'De muurschilderingen in de oude pastorie van Meerhout: moeilijke restauratiekeuzes', *Bulletin voor de beroepsvereniging voor conservators-restaurateurs van kunstvoorwerpen*, 2014/3.
- BUYSSE, C., *Het "ezelken" wat niet vergeten was*, Bussum, C.A.J. Van Dishoeck, 1910.
- CLOET, M., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep De Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1991.
- DAMEN, L., SOETEN, B., *"Een decent pastoreel huys": de geschiedenis van de pastorie van Dessel*, Dessel, Heemkundige Kring De Griffioen, 1992.
- D'HAESE, C., *Het 19de-eeuwse herenhuis als ontwerpogave. Inzichten in de burgerlijke wooncultuur in Gent en haar banlieue*, Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie, 2012.
- D'HOOGHE, W., *Inventaris van het archief van de kerkfabriek en parochie van Sint-Laurentius te Wilmarsdonk 1711-1966*, Brussel, Rijksarchief België, datum onbekend.
- DE BELSER, J., *Bijdragen tot de kennis der geschiedenis van de gemeente Schriek*, Schriek, 1943.
- DE BORCHGRAVE, C., *Zalig de armen van geest. Vlaanderen 1918-1940: Een kerk in strijd met het moderne materialisme*, Gent, Uitgeverij Vrijdag, 2019.
- DECLERCK, R. en BAUDOIN, P., *De gedekte tafel vroeger en nu*, Deurne, Sterckshof Provinciaal Museum voor Kunstambachten, 1964.
- DE JONG, A.M., *Merijntje Gijzen's jeugd. Deel 1. Het verraad*, Amsterdam, Querido, 1925.
- DE JONG, A.M., *Merijntje Gijzen's jeugd. Deel 2. Flierefluiters oponthoud*, Amsterdam, Querido, 1926.
- DE JONG, A.M., *Merijntje Gijzen's jeugd. Deel 3. Onnozele kinderen*, Amsterdam, Querido, 1927.
- DE JONG, A.M., *Merijntje Gijzen's jeugd. Deel 4. In de draaikolk*, Amsterdam, Querido, 1928.
- DE KEYZER, D., *Madame est servie. Leven in dienst van adel en burgerij 1900 – 1995*, Davidsfonds, Leuven, 1995.
- DE MAEYER, J., 'De schatkamers van KADOC ... een caleidoscoop van religie en samenleving in Vlaanderen', *Brood en Rozen*, 3, 2002, 49-55.
- DE MAEYER, J. en HELLEMANS, G., 'Katholiek réveil, katholieke verzuiling en dagelijks leven' in BILLIET, J. (ed.), *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming*, KADOC-Studies, 6, Leuven, University Press, Leuven, 1988, 171-200.
- DE MAEYER, J., GESQUIÈRE, I. en VAN ROMPAEY, L., *Upstairs, Downstairs. Dienstpersoneel In Vlaanderen 1750-1995*. Gent, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, 1996.
- DEMASURE, B., *Bewerkt Hout, De geschiedenis van de meubelnijverheid in Izegem*, Stad Izegem, onuitgegeven scriptie stadsgids Izegem.
- DE KETELAERE, P., *L'âge de capitonnage? Een blik op het 'capitoné' tijdens de 19de eeuw*, Universiteit Gent, Masterscriptie, 2020.
- DE MAEYER, J., ' "Bezige Martha's": de priesterhuishoudsters in Vlaanderen.', in DE MAEYER, J., *Upstairs downstairs : dienstpersoneel in Vlaanderen, 1750-1995*, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, Gent, 1996, 223-232.

- DE MAEYER, J. en HEYRMAN, P. (red.), *Geuren en kleuren. Een sociale en economische geschiedenis van Vlaams-Brabant, 19e en 20e eeuw*. Leuven, Peeters, 2001.
- DE MAEYER, J., 'Guido Gezelle (1830-1899): priester-dichter van het katholiek reveil', *Trajecta*, 8/4, 1999, 303-320.
- DENECKERE, G., DE WEVER, B., DE PAEPE, T., *Een geschiedenis van België*, Tielt, Academia Press, 2012.
- DE REU, P. *De Erfenisaangifte. Broncommentaar*, Gidsen (75), Brussel, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, 2011.
- DEVISSCHER, H. (red.), *Meubelen uit Mechelen 1820 – 1960*, Mechelen, Stedelijke Musea Mechelen, 2000.
- DEVLIEGHER, L., 'Pastorieën bouwen en verbouwen in de 18de eeuw', *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, 143, 2006, 75-145.
- DE VUYST, J., 'De inboedel van een dorpspastoor begin 20ste eeuw', *De Hellebaard*, 2006/1, 7.
- De WAELE, M., 'Koopkracht en levensstandaard in België en Vlaanderen tussen 1800 en 1990', *Tijdschrift voor industriële cultuur*, 20/77, 2002, 3-29.
- DE WACHTER, P., *Openbare veiling der verzameling oudheden, nagelaten door wijlen den eerwaarden heer Charles Beliën, pastoor te Ruysbroeck, welke zal plaats hebben op maandag 2 meert 1896 en volgende dagen, als noodig is, ter pastorie te Ruysbroeck, door het ambt van Mter. Philippe de Wachter, notaris te Willebroeck, bijgestaan door de heeren F. & V. Claes, experts*, Antwerpen, Imprimerie Vve. Geo. Köhler, 1896.
- ELIËNS, T., KOLDEWEIJ, E., PIJZEL-DOMMISSE, J. en WILLEMIJN FOCK, C., *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*, Zwolle, Waanders, 2001.
- GEERDES, L., *Het leven van een dienaars. Herinneringen van een pastoriehuishoudster*, Nijmegen, Valkhof Persm, 1998.
- GEIRNAERT, D., 'Pastoorsmeid in het Ancien Régime: een profielschets op rijm', *Biekorf, West-Vlaams archief voor geschiedenis, archeologie, taal- en volkskunde*, 114, 2014, 151-162.
- GERITS, T., 'Inventaris van het meubilair in de Pastorie en Kapelanie van het begijnhof te Diest', *Ons Heem*, 24/2, 1965, 55-58.
- GERRITS, J., 'De Brabantse dorpspastorieën: parels van 18de-eeuwse plattelandsarchitectuur', *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 2, 1983, 148-151.
- GEUENS, S., *Voorlopige stand van zake i.v.m. de pastorie van Schriek*, niet-uitgegeven document voor het openluchtmuseum Bokrijk, 18 augustus 1998.
- GEUENS, S., *Historisch onderzoek m.b.t. interieurdecoratie in de pastorie van Schriek*, niet-uitgegeven onderzoeksrapport voor het openluchtmuseum Bokrijk, 2000.
- GEVERS, L. en ROES, J. (red.), 'Apostolaat van de poëzie. Priester-dichters in Vlaanderen en Nederland in de negentiende en twintigste eeuw', themanummer *Trajecta*, 8/4, 1999.
- GIBENS, H., 'De waarde van de Belgische Frank', *Tijdschrift Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde*, 1974, 73-78.

- GIELIS, M., KENIS, L., MARNEF, G., e.a., *In de stroom van de tijd. (4)50 jaar bisdom Antwerpen*, Leuven, Davidsfonds, 2012.
- GOOSSENS, E., *Het interieur van de 18de-eeuwse pastorijen in Oost-Vlaanderen : vergelijkend interieurhistorisch onderzoek van de pastorijen van de Sint-Pietersabdij te Gent met de pastorijen van de Onze-Lieve-Vrouwabdij te Affligem*, Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie, 2006.
- GOS, L., NIJSSEN, R., NEIRINCKX, P., *Nu en altijd en in de eeuwen der eeuwen. Parochiale broederschappen in de Mijnstreek*, Genk, Erfgoedcel Mijnergoed, 2013.
- GRAUWELS, A., LUYTEN, D., e.a., *Hedendaagse economische geschiedenis van België. Een inleiding*. Gent, Academia Press, 2011.
- GRIETEN, S., *Sterk gebouwd en makkelijk in onderhoud: ambt en bouwpraktijk van de provinciale architecten in de provincie Antwerpen (1834-1970)*, Brugge, Uitgeverij Van de Wiele, 2006.
- GROOTAERS J., 'Bouwhistorische verkenning van de pastorie van Meuzegem', *Berla*, 2006, 85, 5-11.
- GRUBBEN, K., *Merkwaardig weinig aanleg voor kuddedier. Een onderzoek naar pastoors als normatief centrum in de romancyclus Merijntje Gijzens jeugd en jonge jaren van A.M. de Jong*, Nijmegen, Raboud Universiteit, onuitgegeven bachelorscriptie, 2018.
- HADEMANN, A., *Inventaris van het Kerkarchief Schelle*, Brussel, Rijksarchief België, datum onbekend.
- KOK, T. *Dekenaat in de steigers : kerkelijk opbouwwerk in het Gentse dekenaat Hulst, 1596-1648*, Tilburg, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland, tweede reeks, volume 22, Tilburg, Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 1971.
- LERMYTE, J.M., 'De onvrijheid van onderwijs in de 19e eeuw in België', *Ons Erfdeel*, 24, 1981, 348-356.
- MALLIET A., 'De pastorie van Beerse in kleur hersteld', *M&L*, 15/5, 1996, binnenkrant, 6-7.
- NATH, G., *Brood willen we hebben. Honger, sociale politiek en protest tijdens de Eerste Wereldoorlog in België*, Antwerpen, Uitgeverij Manteau, 2013.
- NEIRYNCK, M., *De lonen in België sedert 1846*, Antwerpen, Standaard, 1944.
- PEIRSEGAELE, W., *Dagboek van E.H. Frederik Ronse, pastoor te Zedelgem van 1910 tot 1934*, Ronse, Heemkundige Kring, 1982.
- QUAGHEBEUR, P. en VINTS, L. (red.), *Het aartsbisdom Mechelen-Brussel: 450 jaar geschiedenis*, Antwerpen, Halewijn, 2009.
- ROOIJAKKERS, G. en VAN DER ZEEK, T., (eds.), *Religieuze volkscultuur. De spanning tussen de voorgeschreven orde en de geleefde praktijk*, Nijmegen, Sun, 1986.
- RAESKIN, P., *Pastoor Horsman*, Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, 1916.
- SABBE, M., *'t Pastorken van Schaerdycke*, Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1919.
- SCHOLLIERS, P., 'Loonontwikkeling, conjunctuur en arbeidsverhoudingen in het bouwvak in Brussel en Parijs, 1855 – 1940', *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, 23, 1990, 1-47.
- SCHREURS, J. *Kroniek eener parochie. Deel 1. De kraai op den kruisbalk*, Utrecht, Het Spectrum, 1941.

- SCHREURS, J. *Kroniek eener parochie. Deel 2. De mensch en zijn schaduw*, Utrecht, Het Spectrum, 1947.
- SCHREURS, J. *Kroniek eener parochie. Deel 3. De weg zijner zonen*, Utrecht, Het Spectrum, 1948.
- SEGRS, Y. en VAN MOLLE, L., *Leven van het land. Boeren in België, 1750-2000*, Leuven, Davidsfonds, 2004.
- SEGRS, Y., *Economische groei en levensstandaard. Particuliere consumptie en voedselverbruik in België 1800-1913*, Leuven, Universitaire Pers, 2003.
- SEIPGENS, E., *De kapelaan van Bardelo*, St. Odiliënberg, Corrie Zelen, 1880.
- SELDERHUIS, H., *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*, Kampen, Uitgeverij Kok, 2006.
- SCHOLLIERS, P. en VANDENBROEKE C., *Dagelijks leven. Sociaal-culturele omstandigheden vroeger en nu*, Deurne, Uitgeverij Baart, 1982.
- SCHOLLIERS, P., *Arm en rijk aan tafel. Tweehonderd jaar eetcultuur in België*, Berchem, Epo, 1993.
- SCHOLLIERS, P., 'Loonontwikkeling, conjunctuur en arbeidsverhoudingen in het bouwvak in Brussel en Parijs, 1855 – 1940', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 21/1-2, 1990, 1-47.
- SCHOLLIERS, P., *Twee eeuwen lasten en lusten aan tafel*, Brussel, Stadsarchief van Brussel, 2012.
- SCHOONJANS, Y.; 'Tussen schemer en licht. Een zoektocht naar het openen van de woning' in: *De belichte Stad*, Tielt, Lannoo, 114-121.
- STROOBANTS, T., *Schriekse Nostalgie*, Schriek, 2008.
- TEN KATE-VON EICKEN, B., *Keukengerei rond 1900*, Helmond, 1980.
- TIMMERMANS, F., *De pastoor uit de bloeyenden wijngaerd*, 8ste druk, Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, 1924.
- ULBURGHS, J., *Leven tussen twee vuren*, Leuven, Kritak, 1985.
- VAN DER AVERT W., *200 jaar pastorie van Oelegem 1781-1981*, Oelegem, Heemkundige kring "De Brakken", 1981.
- VANDENBREEDEN, J. en AUBRY, F., *De 19de eeuw in België : architectuur en interieurs*, Lannoo, Tielt, 1994.
- VANDENBROEKE, C.; *Vlaamse koopkracht: gisteren, vandaag en morgen*, Leuven, Kritak, 1984.
- VANDENBUSSCHE, S. *Over pastoors en hun meiden: Priesterconcupinaat in het bisdom Gent in de 17de en 18de eeuw*, Gent, Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie, 2010.
- VANDEWIELE, T., *Een exceptionele eeuw? De evolutie van de Belgische levensstandaard, 1870-1970*, Gent, Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie, 2018.
- VANHAUTE, E., *Heiboeren. Bevolking, arbeid en inkomen in de 19de-eeuwse Kempen*, Brussel, VUBPress, 1992.
- VAN HAVER, J., *Voor U, Beminde gelovigen*, Tielt, Lannoo, 1995.

- VAN OS, G., 'Als een bisschop een priester wijdt, wijdt de duvel een pastoorsmeid.'
Pastoriehuishoudsters in het bisdom 's-Hertogenbosch van 1920 tot 1985, *Volkskundig bulletin*, 18, 1992, 1-22.
- VAN OS, G., 'Lena Geerdes. 1901-1990, Pastoriehuishoudster', in: KUYS, J.A.E. (red.), *Biografisch Woordenboek Gelderland. Bekende en onbekende mannen en vrouwen uit de Gelderse geschiedenis*, deel 2, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2000, 30-32.
- VAN OS, G., *De dienstmaagden van de pastorie. Een antropologisch onderzoek naar de levenswegen van ongehuwde vrouwen op het katholieke platteland*, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, onuitgegeven doctoraatscriptie, 1989.
- VELTKAMP, H. *Vreemde vogels. Dominees en priesters in de wereldliteratuur*, Utrecht, Uitgeverij Kok, 2016.
- VERELLEN, J.R., *Parochiegeschiedenis van Sint-Jan Baptist te Schriek en de Heilige Naam Jezus te Grootlo*, Schriek, Pastorij Schriek, 1956.
- VIAENE, V., 'De ontplooiing van een vrije kerk', in: CLOET, M., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, Werkgroep De Geschiedenis van het Bisdom Gent, 1991, 34-99.
- VLAEMYNCK, G., *Pastorieën en pastoorswoningen te Brugge (1802-1914): een vergelijking tussen het centrum en de periferie*, Gent, Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie, 2008.
- WALSCHAP, G., *Adelaïde*, Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1928.
- WITTE, E., NANDRIN, J., GUBIN, E., DENECKERE, G., *Nieuwe geschiedenis van België, deel 1. 1830-1905*, Tielt, Lannoo, 2005.

13. Bronnen

Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen (AAM), Schriek, visitatieverslagen Schriek.

Domein Bokrijk, herinneringsfiches Bokrijkdag 'Huizen met verhalen', getuigenis Eddy Liekens, Heist-op-den-Berg, zonder datum.

Domein Bokrijk, museumdossier Schriek, nr. 16, losse documenten inzake verbouwingen van de pastorie van Schriek (1865-1869).

Kerkarchief Schriek, 18, grondplan pastorie.

Kerkarchief Schriek, 450, Inventaris en beschrijving der parochie.

Kerkarchief Schriek, 578, Verslagboek van de kerkraad.

Kerkarchief Schriek, 518, Kerkrekeningen 1896-1900.

Kerkarchief Schriek, 550, Katholiek Schoolkomitée.

Kerkarchief Schriek, 557, Register van Sint-Vincentius a Paulo (1891-1898).

Kerkarchief Schriek, -, Eenige aantekeningen bij de Schriekse geschiedenis, niet uitgegeven manuscript, Schriek 23 maart 1903.

Algemeen Rijksarchief (ARA), register van geboorten, huwelijken, overlijdens van Heist-op-den-Berg, 1833.

Rijksarchief Antwerpen-Beveren (RAB), notariële archieven provincie Antwerpen, 19483, Notaris Brems Ernest, Booschot, Minuten 19836.

Rijksarchief Antwerpen-Beveren, Notariële archieven provincie Antwerpen, 9868, Notaris Caluwaert, Jozef Jan Ambroos, Heist-op-den-Berg, Minuten 1878.

Rijksarchief Antwerpen-Beveren, Archief van het Kantoor der Registratie van Lier en zijn rechtsvoorgangers (F459), Erfenisaangiften 1818-1894, register 467.

Rijksarchief Antwerpen-Beveren, Archief van het Kantoor der Registratie van Heist-op-den-Berg. Overbrenging 2015 (1837-1984) (F039), Aangiften van nalatenschap 1901-1940, register 190.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Heist-op-den-Berg 1831-1847.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Heist-op-den-Berg 1867-1880.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, Bevolkingsregister Schriek, 1846-1855, deel 2.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Schriek II, 1867-1880.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, bevolkingsregister Schriek 1901-1910.

Gemeentearchief Heist-op-den-Berg, Archief gemeente Schriek, Herstellingswerken aan de pastorie van Schriek, inv. nr. 1.857.073.542.I.

Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters, stad Antwerpen, 1829-1846, wijk 5.

Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1856-1866, wijk 4.

Felixarchief Antwerpen, bevolkingsregisters stad Antwerpen, periode 1866-1880, wijk 3.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI.B.020.40, Catalogus Dujardin-Lammens, Brussel, 1897.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.B.008.01, catalogus Dujardin-Lammens, 1903-1904.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFI.M.055.08, Catalogue de l'ameublement, Grands Magasins de la Bourse, 1891.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.C.020.03, catalogus Grand Magasins du Centre, winter 1909.

Universiteitsbibliotheek Gent, collectie vliegende bladen, BIB.VLBL.HFII.M.081.13, Catalogus La Providence Gent, 1902-1903.

FAMILYSEARCH.ORG, Geboorteakten Stad Antwerpen, 1847.